

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 7 (436), July, 1984, Vol. XXXVII

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1984-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	100 пез.	50 пез.	30 пез.	10 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний шлях

супільно-політичний і культурно-літературний місячник

Кн. 7 (436)

ЛИПЕНЬ, 1984

Річник XXXVII

Зміст VII-ої книжки

В 40-річчя УГВР

ЗВЕРНЕННЯ ПРОВОДУ ОУН В 40-РІЧЧЯ УГВР	771
Ярослав Стецько і Лев Шанковський: У Сорокову річницю постанови УГВР	777
ПЛЯТФОРМА УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ	783
УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ	786
ПРИСЯГА ВОЯКА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ	788
ВПАЛИВ БОРОТЬБИ ЗА САМОСТІЙНУ УКРАЇНУ	789
ТИМЧАСОВИЙ УСТРІЙ УГВР	790
ПОСТАНОВИ УГВР ПРО НАГОРОДЖЕННЯ ХРЕСТАМИ ЗАСЛУГИ ВОЯКІВ УПА ТА ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ	795

Питання Визвольної політики й боротьби

А. В. Б.: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДІЇ НА ТЛІ ПЕРЕМІН В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ	797
Роман Ратманський: ДМИТРО ДОНЦОВІ МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ, 1923-33 (Закінчення. 2)	805
Проф. д-р Олег С. Підгайний: ДО ВЕЛИКОГО Тисячоліття!	820

Поези

Степан Любомирський (вірш): БРОДИ (В 40-річчя Брідського бою)	834
Марко Босслав: ПІСНЯ	836
Алла Косовська: ПІСНЯ ПРО ГЕРОІВ	837
Михайло Лавренко: ОЛІН . . . ЙІ	839

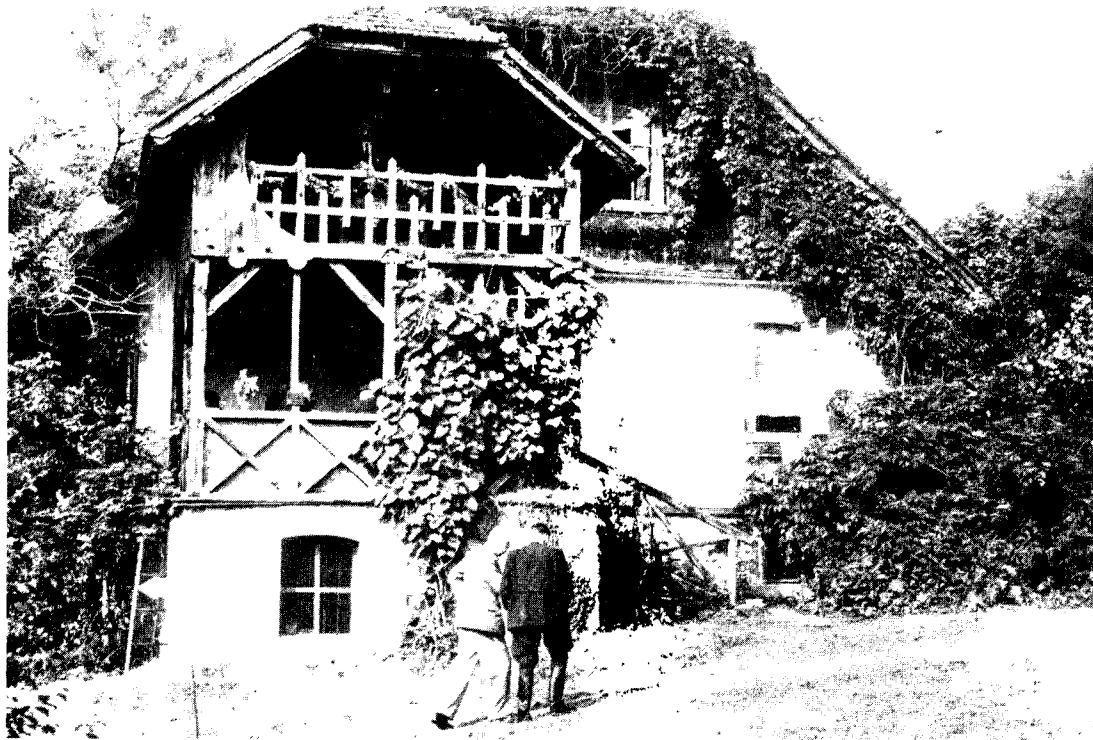
Наука, дослід

Євген Крамар: АНТИ (Продовження. 5)	840
Д-р М. Бойко: В ПОШУКАХ ЗА СЛІДАМИ ПИСЬМА ВЗДОЖ ДНІПРА	854

Огляди, рецензії

Ігор Качуровський: ОГЛЯД КНИЖКИ «ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. СЕРЕДНІ ВІКИ ТА ВІДРОДЖЕННЯ»	872
Оксана Керч: ЗУСТРІЧІЗ ПОЕЗІЄЮ (VIII)	884
Д-р В. Кузь: ЗУСТРІЧІЗ СВЯТОСЛАВОМ ГОРДИНСЬКИМ	887
Роман Курхар: ЗАМІТНИША ДРАМА ВЕСПАНСЬКОМУ ТЕАТРІ	891
Ст. Радон: ВЕЛИКОМУ НАУКОВЦЕВІ — ВЕЛИКА ПАМ'ЯТКА КНИГОЮ БІО-БІБЛІОГРАФІЇ	893
АКТ ЗАСНУВАННЯ КОМІТЕТУ	895

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

*Історична лісничівка на узбіччі гори Виділок у Карпатах, де відбувся Перший Великий
Збір Української Головної Визвольної Ради (УГВР) 11-15 липня, 1944 року.
Репродукцію знімки взято з «Літопису УПА», т. 8, стор. 274.*

В 40-річчя УГВР

ЗВЕРНЕННЯ ПРОВОДУ ОУН

У СОРОКРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

Цього літа минає сорок років від постанови Української Головної Визвольної Ради (УГВР), яка в розгарі нацистсько-більшевицької війни створилася як всеукраїнський центр визвольно-революційної боротьби українського народу. В Україні двофронтову війну проти націонал-соціалізму і більшевизму організували й нею проводили ОУН і УПА під прапорами, що їх наново підняв Державний Акт 30 червня 1941 у продовженні світлих традицій пройдених епох української державности, у тому Української Народньої Республіки. Дороговказом для цієї визвольної війни було Українське Державне Правління з червня 1941, яке заініціювало двофронтову боротьбу української нації проти обох наїзників України — німців і москалів. Основною організуючою силою тієї визвольної боротьби була Організація Українських Націоналістів (ОУН) під керівництвом Степана Бандери. Її ідейно-політичні позиції лягли в основу боротьби, як теж в оформлювання політичних і мілітарних формацій.

Перед великим ударом

Напередодні великого удару між двома найжорстокішими імперіялізмами і тоталітаризмами — російським і німецьким, більшевизмом і націонал-соціалізмом з'являється історичне послання революціонерів України, Організації Українських Націоналістів під керівництвом Степана Бандери до українського народу й усіх поневолених народів, Маніфест ОУН у грудні 1940 р.

Це був прямий визов, це була заповідь безкомпромісного бою української нації проти світу імперіялізму й тоталітаризму усякої барви. В основу Маніфесту були покладені принципи справедливого світу на руїнах імперій і тоталітаризмів. Це була візія світу організованого на національному принципі і народоправних засадах, на народовладді, на соціальній справедливості, на респектуванні людських вольностей, на історичному девізі-гаслі: «*Воля народам — воля людям*». Це було гасло-ідея, видвинута Організацією Українських Націоналістів у найчорніших роках світової історії. Це було предсказання нової побудови світу, яка прийде за-

кономірно, в осередку якої стоятиме суверенітет нації і воля Людини як Богоподібної істоти, а нації — як твору Бога.

Маніфест ОУН з грудня 1940 року це був збір істин які мали мобілізувати на боротьбу уярмлені народи. Комітет поневолених народів з його різномовним органом «Наш фронт» з того часу здійснював гасло: воля народам, напрямок антиімперіялістичної боротьби, а гасло «воля людині» — напрямок антитоталітарної!

Це була нова виростаюча дійсність проти «Нової Європи» гітлеризму, а зокрема нове, революційне намагання поряdkування уярмленого большевизмом світу, руйнуючи його з метою створення суверенних незалежних держав у їхніх етнографічних кордонах з народоправним ладом, з народовладдям. Це був дороговказ, який через важкі помилки демократичних потуг Заходу, які збьокувалися з велзевулом проти диявола і вможливили антихристові перемогу. Він сьогодні загрожує усьому світові.

Концепція ОУН була скерована проти обох ворогів свободи і Бога. ОУН відкрито заповіла, що буде продовжувати свою боротьбу проти усіх ворогів України, вона підкреслила своє вороже відношення до всякого імперіялізму.

Політичне підложжя УГВР

Першим кроком ОУН на всеукраїнському відтинку було в ім'я Української Самостійної Соборної Держави змобілізувати усі самостійницькі угруповання і включити їх в один осередок для відбудови Української Держави. Це сталося у Кракові, коли з почину і заходами ОУН був створений у червні 1941 року Український Національний Комітет, де ОУН не претендувала на чисельну більшість, але досягла прийняття основних визвольних принципів, ідей і концепцій.

ОУН здійснюла принципи свого Маніфесту, не зважаючи на навкруги панівну тоталітарну атмосферу і заклики достосуватися до засад «нового» ладу вождизму і тоталітаризму. Українське патріотичне громадянство повністю підтримало заходи ОУН.

Державний Акт 30 червня 1941 року був усенароднім твором. Він заіснував за благословенням обох наших церков, її найвищих достойників за участю представників різних політичних напрямків, речників наукових, громадських і інших ділянок життя.

Українське Державне Правління було єдиним коаліційним демократичним урядом на європейському континенті, а Рада Сеньйорів, очолена Митрополитом Андреем, Владикою Йосифом Сліпим, президентом д-ром Костем Левицьким, у подавляючій більшості складена з нечленів ОУН — була єдиним демократичним свого роду парламентом у т. зв. Новій Європі.

Коли УДП і ОУН відкинули ультиматум імперського німецького уряду відкликати Акт відновлення державности, розв'язатися і чекати на вирішення української проблеми нацистською Німеччиною, прийшли репресії й ув'язнення голови УДП і голови Проводу ОУН та членів УДП і численних борців ОУН.

ОУН почала організувати боротьбу проти Німеччини, тобто відкрила новий фронт боротьби за визволення проти нового окупанта України.

Треба ствердити, що Державність 1941 року і УДП були визнані усіми патріотичними українськими політичними угрупованнями. Становище змінилося, коли прийшли німецькі переслідування і терор, тоді слабкі національним характером відступили з фронту боротьби.

Проте ж, з особливим притиском треба відмітити, що Державність започаткована Актом 30 червня 1941 була відбудовувана з такою силою й ентузіазмом патріотизму, що сучасники й історики порівнюють цю епоху з новою Хмельниччиною. Великим стимулом цього розмаху була та обставина, що революційна ОУН під керівництвом Степана Бандери не вгнулася під тиском окупанта, але продовжувала разом з іншими українськими патріотами соборної України державне будівництво. Хоча німецький окупант по-варварськи намагався ліквідувати суверенну українську силу й її рушія, промотора й організатора — ОУН (революціонерів), державницька українська адміністрація, не зважаючи на терор, проіснувала довгий час, а в захист ідеї державности станула Українська Повстанська Армія, яка разом з ОУН у боях встановляла наново українську владу, ліквідовану окупантом на рідній землі. Їм завжди присвічував той факт, що Українське Державне Правління, яке символізувало і репрезентувало українську державність, не упокорилося перед німецьким окупантом, але від його імени Голова УДП відкинув ультиматум імперського німецького уряду капітулювати і УДП далі символізувало ідею УССД. Євген Клімів-Легенда, Андрій Пясецький, М. Яців — члени УДП поклали свої голови на полі слави з рук німецького окупанта, а згодом Осип Позичанюк та інші, а найбільший з них ген. Роман Шухевич з рук московського наїзника.

Постання УГВР

Коли революційно-визвольна боротьба ОУН-УПА розгорталася, а функцію ув'язненого УДП перебрали в дії, як державницько-революційні формації ОУН-УПА, що виконували владу на опанованій українській території і зростали все ширше революційно-державницькі аспекти боротьби, стало необхідним створення УГВР з причини ув'язнення УДП. Так з почину Проводу ОУН і

Головного Командування, що їх обох очолював Голова Бюра Проводу ОУН і член УДП — ген. Роман Шухевич — оформлено Українську Головну Визвольну Раду — верховний орган українського народу в його революційно-визвольній боротьбі за УССД, всеукраїнський провідний верховний центр (згідно з Тимчасовим Устроєм і Плятформою УГВР) з липня 1944 р.

В УДП і Раді Сеньйорів вахляр політичної диференційованости політичних, суспільних і церковних елементів був ширший ніж УГВР з уваги на інші умовини. Але основний політичний напрямок і концепція притягнення різних можливих на даний час самостійницьких елементів були тотожні. Основним ідейно-політичним стрижнем був без сумніву Маніфест ОУН.

Щоб правильно розуміти ролю УГВР, треба завжди враховувати історичний процес започаткований Державним Актом 30 червня 1941, будову державности народом у боротьбі проти наїзників організованих ОУН і УПА, ранішу довгорічну боротьбу ОУН проти всіх окупантів України, незламність УДП супроти німецького наїзника, як і взагалі найновіший період Української Державности, заініційований 30 червня 1941, який протривав так довго, доки хоч на клаптику української землі існувала українська влада, захищена зброєю УПА-ОУН.

Цей період заключається в нерозривній державно-революційній єдності конструкції ОУН-УДП-УПА-УГВР.

У міжчасі УДП-УГВР, функції УДП виконували ОУН-УПА не тільки в завданнями виконування влади на українській землі, але й у комплексі міжнародніх і міждержавних завдань, які сповняло УДП, нотифікуючи відновлення Державности іншим державам і пропонуючи їм нав'язання дипломатичних взаємин з Українською Державою. ОУН-УПА, а згодом УГВР продовжували цю функцію.

Була збройна сила нації, була територія, була на ній у такому чи іншому територіяльному розмірі влада нації, було українське населення, яку цю владу творило, підтримувало, виповнювало супроти неї свої обов'язки. Традиції тієї епохи безкомпромісової боротьби і національно-повстанської державности збереглися і продовжуються тими, які залишилися їм вірні понині й ніколи від них не відступили та не відійшли на манівці опортунізму. Їх символами залишилися Степан Бандера і Роман Шухевич-Тур-Чупринка-Лозовський. Цей новітній Святослав Хоробрий, що впав на полі слави, заявив, що УГВР не залишає рідної землі, але залишається на ній так як Провід ОУН і Головне Командування УПА.

УГВР, спираючися на силу ОУН-УПА і всенародню підтримку, очолювала і репрезентувала визвольну боротьбу нації як самостійницький і верховний орган України у заступстві ув'язненого

УДП, якого члени творили ключові позиції у цій формації. Історичне значення УГВР проявлялося не тільки у чинах ОУН-УПА збройного чи громадсько-політичного характеру, але також у таких надзвичайно успішних актах, як проголошення бойкоту виборів до Верховного Совета, до органів колоніальної експозитури Московщини в Україні — т. зв. УССР. Хто визнає УССР як «державу» — є явним ворогом чи противником УДП чи УГВР, які як державні чи революційно-державницькі речники були протиставними українськими суверенницькими формаціями до колоніальної московської влади в Україні. Хто хоче залишитися вірним УГВР-УДП мусить бути поборювачем т. зв. УССР! Хто сприяє концепції, мовляв, УССР це продовження УНР — цей заперечує не лише УНР, але й УДП-УГВР. Цей зраджує ОУН-УДП-УПА-УГВР.

Українська державність відновлена 30 червня 1941 року не є запереченням чи применшенням епохи Української Народньої Республіки, але є континуїтетом Української Державности попередніх епох нашої історії. Нація не може мати порожнечі. Як у 1918 рр. було не творення, але відновлювання Української Державности, бо українська нація — нація державна, яка історією своєї державности сягає ще передхристиянської ери, так на епосі 1918 років не закінчилася наша державницька історія, але вона завжди наново відновляється і продовжується, доцінюючи світлі чини та героїку попередніх епох.

Карпатсько-Українська Держава була дальшим державницьким кроком на шляху росту нації й за її постановям стояла сила ОУН і українських патріотів Карпатської України, всього населення тієї нашої землі і всієї Соборної України.

Кожне нове відвоювання державности хай на короткий період часу, хай на невеликій частині української території — збагачує державницькі традиції нації. Хто їх заперечує і зупиняє історію Української Державности на тій чи іншій епосі минулого чи давно минулого з суцільною виключністю одного періоду, яка заперечує пізнішу боротьбу нації й її державницькі вияви — не доцінює державницького росту нації. Межовою датою нового періоду державности був Акт 30 червня 1941, як продовження Державности 1918-1920 років. ОУН-УДП-УПА-УГВР це десятиріччя героїки у побудові новітньої державности України, у тому національно-повстанського характеру.

Коли цього року відмічаємо сорокріччя Української Головної Визвольної Ради, мусимо завжди мати на увазі її безкомпромісово-політичні і революційно-визвольні державницькі позиції, які ніколи в Україні не відійшли від кредо нації, а навпаки, за ідеали української нації президент УГВР, Голова Генерального Секретаріату, члени УГВР полягли на полі слави у боротьбі з москалями,

наїзниками України. Вони ніколи не схиляли прапора Української Самостійної Соборної Держави і революційного шляху боротьби за її остаточне відвоювання на руїнах російської імперії усіх барв, за що незмінно бореться революційна ОУН.

Травень, 1984 р.

ПРОВІД
Організації Українських Націоналістів (ОУН)

«... У жорстокій боротьбі за життя народу, за його честь, за його волю утворився єдиний бойовий революційний фронт усього українського громадянства.

В цьому фронті опинилися всі — селяни, робітники, інтелігенція, чоловіки й жінки, молоді і старі. Всіх нас об'єднує одна спільна мета — Українська Самостійна Держава та спільна ненависть до московсько-більшовицьких поневолювачів. Помилився ворог, коли думав, що йому легко поведеться відновити своє панування над Україною.

Могутнім виявленням протибільшовицької боротьби українських народніх мас, їх ворожости до московсько-більшовицьких окупантів та їх агентів були т. зв. вибори до верховної ради СРСР, що відбулися в лютому ц.р. Ви, українські чоловіки й жінки, які під час «виборів» не злякалися енкаведівського терору й не голосували за кандидатів більшовицької партії, виставили прекрасне свідоцтво зрілості українського народу, його національний свідомості, дали могутній доказ Вашої вірності ідеї Української Самостійної Соборної Держави, Вашої вірності Українській Головній Визвольній Раді, дали могутній доказ солідарности якнайширших українських народніх мас з Українською Повстанською Армією, з революційним підпіллям. Ваша противиборча боротьба в день 10.2.1946 р. буде записана золотими літерами на сторінках літопису нашої визвольно-революційної боротьби. Комуністична партія, оголосивши, що український народ проголосував за кандидатів «бльоку комуністів і безпартійних» у 99% — грубо зфальшувала дійсні підсумки лютневих виборів на Україні. Геройським зусиллям усього українського народу, кров'ю найкращих українських патріотів, що своїм гаслом мають «здобути Українську Державу або загинути в боротьбі за Неї», пишеться новий героїчний розділ історії України, твориться нова героїчна епоха в нашій національно-визвольній боротьбі. . .»

(Зі Звернення УГВР до українського народу в листопаді 1946 р. Літопис УПА, т. 9, стор. 138)

У СОРОКОВУ РІЧНИЦЮ ПОСТАННЯ УГВР

Двадцятье сторіччя в історії України переповнене чинами визвольної боротьби за побудову національної держави, актами відновлення її та завойовницькими ударами різних безпощадних ворогів. Боротьба української нації знищити різні ворожі окупації та встановити власну державу є незнищенна.

У двадцятому сторіччі український народ відновлює свою державу у Визвольних Змаганнях 1917-1920 років, але згодом трапить її в наслідок ворожої агресії. В 1939 році національна державність відновлюється на короткий час на Закарпатті. Опісля у вирі Другої світової війни народ знову відновлює свою Державу Актом 30 червня 1941 року з Українським Державним Правлінням. Український народ мусів стати до боротьби з новим загарбником — Німеччиною. Авангардна сила народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, організує національно-визвольну боротьбу проти німецьких окупантів, рівночасно поборюючи російських імперіялістів. Підпільна революційна дія охоплює мало що не всю соборну Україну та щораз більше прибирає збройний характер.

З військових сотень ОУН формується Українська Повстанська Армія, очолена полк. Дмитром Клячківським-Савуром, провідником ОУН на Північно-Західніх Землях, а згодом ген. Романом Шухевичем-Тарасом Чупринкою, головою Бюра Проводу ОУН.

Упродовж 1943 року визвольна боротьба виростає майже до розмірів усенародньої революції. Це було всенароднє повстання. ОУН і УПА в двофронтівій війні продовжують державне будівництво, започатковане 30 червня 1941 р. Головне Командування УПА і Провід ОУН дають почин Українській Головні Визвольній Раді (УГВР), яку Тимчасовий Устрій і платформа УГВР з 1944 року окреслюють, як Верховний провідний орган українського народу — Верховний Всеукраїнський Центр.

Весною 1944 року оформлюється окремий Ініціативний Комітет, очолений професором Левом Шанковським. Цей комітет підготує Збір, що відбувається 11-15 липня 1944 року на Самбірщині (в Карпатах). Збір святково проголошує себе Тимчасовим Українським Парляментом під назвою: Українська Головна Визвольна Рада. Отож УГВР, як і УДП творяться в Україні, на рідних землях органічно з живої дійсності під час боротьби, формуються для потреб тієї боротьби.

У меморіялі Уряду УНР і УГВР на Мирову конференцію в Парижі 1 вересня 1946 року зазначено, що Актом 30 червня 1941 року український народ виявив свою волю до незалежної держави, покликаючи до життя Тимчасове Українське Державне Прав-

ліній на українських землях. Голова Проводу ОУН на Рідних Землях ген. Роман Шухевич-Тарас Чупринка вказує на виразну тяглість українських державних проявів від Акту 30 червня 1941 до 1944 року («До генези УГВР», серпень 1948). Ця тяглість відмічена теж у резолюціях Першої Конференції Закордонних Частин ОУН (вересень 1947): «Продовженням і підтвердженням тієї генеральної лінії (що Україна не відступає від своєї основної мети — суверенної держави й не йде в тій справі на жодні компроміси, ні відхилення, в жодній ситуації, навіть в обличчі найбільших потуг. . .) було створення УПА, як всенародної революційної армії та створення УГВР — революційного найвищого органу України».

Влада УГВР спиралася на силу й чинах ОУН та УПА. У згаданім меморіалі Уряду УНР і УГВР стверджується, що УПА опанувала «цілі простори України, виконуючи на них суверенну владу», яку вона передала Українській Головній Визвольній Раді. А ген. Тарас Чупринка-Лозовський, голова Генерального Секретаріату УГВР, заявив, що визвольний рух звільнив від ворогів у 1943-44 роках великі частини України, і треба було зайнятися «організуванням на них влади». Державницький характер УПА підтверджує голова Бюра Проводу ОУН (від лютого 1945) Степан Бандера: «революційна боротьба самостійницьких сил в Україні огорнула весь народ і всі ділянки життя, сформувалася ціла підпільна система самостійного державного життя, яка існує та діє незалежно і проти окупаційної. . . державної системи. Ця формація поєднує в собі елементи державної організації з елементами підпільної системи організування суспільного життя і політичної акції. Як завершення процесу творення українського державного життя і революційної державної формації створилася УГВР».

УГВР репрезентувала самостійницько-державницьку боротьбу, ведену ОУН-УПА, мільйонами народного активу й провідними колами в різних ділянках національного життя. Упродовж років державницька дія УГВР, сперта на силі ОУН-УПА, мала визнання і послух мільйонів українців, що найвиразніше виявилось у масовім бойкоті «виборів» до органів колоніальної влади СРСР-УРСР у роках 1946-1947. І тому лише, що вільний світ ще досі, на жаль, не визнав, що СРСР — це колоніальна держава, то він не визнав, що в цій імперії проявлялася Українська підпільна Держава.

Ця реальна державницька дія задокументована в Тимчасовім Устрою УГВР: «УГВР перебуває на українських землях». Голова Генерального Секретаріату УГВР ген. Роман Шухевич-Тарас Чупринка-Тур-Лозовський підтвердив чотири роки пізніше, що УГВР як репрезентація революційно-визвольної боротьби, організованої ОУН і УПА, займала безкомпромісову поставу до всіх окупантів України у боротьбі за УССД. УГВР безоглядно протиставилася окупаційній німецькій націонал-соціалістичній державній системі «райхскомісаріату» і «генеральній губернії». «Український народ не дав себе залякати німецькому теророві,

він не зігнув спини перед озброєною по зуби німецькою імперією... і в оцій своїй крайне ворожій поставі до німецьких загарбників видержали українські народні маси... і не дали себе повести жадним квіслінгам ні муссерам, ні іншим наймитам, які прив'язали б нашу визвольну справу до воза чужих імперіялістичних інтересів...» — читаємо в Зверненні Президії УГВР і Головного Командування УПА з липня 1945 року. А у Зверненні Президії УГВР до українських вояків стверджено, що «впродовж трьох років боротьби не зламали її неситі германські наїзники...»

Рівночасно, УГВР протиставилася російській імперській окупаційній системі «СРСР-УССР» з її протинаціональним урядом УССР. Суть саме в тому протиставленні УГВР до московсько-большевицької експозитури і агентурних органів СРСР на українських землях. УГВР діяла незалежно, як підмет української самостійницької політики, проти окупаційних систем. Хто визнавав і визнає позиції УГВР, той ніяк не може признавати законности і тягlosti чужої формації в Україні — УССР, як української держави. «Українська Советська Соціалістична Республіка» — це система найлютіших ворогів українського народу — московсько-большевицьких імперіялістів» — стверджується в заклику УГВР «До Українського Народу» з листопада 1946 року. Керівник Бюра Інформації УГВР, Петро Полтава, писав: «Від 1920 р. і посьогодні в межах т. зв. СРСР стогнуть у московсько-большевицькому ярмі Україна, Білорусія, Грузія, Вірменія, Азербайджан, народи Середньої Азії, Поволжжя». А пізніше — народи Прибалтики і Середньої Європи. Москалі збудували свою імперію «на вовчому законі голої, брутальної фізичної сили, на звірячому праві сильнішого розправлятися зі слабшим як йому завгодно». Система УССР має ціль: «русифікацію, повне знищення українського народу як окремої національної спільноти».

УГВРад а очолювала визвольну боротьбу «проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-большевицького і німецько-гітлерівського імперіялізмів, за створення УССД» (Плятформа УГВР, 1944). Вона намагалася «співпрацювати з усіма прихильниками такої самостійности» з-поміж інших народів у спільному Антибольшевицькому Бльоці Народів (Меморіал УНР-УГВР, 1946). Двофронтова боротьба стала знаменем ОУН-УДП-УПА-УГВР! Революційний рух, очолений Степаном Бандерою, не став на жоднім боці «в часі московсько-німецького змагу за володіння над Україною». Голова Генерального Секретаріату УГВР ген. Роман Шухевич-Лозовський саме наголосив в документі: «До генези УГВР» історичну важливість конференції Поневолених Народів (листопад 1943). УГВР вимагала від кожного, хто включався в її працю, «здекларувати своє вороже становище супроти московських большевиків та німців як окупантів України».

УГВР, слідом за ОУН і УПА, наголошувала засаду, що боротьба за УССД мусить бути на першому, найвищому місці в ставленні української визвольної політики. Без її відбудови не здійснити

ніяких ідей і програм, зокрема людських прав, процвітання релігійно-церковного життя, справедливої і поступової соціально-економічної програми та творчого розвитку української культури. Ці засади дуже подрібно з'ясовані в Платформі УГВР. Рівночасно УГВР відкидає всякі міркування про можливість відвоювати УССД почерез якісь еволюційні процеси всередині системи ССРСР, етапи автономізму і співпраці з будь-якими колами, які виступають з формальної бази ССРСР чи УССР.

У питаннях майбутнього державного ладу, тобто конституції УССД, УГВР у своїй платформі зазначила, що найперше треба встановити і закріпити повну державну суверенність українського народу, бо щойно тоді народ зможе вільно зформувати свій устрій. Проте УГВР змагатиме, щоб у суверенній українській державі забезпечити «демократичний спосіб визначення політичного устрою шляхом загального народнього представництва» з гарантією основних громадянських прав. У платформі УГВР віддзеркалена програма ОУН під проводом Степана Бандери, так само як вона була віддзеркалена в Українській Державі 1941 р., зокрема у формуванні Українського Державного Правління і Ради Сеньйорів під проводом Митрополита Андрея Шептицького і президента Костя Левицького.

У заклику УГВР до українського народу наголошено: «Хай живе справжня демократія! Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!». Голова Генерального Секретаріату УГВР і голова Проводу ОУН на Рідних Землях, ген. Тарас Чупринка-Тур, 1948 року ствердив, що «УГВР побудована на чисто демократичних принципах та заступає демократичні погляди. Її визнає і цілковито підтримує... Організація Українських Націоналістів... Одним з найважливіших завдань УГВР є забезпечити проведення вільних і демократичних виборів до перших Українських Установчих Зборів у вільній Українській Державі». Ідентичну думку висловив того ж 1948-го року Степан Бандера, що ОУН змагає за «суверенну волю цілого українського народу, запевняючи всебічну свободу, справедливість, рівність, добробут, свободний розвиток і свободну творчу діяльність усім громадянам України». Маніфест ОУН з грудня 1940 року видвигнув ті самі принципи й ідеї, які згодом прийняли УДП і УГВР.

Тому, що УГВР зайняла безкомпромісово ворожу поставу до російської імперської системи в Україні, включно з УССР, то вона також потрактувала всіх тих українців і мешканців України, які колаборували і колаборують з окупантами за ворогів українського народу. У своїй заяві з листопада 1946 року, УГВР поставила вороже до російсько-большевицьких загарбників та «їх агентів, підлих зрадників Українського Народу — українських большевиків... Усіх тих, що активно співпрацюють з окупантом і виступають проти українського революційно-визвольного руху, судитимуть в Українській Самостійній Державі як зрадників Українського Народу...».

У Заклику УГВР до Українського Народу бойкотувати вибори до Верховного Совету УРСР, з січня 1946 року сказано: «Не будемо голосувати за губернатора Хрущова, за підлих наймитів гре-чух, коротчєнків і їм подібних. . .»

Голова Генерального Секретаріату УГВР ген. Роман Шухевич ствердив літом 1948 року, що окупаційну систему УРСР заповняє по більшості такий елемент, що служить усяким ворожим агентурам. Проте УГВР закликає всіх таких українців, щоб вони «покинули шлях вислужництва найлютішим ворогам України — московсько-большевицьким імперіялістам — та вступили на єдиногідний українського патріота шлях — активної боротьби за Самостійну Україну».

УГВР в затяжній боротьбі в Україні впродовж свого існування вела вповні незалежну українську самостійницьку політику, не давши себе «повести і прив'язати до воза чужих імперіялістичних інтересів». УГВР була виразником і живучим доказом незалежності від будь-яких зовнішніх чинників. Ще 1951 року керівник Бюро Інформації УГВР Петро Полтава напоямав, щоб «не дати себе обманути будь-якій імперіялістичній пропаганді. . . мати і зберегти свій власний незалежний погляд на теперішні міжнародні відносини. . . не дати зробити з себе сліпе знаряддя будь-якої імперіялістичної політики конкуруючих бльоків. . . Зберегти незалежний характер української визвольної політики та її підметність».

Уся діяльність УГВР була основана на «непохитній вірі в свою правду української нації», — читаємо в Універсалі УГВР. Її поєднує з Українським Народом «наша свята ідея, що кріпить незламну віру в перемогу». В ОУН-УДП-УПА-УГВР «крім зброї, їх серце горить полум'ям віри в невмирущість і непобідимість ідеї боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. І це найміцніша зброя повстанця!». Визвольний рух, очолений УГВР-адою вірний принципів ОУН: «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за Неї» — стверджується у Заяві УГВР до українського народу з листопада 1946 року. Голова Генерального Секретаріату заявив літом 1948: «Я вірю насамперед у силу і завзяття українських народних мас, у їх високий патріотизм». Також Осип Дяків-Горновий, член Проводу ОУН (загинув на полі бою 1950), відмітив в органі УГВР «Самостійність» 1946 року, що найбільшу силу українського визвольного руху становить «ідейний фанатизм» і віра у «найсправедливішу у світі ідею».

Основою є на власній силі Українського Народу, УГВР захищала визвольну концепцію «засобами революційної боротьби» (Плятформа, 1944). Тому «в УГВР знайшлися всі ті визначні українці, які зрозуміли, що революційна боротьба проти окупантів — це єдиний шлях до нашого національного визволення. . .». А це означає, як заявив Петро Полтава 1951 року, що «український народ не може рахувати на зміну свого вікового підневільного

становища шляхом мирних заходів міжнародної дипломатії». Не процеси мирної внутрішньої еволюції, а конфронтація українських сил із російсько-імперськими — правильний шлях до визволення України. Отож всі наші зусилля спрямуємо до «розгорнення власної сили», що є «єдиною надійною гарантією нашої прийдешньої перемоги». Тим засадам залишилася вірною революційна ОУН, продовжуючи безперервно і організуючи визвольну боротьбу нації.

Прапор ОУН-УДП-УПА-УГВР — революційно-безкомпромісової боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу — постійно має над просторами поневоленої України в душах і серцях нескореного Українського Народу, який бореться за свою волю і державну незалежність.

Травень, 1984.

*Ярослав Стецько — Голова УДП
Проф. Лев Шанковський — Голова
Ініціативного Комітету для
створення УГВР і член УГВР*

Розмова між членами УГВР під час однієї з перерв Першого Великого Збору УГВР (11-15. 7. 1944 р.). На знімку сидять Лев Шанковський і, ззаду, Іван Вовчук, а перед ними стоїть Йосип Позичанюк.

Взято з «Літопису УПА» т. 8, стор. 275.

ПЛЯТФОРМА УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

1. Український національно-визвольний рух, створення Самостійної Української Держави та боротьба за її закріплення в 1917-1921 рр. поглибили національну свідомість і посилили політичну активність українських народніх мас.

Упадок української держави в наслідок чужого завоювання, зумовленого недостатнім внутрішнім об'єднанням українських національних сил, полегшив чужинцям запанувати на Україні. Це панування позначилось небувалим гнітом, масовим пограбуванням українського народу, поверненням його селянства й робітництва у справжнє кріпацтво, з нещадною експлуатацією і винищенням мільйонових мас голодом і терором. Це страшне і криваве лихоліття упродовж 25 років навчило українські народні маси, що ніякий чужий політичний і соціальний устрій не піде їм на користь і що тільки власна національна суверенна держава є єдиною передумовою та запорукою нормального життя і розвитку нації та її культури, матеріяльного й духового добробуту народніх мас.

2. Сучасна війна між двома тотальними силами, московсько-більшевицьким та німецько-гітлерівським імперіялізмами, ведеться за оволодіння в першу чергу українських земель, як вихідних позицій до панування у східній, а навіть у всій Європі. Вони стоять на позиціях тотальної, колоніяльної експлуатації українських земель та їх населення. Вириваючи українському народові всі матеріяльні й господарські засоби, вони нещадно винищують провідні національні українські сили, нищать національну культуру і національну свідомість у масах, колонізують край чужим населенням, а українське населення масово вигублюють або вивозять за межі України.

3. Проте ця війна виснажує також ворогів і приводить їх до соціального та політичного розкладу. Це створює сприятливі передумови для визвольної боротьби поневолених народів та полегшить їм остаточну перемогу.

4. З уваги на це необхідно:

а) у вирі сучасної тотальної війни оборонити український народ та його провідні кадри від фізичного знищення¹,

б) повести його до боротьби за своє визволення і власну суверенну державу.

Для здійснення цих завдань потрібний єдиний всеукраїнський національний фронт, організований на основі об'єднання всіх

1. В оригіналі — перед фізичним винищенням.

діючих національних українських сил, які змагають до української суверенної держави, і єдиний керівний центр.

Тому за ініціативою Української Повстанської Армії (УПА), що утворилася в процесі збройної боротьби українського народу проти грабунків і насильств окупантів над мирним українським населенням, зорганізувався з представників усіх українських земель та українських політичних середовищ всеукраїнський провідний центр під назвою: *Українська Головна Визвольна Рада (УГВР)*.

I.

Цілі і завдання Української Головної Визвольної Ради

1. Об'єднати й координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-большевицького і німецько-гітлерівського імперіялізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД).

2. Визначувати² ідейно-програмові напрямні визвольної боротьби українського народу.

3. Керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державності і створення органів незалежної державної влади на Україні.

4. Репрезентувати, як верховний всеукраїнський центр, сучасну політичну боротьбу українського народу в краю і за кордоном.

5. Покликати до життя перший український державний уряд та скликати перше українське всенароднє представництво.

II.

Основні ідейно-програмові принципи

Збереження життя нації, національної єдності й культури — це перша й найвища ціль всякого здорового національного організму; національна суверенна держава є головною запорукою збереження життя і нормального розвитку нації та добробуту її громадян.

Тому українська нація в цей час повинна віддати всі свої сили для³ здобуття і закріплення власної держави.

Всі політично активні українські чинники повинні сконсолідуватися в боротьбі за самостійну українську державу, усунути всякі суперечливі питання соціально-політичного порядку, які без здобуття власної держави не мають під собою реального ґрунту.

Боротьба за національну самостійну державу може бути успіш-

2. В оригіналі — визначати.

3. В оригіналі — на.

на тільки при умові, що вона буде проводитися незалежно від політичних впливів сторонніх сил.

На тій підставі УГВР визнає такі принципи своєї діяльності:

1. УГВР прагне до відбудови Української Самостійної Соборної Держави на всіх землях українського народу засобами революційної боротьби проти всіх ворогів державної самостійності українського народу, зокрема проти большевицьких і німецьких окупантів, та у співпраці з усіма прихильниками такої самостійності.

2. УГВР твориться на принципі повної політичної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх сил і чинників.

3. УГВР об'єднує всі провідні політичні елементи незалежно від їх ідейного світогляду та політично-групової приналежності, що стоять на ґрунті політичної суверенності української держави та політичної незалежності українських визвольних прагнень.

4. УГВР приймає для об'єднання національно-визвольних українських сил у боротьбі за УССД таку політичну соціальну плятформу:

а) забезпечення народно-демократичного способу визнання політичного устрою в українській державі шляхом загального народнього представництва,

б) забезпечення свободи думки, світогляду й віри,

в) забезпечення розвитку української національної культури,

г) забезпечення справедливого соціального ладу в українській державі без клясового визиску і гноблення,

ґ) забезпечення справжньої законності в українській державі і рівності всіх громадян перед законом,

д) забезпечення громадянських прав усім національним меншостям на Україні,

е) забезпечення права рівних спроможностей на освіту для всіх громадян,

є) забезпечення у трудовій господарській діяльності для всіх громадян вільної ініціативи, регульованої вимогами й потребами цілості нації,

ж) забезпечення вільної форми трудового землекористування з визначенням мінімальних і максимальних розмірів для індивідуального землекористування,

з) усуспільнення основних природних багатств країни: землі, лісу, вод і підземних скарбів з передачею рілних земель у постійне користування трудовим хліборобським господарствам,

и) удержавлення важкої індустрії і важкого транспорту, передача кооперативним об'єднанням легкої і харчевої індустрії, право широкого вільного кооперування дрібних продуцентів,

і) забезпечення вільної торгівлі в унормованих законодавством межах,

ї) забезпечення вільного розвитку ремесла та права на творення індивідуальних ремісничих варстатів і підприємств,

й) забезпечення права на вільну працю для фізичних та розумових працівників і забезпечення охорони інтересів робітництва соціальним законодавством.

5. УГВР провадитиме свою боротьбу за УССД в союзі зі всіма поневоленими народами Європи й Азії, які борються за своє визволення і визнають право України на політичну незалежність.

6. УГВР змагає до порозуміння і прагне мирного співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права на власні держави на етнографічних землях кожного народу.

*Калькова копія машинопису. Архів ЗП УГВР, ч. 7-2;
фотокопія — Архів «Літопису УПА».*

УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

Український Народе!

Революційним зривом, зброєю своїх найкращих синів Ти двигнув у 1917-18 рр. на руїнах тогочасних імперіялізмів, що Тебе віками поневолювали, *Храм Волі — Українську Державу!*

Грізні вітри розвівали Твої переможні прапори над усіма землями України. Рев Славути-Дніпра, прибій чорноморських хвиль, шелест степової тирси і таємний шум карпатських та поліських лісів зливалися в одну симфонію і співали радісну пісню *Перемоги Волі*. Віковічні Твої вороги зруйнували Твій святий Храм, та Ти, Український Народе, зберіг його в своїй душі як священну *Ідею предків*.

Протягом двох десятиліть Ти мужньо відстоював її своєю боротьбою. За волю Української Землі, за власну незалежну державу Ти приніс мільйонові жертви.

І знову п'ятий рік шаліє воєнна хуртовина і лавою прокочується через українські землі. Здрагається Українська Земля під полчищами ворожих військ. Не за Твоє визволення, Український Народе, ведуть вони цю криваву і жорстоку різанину. Вони несуть Тобі тільки руїну, поневолення і смерть. Але Ти не піддався, а почав криваву боротьбу з усіма окупантами України. На сторожі своєї волі Ти поставив — від карпатських верхів по Дон і Кавказ — збройні кадри своїх синів — *Українську Повстанську Армію*.

Український Народе!

Гряде доба Національних Визвольних Революцій. Поневолені народи Сходу і Заходу в своїй безперервній революційній боротьбі ждуть хвилини, щоб на руїнах ворожих ім імперіялізмів побудувати нове вільне життя.

Український народ входить у *вирішальну стадію* своєї визвольної боротьби. Наближається момент, на який ждали століттями українські покоління, в якому вирішиться наша доля.

Сучасне українське покоління може бути горде, що саме йому доведеться в героїчній боротьбі *завершити будову української держави і здійснити предківський заповіт.*

Велетенське завдання української держави вимагає ще більшого завзяття, ще більшої відданості справі, а перш за все об'єднання всіх *самостійних революційних сил під одним політичним проводом.*

Щоб об'єднати всі національно-визвольні сили українського народу, щоб з одного центру керувати нашою визвольною боротьбою, щоб перед зовнішнім світом репрезентувати волю українського народу, та щоб протиставитись спробам ворогів української держави розбивати єдиний самостійний український фронт, — створюється *Українська Головна Визвольна Рада, яка від сьогодні бере на себе керівництво визвольною боротьбою українського народу.*

В Українській Головній Визвольній Раді зібрані представники всіх активно діючих революційно-визвольних сил сучасної України та передові одиниці з українських політичних середовищ, що в сучасний момент визнали за єдиноправильну *цілком незалежну платформу* визвольної боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу, та будуть проводити її в життя.

До Української Головної Визвольної Ради можуть входити всі справді самостійні і незалежні сили України, не зважаючи на їх світоглядове та політично-групове визначення, ті, котрі, готові боротися за *Суверенну Українську Державу.*

Українська Головна Визвольна Рада є найвищим керівним органом українського народу на час революційної боротьби, аж до створення уряду Української Самостійної Соборної Держави.

Ми, Українська Головна Визвольна Рада, присягаємо Тобі, Український Народе:

Наша мета — Українська Самостійна Соборна Держава на українських етнографічних землях.

Наш шлях — революційно-визвольна боротьба проти всіх заїманців і гнобителів українського народу.

Будемо боротись за те, щоб Ти, Український Народе, був *володарем на своїй землі.*

Будемо боротись за те, щоб усьому українському народові забезпечити участь у визначенні майбутнього державного устрою УССД та її Конституції. Будемо боротись за *справедливий соціальний лад без гніту і визиску.*

На вістарі цієї боротьби кладемо свою працю і своє життя.

Віriamo в Твої здорові сили, Український Народе, вони служать *запорукою нашої перемоги.*

Вітаємо боротьбу інших поневолених народів за своє визволення. З ними, зокрема з нашими сусідами, бажаємо жити в добросусідських взаєминах та співпрацювати у спільній боротьбі при

умові пошанування ними визвольної боротьби українського народу.

Всі національні меншини, що живуть на українських землях, закликаємо включатися в українську визвольну боротьбу. Їм забезпечуємо повні громадянські права в українській державі.

Український Народе!

Ми свідомі того, що грядуща боротьба буде вимагати від Тебе ще більшого завзяття й героїзму, а перш за все непохитної віри в свою Правду.

Віримо, що не посоромиш землі своєї!

Віримо, що будеш гідним спадкоємцем княжих дружинників і козацької слави!

Героїчна боротьба твоїх предків за Українську Державу — це для Тебе наказ!

Тому кличемо Тебе:

Єднайсь у своїй боротьбі, кріпись у своїй вірі!

Слава Україні!

Українська Головна Визвольна Рада

Постій, червень 1944 року.

Передрук друкованої летючки УГВР, 2 стор.

Оригінал: Архів ЗП УГВР, У 1-2; фотокопія — Архів «Літопису УПА».

ПРИСЯГА ВОЯКА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ

Затверджена УГВР і введена наказом ГВШ ч. 7, з 19. VIII. 1944

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги, то хай мене

покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

Передрук з журналу «Повстанець», видаваного Політичним відділом ГК УПА, р. 1, ч. 1, лист. 1944 р., стор. 1. Оригінал: Архів ЗП УГВР, Б-17-1; фотокопія — Архів «Літопису УПА».

ВПАЛИ В БОРОТЬБИ ЗА САМОСТІЙНУ УКРАЇНУ:

Ростислав Волошин (Павленко, Горбенко) — член УГВР, Голова Великого Збору УГВР, довгорічний учасник української національно-визвольної боротьби, організатор самостійницького руху на північнозахідніх українських землях, один з перших організаторів Української Повстанської Армії, довгорічний в'язень польських, більшовицьких і німецьких тюрем — загинув у бою з військами НКВД 22-го серпня 1944 р. б. с. Гаї Нижні, Дрогобицького р-ну, цієї ж області.

Йосип Позичанюк (Шаблюк, Шугай) — член УГВР, учасник Великого Збору УГВР, журналіст, уродженець Вінниччини, пробоевик українського самостійницького руху на східніх українських землях, редактор підпільних самостійницьких видань, в'язень німецьких тюрем — загинув у бою з енкаведистами 21-го грудня 1944 р. б. с. Юшківці, Ново-Стрілищанського р-ну, Дрогобицької області.

Слава Їх Пам'яті!

(Літопис УПА, т. 9, стор. 142)

ТИМЧАСОВИЙ УСТРІЙ УГВР

I.

Загальні основи УГВР

1. УГВР — це верховний орган українського народу в його революційно-визвольній боротьбі за УССД.

2. Джерелом влади УГВР є воля українського народу, виявлена в самостійницьких змаганнях всіх діючих сил народу.

3. УГВР:

- а) консолідує самостійницькі суспільно-політичні елементи;
- б) координує діяння політично-активних середовищ;
- в) очолює визвольну боротьбу, дає напрям українській державницькій політиці та керує нею;

г) репрезентує український народ та його державницькі змагання перед зовнішнім світом.

4. Членом УГВР може бути національно-активний українець-державник з громадянським стажем, що визнає політичну платформу, прийняту Збором УГВР, та що є кожночасно готовий реалізувати її програму.

5. УГВР складається з 25 членів. Число членів може бути побільшуване дорогою кооптації. Кооптацію переводять:

а) Великий Збір УГВР

б) Президія УГВР на пропозицію¹ Генерального Секретаріату.

6. Членом УГВР перестає бути той, хто добровільно виступить, або кого УГВР виключить.

7. Виключити члена УГВР може тільки Великий Збір кількістю $\frac{2}{3}$ голосів. Між сесіями Великого Збору, Президія УГВР має право припинити члена в його членських правах аж до вирішення справи найближчим Великим Збором.

8. УГВР діє через такі органи:

а) Великий Збір УГВР,

б) Президія УГВР з Президентом на чолі,

в) Генеральний Секретаріат з головою на чолі,

г) Генеральний Суд з Генеральним Суддею на чолі,

д) Контрольна Колегія з Генеральним Контрольним на чолі.

9. УГВР діє також у формі Конференцій УГВР, якими проводить Президент УГВР.

10. Діяння окремих органів УГВР буде нормоване внутрішніми правильниками, які затверджує Президент в порозумінні з Генеральним Суддею.

11. Для окремих справ можуть всі органи УГВР покликувати окремі комісії, колегії й бюро.

1. В оригіналі — внесок.

12. УГВР перебуває на українських землях. За кордон може вислати своїх делегатів.

II.

Великий Збір УГВР

1. Найвищою українською законодавчою владою у час революційно-визвольної боротьби за УССД є Великий Збір УГВР.

2. Великий Збір УГВР:

- а) ухвалює основні закони,
- б) розглядає та вирішує основні політичні питання, усталює лінію визвольної політики, встановляє програму і тактику боротьби українського народу,
- в) приймає звіти з діяльності всіх органів УГВР,
- г) усталює напрямні діяння для всіх органів УГВР,
- г) вибирає: Президента, 7-ох членів Президії, Голову Генерального Секретаріату, Генерального Суддю і Генерального Контрольного,

- д) приймає присягу від Президента,
 - е) кооптує нових членів і затверджує кооптованих Президією,
 - є) виключає членів.
3. Звичайний Великий Збір УГВР скликає Президент принаймні² раз на рік.

4. Надзвичайний Великий Збір скликає Президент:

- а) з власної ініціативи,
 - б) на пропозицію Президії,
 - в) на пропозицію Генерального Секретаріату,
 - г) на пропозицію Генерального Контрольного,
 - г) на домагання $\frac{1}{3}$ членів УГВР.
5. Збір відкриває Президент. Проводить Збором вибраний Голова³ Великого Збору, який покликуює дальших членів Президії Збору.

6. Для законності рішень Великого Збору потрібна присутність найменше $\frac{1}{2}$ членів УГВР.

7. Всі справи вирішуються звичайною більшістю голосів, тільки для виключення члена і для ухвалення зміни устрою потрібно $\frac{2}{3}$ наявних голосів. Для ліквідації УГВР треба $\frac{3}{4}$ голосів усіх діючих членів УГВР.

8. У виняткових випадках УГВР може винести рішення також без скликання збору за принципом індивідуального голосування.

III.

Президент і Президія УГВР

1. Президент стоїть на чолі УГВР і репрезентує її назовні.

2. В оригіналі — найменше.

3. В оригіналі — Предсідник.

2. Компетенції Президента УГВР:
 - а) скликає і відкликає Великий Збір УГВР,
 - б) проводить Президією УГВР і проводить Конференціями УГВР,
 - в) затверджує Генеральних Секретарів, покликаних Головою Генерального Секретаріату,
 - г) затверджує двох членів Генерального Суду, покликаних Генеральним Суддею,
 - г) затверджує двох членів Контрольної Колегії, покликаних Генеральним Контрольним,
 - д) затверджує закордонних Делегатів УГВР, запропонованих⁴ Головою Генерального Секретаріату, на пропозицію Генерального Секретаря Зовнішніх Справ,
 - е) на пропозицію Голови Генерального Секретаріату, звільняє⁵ Генеральних Секретарів з уряду,
 - е) приймає присягу від членів Президії, Голови Генерального Секретаріату, Генеральних Секретарів, членів Генерального Суду і членів Контрольної Колегії,
 - ж) має право ласки.
3. Президент складає присягу Великому Зборові на руки Голови⁶ Великого Збору УГВР.
4. Президія з Президентом на чолі є органом УГВР, що діє між сесіями Великого Збору УГВР.
5. У склад Президії входять:
 - а) Президент,
 - б) три Віцепрезиденти,
 - в) чотири члени Президії.
6. Президія УГВР розглядає політичну лінію, тактику і практичну виконність всіх органів УГВР та подає їм свою оцінку і пропозиції.
7. Компетенції Президії УГВР:
 - а) пропонує⁷ скликання Збору,
 - б) кооптує нових членів УГВР, на пропозицію Генерального Секретаріату,
 - в) припинює членів УГВР в членських правах,
 - г) приймає звіти від Голови Генерального Секретаріату, від окремих Генеральних Секретарів, від Генерального Суду і від Контрольної Колегії. Час і спосіб звітування устійнює Президія окремим розпорядженням⁸ в порозумінні з окремими органами УГВР.
- .8. Президія УГВР діє в складі неменше половини членів Президії — крім Президента.

4. В оригіналі — предложених.

5. В оригіналі — здійснює.

6. В оригіналі — Предсідник.

7. В оригіналі — дає пропозиції.

8. В оригіналі — зарадження.

9. У випадку недіяння Президії, переходять її компетенції та самого Президента до найближчого Великого Збору УГВР, без права звільнити⁹ Голову Генерального Секретаріату.

10. Президія виносить своє рішення звичайною більшістю голосів. При рівному поділі голосів вирішує голос голови¹⁰. У випадку конституційного або політичного конфлікту, Президія має право вимагати димісії Голови Генерального Секретаріату при наявності $\frac{2}{3}$ усіх членів Президії — $\frac{3}{4}$ голосами.

11. В часі неприсутности Президента заступає його ним визначений член Президії.

12. У випадку уступлення, смерти чи іншої тривалої перешкоди в сповнюванні функцій Президента, компетенції його переходять на Президіальну Колегію, яка формується автоматично з трьох найближчих в черзі членів Президії УГВР.

13. Президіальна Колегія має характер тимчасовий і має обов'язок якнайскоріше скликати Великий Збір УГВР.

14. Президент і Президія УГВР відповідає перед Великим Збором УГВР.

IV.

Генеральний Секретаріат УГВР

1. Виконним органом УГВР є Генеральний Секретаріат.

2. Генеральний Секретаріат складається з:

- а) Голови Генерального Секретаріату,
- б) Секретаря Внутрішніх справ,
- в) Секретаря Закордонних Справ,
- г) Секретаря Військових Справ і Командира Збройних сил,
- г) Секретаря Фінансово-господарських Справ,
- д) інших секретарів.

3. Голову Генерального Секретаріату вибирає Великий Збір УГВР.

4. Генеральних Секретарів покликає: Голова Генерального Секретаріату і затверджує Президент УГВР.

5. Становища Генеральних Секретарів можуть бути отримані¹¹.

6. Генеральний Секретаріат складає звіти зі своєї діяльності Президії УГВР.

7. Генеральний Секретаріат і окремі Генеральні Секретарі є відповідальні перед Великим Збором УГВР і йому складають звіт зі своєї діяльності.

8. Дисциплінарно Секретарі відповідають перед Головою Генерального Секретаріату і Президентом.

9. На пропозицію Голови Генерального Секретаріату, Президент звільняє¹² Секретарів з уряду.

9. В оригіналі — демісіонувати.

10. В оригіналі — президуючого.

11. В оригіналі — кумльовані.

12. В оригіналі — здійсмає.

10. Генеральний Секретаріат діє колегіяльно й рішає більшістю голосів. При рівному поділі голосів, перерішує голос Голови Генерального Секретаріату.

11. Голова може доручити часове заступство у функціях Голови Генерального Секретаріату одному з Генеральних секретарів.

12. У випадку уступлення, смерти чи іншої тривалої перешкоди у виконванні функцій Голови Генерального Секретаріату, — Президент з Президією, Генеральний Суддя, Генеральний Контрольний і Генеральні Секретарі вибирають тимчасово Голову Генерального Секретаріату.

13. Законна сила правно-державних актів обов'язує тільки за підписом Президента і Голови Генерального Секретаріату.

V.

Генеральний Суд

1. Судово-виконним органом УГВР для здійснювання в її імені правопорядку є Генеральний Суд, зложений з Генерального Судді і двох членів Генерального Суду.

2. Генерального Суддю вибирає Збір УГВР, двох дальших членів Суду покликає Генеральний Суддя і затверджує Президент УГВР.

3. Генеральний Суд відповідає за сповнювання своїх завдань перед Великим Збором УГВР.

4. У випадку уступлення, смерти чи іншої тривалої перешкоди у виконванні функцій Генерального Судді, — Президент з Президією, Генеральний Контрольний, Голова Генерального Секретаріату і члени Генерального Суду вибирають Генерального Суддю.

5. За Генеральним Суддею забезпечується право інтерпретувати устроєві питання УГВР та давати свої зауваження¹³ Президентові при затверджуванні внутрішніх правилників органів УГВР.

VI.

Контрольна Колерія

1. Контрольно-виконним органом УГВР є Контрольна Колерія, складена¹⁴ з Генерального Контрольного і двох членів Контрольної Колерії.

2. Генерального Контрольного вибирає Великий Збір, двох дальших членів Контрольної Колерії вибирає Генеральний Контрольний і затверджує Президент УГВР.

3. Контрольна Колерія провіряє фінансово-господарську діяльність всіх органів УГВР, зокрема наглядає над фінансово-господарською політикою Генерального секретаріату.

4. У випадку уступлення, смерти чи іншої тривалої перешкоди

13. В оригіналі — уваги.

14. В оригіналі — зложена.

у виконуванні функцій Генерального Контрольного, — Президент з Президією, Генеральний Суддя, Голова Генерального Секретаріату і члени Контрольної Колегії вибирають Генерального Контрольного.

Калькова копія машинопису. Архів ЗП УГВР, ч. У7-1; фотокопія — Архів «Літопису УПА».

ПОСТАНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

Про нагородження Хрестами Заслуги вояків УПА та цивільних осіб — учасників української національно-визвольної революційної боротьби — і про підвищення у військових ступенях вояків УПА.

А. І. За виявлені в боях мужність та героїзм, за видатні заслуги в керуванні боротьбою відділів Української Повстанської Армії проти окупантів нагороджується:

Золотим Хрестом Бойової Заслуги І-ої класи:

1) сотника Перемогу	2) булавного-виховника Лагідного

Золотим Хрестом Бойової Заслуги ІІ-ої класи:

- 1) майора Вороного
- 2) поручника Крутежа
- 3) поручника Громенка
- 4) ст. булавного Орлика
- 5) ст. вістуна Кармелюка
- 6) ст. вістуна Тарана

ІІ. За видатні заслуги для національно-визвольної революційної боротьби українського народу проти окупантів нагороджується

Золотим Хрестом Заслуги:

1) Михайла	2) Золотаря
3) майора-виховника Ватюгу	

Срібним Хрестом Заслуги:

- 1) поручника-виховника Ігоря

Б. Підвищується до ступеня генерала:

- 1) підполковника Чупринку — Головного Командира УПА (з датою старшинства від 22.I.1946 р.)
 - 2) майора Перебийноса — Шефа Головного Військового Штабу УПА (з д. ст. від 1. XI.45 р.). . .
- 9-го лютого 1946 р.

*Українська Головна Визвольна Рада
(Літопис УПА, т. 9, стор. 143)*

Чота УПА з сотні «Левів», яка виконувала безпосередню охорону лісничівки й учасників Першого Великого Збору УГВР (на знімці лише частина чоти). Ця чота недавно роззброїла німецьких пограничників, від яких «отримала» добрі одяги, зброю і вишколеного собаку-вівчарку (ясна), що помагала виконувати охоронну службу.

Знімку взято з «Літопису УПА», т. 8, стор. 278.

Питання Визвольної політики й боротьби

А. В. Б.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДІЇ НА ТЛІ ПЕРЕМІН В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Ми є свідками персональних змін на вершку советсько-російської імперії. Швидке перебрання влади Юрієм Андроповим після смерти Леоніда Брежнєва підказувало, що жодних більших політично-програмових змін в імперській програмі й політиці не буде тому, бо Андропов був довгі роки біля Брежнєва, а може навіть, як дехто твердить, він перебрав був владу ще за життя Брежнєва. Той факт, що Андропов зразу виявив багато різних хворіб, промовляє за тим, що він фактичну владу мав у своїх руках довший час. Тепер повторюється подібна процедура з Константином Черненко, який навіть під час свого першого виступу в ролі Першого секретаря КПРС виявив поганий стан здоров'я при своїх 72-ох роках життя. Ці факти підказують, що імперія тримається на терорі КГБ, на військовій брутальній силі і на партійній бюрократії. Політично-соціальна структура російської еліти закріпилася і змертвіла. Ця еліта не спроможна провести жодних економічних реформ, ані нормальної зміни поколінь при владі, як це водиться у вільних демократичних суспільствах.

В Україні незмінно шаліє русифікація всього українського, постійне полювання за українськими націоналістами й патріотами. Довготривалість чекістського терору, масової дезінформівської пропаганди і русифікації, не маючи раптових осягів, розчислюють на створення психози фаталізму, безнадійности щодо національного змагу та неможливости повалити російську імперію.

Отож ця закріпилася і змертвіла імперія є дуже чула на чини національно-визвольної боротьби українців. Зачнім від вдалого відзначення в 1981 році сорокаріччя відновлення української держави Актом 30 червня 1941 р. Тоді ряд американських й англійських політиків виявили особливе зацікавлення українською визвольною діяльністю. Також серйозні західні кола звернули свою увагу на акції ОУН-АБН-СУМ у Мадриді у зв'язку з відбуваною тоді конференцією для перевірки Гельсінських домовлень. Москалі реагували в різний спосіб; зокрема скріпилася російська розкладова диверсія між українцями та різні аранжовані ними міжнародні провокації.

ОУН і АБН активізувалися в психологічній війні проти російсь-

ких імперіялістів в Афганістані. В липні 1981 року відбулася влада імпреза в Конгресі США, де між іншим Спікер Палати Репрезентантів, Томас О'Ніл, сердечно приймав голову УДП і ОУН, дост. Ярослава Стецька. Важливе значення мала зустріч п. Я. Стецька з головою Сенатського Комітету Відносин з чужиною, сен. Чарлсом Персі.

В 1982 році українська визвольна діяльність зареєструвала черговий поважний успіх, коли в користь визвольної концепції АБН-ОУН почав виступати американський генерал-майор Джон Сінгляр. Москва зареагувала на наші успіхи в той спосіб, що підвищила ген. Віталія Федорчука, шефа КГБ на Україні, до ступеня керівника всього КГБ в імперії, на якому, щоправда, цей зрадник-ренегат довго не втримався. Але від тоді багато частіше на діяльність українського безкомпромісово самостійницького табору реагує безпосередньо Москва, а не лише почерез свої агентури в УСССР. З погляду інтересів імперії українська справа стала надто важливою в 1982 році у міжнародній політиці. Великим пропагандивно-ідейним осягом нашої визвольної політики було формування Світового Почесного Комітету для вшанування 40-річчя створення УПА. До цього комітету увійшли визначні політики й військовики з різних континентів світу.

Варто пригадати роки після Другої світової війни, коли в Західну Європу прийшли з України рейдуючі відділи УПА. Майже ніхто тоді на Заході не знав про нашу визвольну боротьбу. Згаданий комітет покаже наочно цю величезну інформаційну та ідейну роботу, яку провів від тоді по сьогоднішній час самостійницький рух. Зокрема вдалою була велика політична конференція АБН і ЕРС в Лондоні у вересні 1982 р., бо вона звернула на себе більшу як звичайно увагу англійських політичних кіл. Вкоротці після цього українець був уперше вибраний в Кардіфі на члена Парляменту Великої Британії. Осінню 1982 року президент Роналд Реган видав заяву для вшанування Української Гельсінської Групи, що її розгромили російські окупанти.

На наші успіхи мусіли зареагувати не лише російські комуністи, але й російські дисиденти-емігранти. Сигнал до посилення атак на український націоналістичний і самостійницький рух подав з Росії Андрей Сахаров, передавши очорнюючі заяви проти українських націоналістів до опублікування в західній пресі. Оборонці «єдиної-неделімої» змонтували під плащиком Стейт Депарменту США в жовтні 1982 р. конференцію п.з. «За демократизацію комуністичних країн». В цій конференції взяли участь численні москалі і їхні приятелі. Були там і Людмила Алексеева, і Валерій Чалідзе і Ліза Чалідзе і Владімір Петров, і Міхаїл Восленскі та інші. Я спинюся довше над аналізом одної із виголошених доповідей, а саме Владіміра Буковського, що може послужити клясичним прикладом російської расистської дезінформівської літератури.

Владімір Буковський старався відвернути увагу американців від російського імперіялізму та повернути це на деякі слабості советської тоталітарної системи. Буковський, як пропагандист кон-

цепції т. зв. «советського народу» дуже послідовно весь час втовкав учасникам конференції, що в Советському Союзі існує лише однастайне «советське населення». Він нібито скритикував Захід у рафінований спосіб за те, що Захід погодився на включення до Советського Союзу після Другої світової війни «частини Польщі, Чехо-Словаччини і балтійських держав». Значить, Буковський вважає, що Західня Україна і Західня Білорусь — це природні та законні частини Польщі, а Закарпаття — частина ЧСРСР. Буковський вважає, що Захід може пропонувати поворот до кордонів СРСР, які були перед вереснем 1939 року, а тоді вже все буде добре. Ще, евентуально, в СРСР люди, такі як він, повинні мати більше особистих прав, щоб могли краще керувати російською імперією.

На думку цього оборонця імперії, «дуже вибуховою є проблема національних прав в СРСР з його 130 національностями», а тому треба розв'язати питання Західньої України в той спосіб, щоб Москва дала Польщі ці території, які вона зайняла на основі «умови з Гітлером». Буковський у нечувано ехидний спосіб старається переконати Вашингтон, щоб він піддержував польські імперіялістичні домагання до цих непольських земель, які Москва включила до Советського Союзу після вересня 1939 р. Таким перфідним трюком цей пропагандист «єдиної-неделімої» хоче показати, що Україна (крім західніх земель) є органічна, природня частина Советського Союзу, а в Наддніпрянській Україні нікому навіть на думку не приходить відділитися від Росії в окрему національну державу. Якщо США приймуть за свою політику вимоги анулювання Москвою пакту Молотов-Ріббентроп, то таку політику піддержуватимуть всі російські дисиденти і Московська Гельсінська Група (яка після виступу Буковського самоліквідувалася). Всі уярмлені Росією народи з-перед 1939 року Буковський називає «провінційними частинами» Советського Союзу. Він також згідний на віддання Бесарабії румунам. Буковський заключає, що Захід має піддержувати «справжні визвольні рухи, які борються за правду, волю і демократію». З дальших його виводів про азійські народи, уярмлені в СРСР, Буковський так спритно препарує свій текст, що він фактично боронить російську інвазію Афганістану, бо, мовляв, в Центральній Азії могли вибухнути повстання такі, як були в двадцятих роках. Туркестанські націоналісти-басмачі вели тоді визвольну, національну, проти-російську війну, але були розбиті російсько-большевицькими агресорами.

Владімір Буковський підсумовує в дусі типового російського шовініста: «Захід мусить точно розрізняти між советським режимом і російським народом». Ось природа оборонця імперії! Немає ні слова про російський імперіялізм! Далі він вимагає: «Протисовєтська політика не сміє бути чи навіть здаватися проти-російською. Треба пам'ятати, що російський народ терпів так само багато, якщо не більше, ніж інші національності з рук советських володарів, і росіяни жадібно хочуть, так як кожний інший народ в СРСР, побачити кінець советського кошмару». Отже, за Бу-

ковським, нема російської імперії, а що більше — є мученицький бідний поневолений російський народ, якому Захід має впершу чергу допомагати. Наша концепція АБН Буковським обернена навиворіть: не треба воювати проти російської імперії, а треба лише в цій імперії допомогти російському народові ще цупкіше панувати над завойованими ним народами ніж досі. Буковський додає шантажуючо-демагогічне речення: «Якщо західня політика стане проти-російською, це буде на руку советському режимові, що зможе представити себе оборонцем росіян перед всіми чужими ворогами». Ця велика заповідь Буковського тотожна щодо оборони російської імперії з відомим есеєм Александра Солженіцина, що був опублікований приятелями «єдиної-неделімої» імперії в кварталнику «Foreign Affairs».

1983-ий рік був знаменний в українській визвольній політиці трьома справами: перша — вшанування семи-восьми мільйонів українців, загиблих під час Голоду 1932-1933-го років і акції засуду за цей народовбивчий злочин російської імперії; друга — відзначення 40-річчя АБН та у зв'язку з тим — 25-річчя Тижня Поневоплених Націй; третя — IV Конгрес СКВУ.

Голодову трагедію тридцятих років українська еміграція розголосила і вшанувала може найуспішніше. Щодо засуду за цей злочин російських окупантів, то пороблено деякі заходи, але ще не зовсім вистачальні. До осягів треба включити заяви в тій справі президента США Роналда Регана, віце-президента Джорджа Буша та голови Канадської консервативно-прогресивної партії Браяна Малруні, який ствердив, що в Україні був поповнений геноцид. Вартісним є внесок у Палаті Представників Конгресу США, ч. 111. Одначе цей добрий, історично-вірний внесок може перепастися, якщо лихий внесок в Сенаті візьме верх.

В липні 1983 року у Вашингтоні успішно проведено відзначення 25-річчя «Тижня Поневоплених Націй» та 40-річчя АБН при співучасті дост. Ярослава Стецька, голови УДП, президента США Роналда Регана, віце-президента Джорджа Буша, амбасадора США до ОН дост. Джін Кіркпатрік, численних сенаторів, генералів, конгресменів та інших політиків. Зокрема пам'ятними залишаться слова през. Регана: «Ваша боротьба є нашою боротьбою. Ваша мета є нашою метою. Ви є сумлінням світу». Так само, як президент, Ричард Аллен, його недавній керівник Національної Ради Безпеки, виявив добре зрозуміння важливості розгорнення проти російської імперії психологічної війни, зокрема через радіо-пересилання. Клясичною ревелаяцією російської імперії була промова дост. Джін Кіркпатрік.

Третьою великою подією м.р. був IV Світовий Конгрес Вільних Українців. Він пройшов досить успішно бо не лише збережено єдність національної організованої спільноти, але й поповнено всі найважливіші підставові заложення української визвольної політики, які були основою СКВУ від початку його існування.

Не дивно, що успіхи української самостійницької політики сильно денервують Москву і російських расистів-шовіністів.

Москва розгорнула колосальну пропаганду свого дезінформу проти ОУН керованою дост. Ярославом Стецьком. І так, напередодні IV конгресу СКВУ появилась в центральнім пресовім органі російської імперської держави «Ізвестіях» велика стаття з наклепами і ганьбленням дост. Ярослава Стецька, ОУН і АБН. Стаття спрепарована на основі зааранжованої органами КГБ фантастичної комедії зі своїм агентом, якимсь Михайлом Кухтяком, який нібито видістав знутра ОУН «документи», що посвідчують зрадництво й ренегатство цієї організації супроти інтересів українського народу.

Майже рівночасно, в большевицькому виданні «Український історичний журнал» ч. 10 за жовтень 1983 року москаль О. В. Картунов атакує український націоналізм, що в нього є нібито «неухильне звуження об'єктивного процесу соціальної бази». Картунов агітує нову розкладово-деморалізуючу книжку п. з. «Пастка для молоді», в якій він надзвичайно турбується тим, що «націоналістична верхівка розгортає гарячкову діяльність, спрямовану на поновлення націоналістичних угруповань за рахунок молоді, отруєної ідеологією буржуазного націоналізму».

Картунов заклопотаний тим фактом, що «націоналізм набув в середовищі української еміграції певної соціальної бази... , що живить ідеологію буржуазного націоналізму, культивує етнічний сепаратизм». Цим твердженням Картунов виявляє російську расистську політику в Україні, що зміряє до повного знищення національної самобутності українського народу і його русифікації та асиміляції. Рівночасно, цим твердженням московський шовініст неначе ставить перед канадцями, американцями чи австралійцями вимогу знищення через денационалізацію та асиміляцію української еміграції. Картунов картає західні демократичні суспільства: «нездатність капіталізму розв'язати національне питання привели до формування у США, Канаді та інших країнах перехідних етно-національних груп українського походження... » Це пропаганда сприяння расистським тенденціям на Заході. Причину цієї расистської пропаганди бачимо в дальшому твердженні Картунова: «щоб зберегти національні риси у культурі, побуті тощо, націоналістична верхівка силкується використати у власних інтересах, проповідуючи ідеї національної винятковості та замкнутості українських етнічних груп». З цих цитат бачимо, як москалі розробляють цілу політику знищення української національної і самобутньої еміграції. І ще москаль нарікає на те, що нібито «українські націоналісти запозичили і використали досвід міжнародного сіонізму щодо створення духовного гетто».

Москву непокоять «спільні підривні акції, організовані націоналістами і сіоністами, їх участь в антирадянських збіговиськах, видання та переправа в нашу країну наклепницької літератури, підготовка ворожих радіопередач». Москалів турбує ще й той факт, що «ватажки... використали клерикалізм для поширення антикомуністичних, націоналістичних ідейок серед радянських юнаків і дівчат». Врешті Картунов підсумовує теперішню російську політику супроти ОУН і цілого організованого визвольного руху: «не

слід недоцінювати його в сучасній ідеологічній боротьбі», бо «націоналісти стають ще більш активними і агресивними».

Російські расисти ведуть кампанію проти ОУН і націоналістичного руху на терені сателітних країн. Наприклад, в польській режимовій газеті «Трибуна Люду» ч. 308 з 29 грудня 1983 р. Єжи Вісьньовські алярмує протиукраїнські сили проти заклику президента Роналда Реґана до українського й інших національно-визвольних рухів, що «Ваша боротьба — це наша боротьба. Ваші мрії — це наші мрії». Цим він пояснює чому «треба так багато писати про фашиста Стецька і його кампанію з-під знаку ОУН, УПА, АБН...» Вісьньовські зовсім ясно розкриває директиви російських і польських імперіялістів супроти українців: «Чейже для реалізації божевільних стремлень ОУН, УПА, АБН немає ані суспільного, ані політичного, ані жодного іншого ґрунту так у радянській Україні, як і в Польщі... Але правдою є, що недооцінювання вправді нечисленного, але диспозиційного і запеклого у фанатичній ненависті ворога, було б поважним промахом...»

Корупція, деморалізація і КГБістський терор останньо огорнули т. зв. советський спорт, що насправді став засобом пропаганди расистської ідеї «провідного російського народу». Остання зимова олімпіада в Сараєво показала, що за влади Андропова проведено величезну чистку в ділянці організованого спорту від всіх тих, які не є російськими гурра-шовіністами. Впадає в око багато неросійських прізвищ людей, яких заслали в глухі азійські провінційні райони: Валерій Лобановські, Станіслав Жук, Вітольд Креер, Яніс Люзіс і інші. Найновішим керівником Комітету для тіловиховання і спорту в СССР став Марат В. Грамов зі ступенем заступника міністра. Досі він був шефом Відділу пропаганди Центрального комітету КПСС. Дотеперішній керівник спорту в імперії Сергій Павлов прогнаний до Монголії, а керівник Московської спортової палати дістав 12 років кари в концтаборі суворого режиму. Терористично-погромницькі статті появилися в «Правді», «Советськім спорті», в «Ізвестіях», московській «Літературній газеті» та інших. З одного боку, бачимо розклад і занепад російської імперської верхівки в ділянці спорту, а з другого боку — намагання поправити ситуацію бюрократично-терористичними методами.

Про те, що для росіян і їхніх вислужників з-поміж уярмлених націй найстрашнішим ворогом є український націоналізм, свідчить алярмуюча стаття відомого ренегата й запродавця російським окупантам — Віталія Чередниченка п.з. «В орбіті західних спец-служб». Ця стаття опублікована у «Всесвіті» ч. 2 за лютий 1984. Чередниченко без церемоній наголошує, що головним ворогом Советського Союзу і Росії є націоналізм уярмлених націй. Він затривожений тим, що американська політика щодо російської імперії повертається до концепції кол. Секретаря Стейту Алена Даллеса. Таку політику мав окреслити Л. Кіркпатрік (молодший) зі Стейт Департаменту такими словами: (за Чередниченком) «Найсильнішою вибуховою силою у світі є націоналізм». Нехотючи, Чередниченко розкриває Ахіллесову п'яту Советського Союзу,

твердячи, що націоналізм небезпечний тому, що він розпалює «русофобські тенденції». Але чому цей націоналізм не розпалює українофобських, литвофобських чи вірменофобських тенденцій? Бо ці нації нікого не поневолюють. Значить, є ґрунт для ворожнечі неросійських народів, які в ярмі росіян і під російським зверхництвом. Який інший може бути ґрунт для такого міркування Чередниченка? Він добре знає, що сувереном в СРСР є російські імперіялісти. Тому він б'є на сполох всіх оборонців «єдиного-неділімого» Советського Союзу. Зрештою, він не криється з цією інтенцією. Він заявляє, як зрадник-ренегат українського народу, що він є проти відновлення української суверенної держави. Чередниченко фактично признає, що найсильнішою зброєю «українських, білоруських, литовських, естонських націоналістів та інших», як також сіоністів є їхнє «антиросійське спрямування». За це спрямування цей відступник лютий на президента США Рональда Регана за його виступ у Вашингтоні на святі відзначення 25-річчя «Тижня Поневолевених Націй», де він щиро привітався з головою ОУН та Українського Державного Правління, дост. Ярославом Стецьком. Ось причина, що не дає спокою сумлінню запродавцеві російським окупантам в Україні.

Сучасна українська визвольна діяльність повинна ґрунтуватися на таких заложеннях: коренити наші почини в здобутках національної державницької історії, тобто ця діяльність мусить відстоювати принципи суверенної соборної держави, виявлені в різних державних актах, від акту 22 січня 1918 року починаючи, почерез акт 1 листопада 1918 року, 22 січня 1919, створення держави на Закарпатті 15.3.1939 р., до Акту 30 червня 1941 року, і закінчуючи актом 15 липня 1944 року — створенням Української Головної Визвольної Ради. Нашою живою історичною традицією мусять бути всі епохи державности від антських часів у IV столітті починаючи, почерез величню княжо-руську епоху до героїчної козацько-гетьманської доби. Ось дуже актуальне подіє у нашій минувшини для відзначення цього року є 325-річчя від славної перемоги українських військ під командою гетьмана Івана Виговського над московською армією біля Конотопу. Все актуальнішим стає з кожним роком всенародне відзначення 1988 року тисячоріччя проголошення вел. кн. св. Володимиром — Христової Церкви вірою і Церквою української держави й народу. Це безсумнівно одна з найбільших подій в цілій многотисячній історії української нації. Постараймося відмітити і вшанувати цю епохальну подію найперше як українці-християни, не як православні, не як католики, не як євангеліки, а як самобутня українська християнська нація.

До нашої діяльності мусимо даліше включати акцію розголошення перед цілим світом народовбивчого голодомору в Україні, поповненого російськими окупантами, від якого загинуло лише в 1932-1933-іх роках сім-вісім мільйонів українців. Цей страшний злочин Москви мусить бути покараний новим своєрідним Нюрнберзьким судом! В американському Конгресі треба діяти за прийняття резолюції з минулого року Палати Репрезентантів ч. 111 та

відкинення шкідливої резолюції Сенату ч. 70/98. Тут буде на місці підкреслити, що росіяни ведуть шалену дезінформаційну акцію, щоб переконати світ, що за Голод в Україні 1932-33 не винні російські окупанти, а лише якась фіктивна міжнародна комуністична партократія. Цей обман такий самий, як твердити, що мільйони українців, жидів і поляків знищили нацисти, які нічого спільного не мали з німецьким імперіялізмом.

Цього року українська зорганізована спільнота зобов'язана ще відмітити 40-річчя від створення останнього державного осередку в Україні — Української Головної Визвольної Ради, що проіснувала у підпільній формі до початку 50-их років. Врешті, осінню припадатиме рівно чверть століття від ганебного вбивства висланим з Москви спеціальним агентом сл. пам. Степана Бандери, прізвищем якого мільйони українців і ворогів називають нескорений національно-визвольний рух.

До актуальних завдань належить ведення різними українськими установами заходів, щоб поправити зміст західних радіо-пересилань в Україну, які досі були засновані на базі «неподільності» ССРСР, тобто замовчування і невизнання ССРСР як російської колоніальної імперії. Останнім часом деякі кола, головню у Вашингтоні, надають дещо більше уваги і веденню проти-большевицької психологічної боротьби, і питанню визвольної боротьби уярмлених москалями націй. В сьогоднішній добі радіо є важливим засобом формування ідейно-політичних поглядів і настанов. Тож змагаймо, щоб такі пересилання з вільних демократичних країн були корисними для визвольної боротьби українського народу.

Врешті, найактуальнішою справою є боротьба української самостійницької спільноти проти російської психологічної офензиви, веденої комуністами і емігрантами-дисидентами. Це є боротьба проти т. зв. культобміну з УСССР, що є фактично культурним обманом українців імперською розкладовою пропагандою. Це є московський дезінформ у дії, що має завдання виполокувати нам мозки, обезчещувати всі національні святощі і зфальшувати історію визвольної боротьби української нації. Не менше небезпечною є дія російських емігрантів, зокрема найновіших, бо вони пропагують ідеї російської імперії під покришкою критики советського режиму і нібито пропаганди прав людини. Ця пропаганда знаходить у західньому світі ґрунт, бо ці суспільства є демократичні й проти-тоталітарні. Але ця пропаганда відвертає увагу від найважливішої справи — експансивної російської колоніальної імперії та необхідності визволити з-під її ярма українську і інші нації. Ось велике поле наших завдань, і то далеко не всіх!

СКЛАДАЙТЕ ПОЖЕРТВИ НА ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ! НАШ ПЕРШИЙ І НАЙГОЛОВНІШИЙ ОБОВ'ЯЗОК ДОПОМОГА НАШИМ БРАТАМ І СЕСТРАМ У ПОНЕВОЛЕНІЙ БАТЬКІВЩИНІ У БОРОТБІ ЗА ВОЛЮ І ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ.

Роман РАХМАННИЙ

ДМИТРО ДОНЦОВ І МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ, 1923-33 (Закінчення, 2).

Як відомо, таке покоління виросло в Україні щойно після Другої світової війни, як наслідок осмислення революційної збройно-політичної боротьби ОУН і УПА та власного прагнення знайти себе національно й особисто. А покищо, в грудні 1925 року, Донцов далі нагадує зокрема письменникам, що треба врешті «вбити в наших думках з одної сторони просвітянщину (в літературі — РР). . . а з другої — ідеологію східнього месіанізму. . .», та «надати 'жовтоблакитній' ідеології сили, фанатизму і жорстокости, яка забезпечила б їй перемогу над іншими і — дезертирів з тамтого боку»³⁰.

Ось такі були міркування Донцова про Хвильового й інших потенційних динамічних українців в УССР, яких він там не бачив у грудні 1925 року. Тим не менше, ознайомившись зі змістом памфлетів Хвильового п.з. «Камо грядеши?» (1925), Донцов мусів з певним вдовolenням спостерегти, що одне його зерно, кинене в українську інтелектуальну землю ще 1913 року, сходить тепер на всій українській території. Адже ж, як відnotовує він у статті «До старого спору» (квітень 1926), «рівночасно в обох наших культурних осередках, в Києві та у Львові, здійснюлася дискусія на тему нашої культурної приналежності. 'Схід чи Захід'? — так ставлять питання у Львові. . . 'Європа чи Росія?' — так формулюють питання в Києві. . .»

Донцов схвально пише про міркування Хвильового, який вимагає високоякісних творів, а не низькопробної масової продукції. «Звідси, — каже Донцов, — два висновки: перший (який робить Хвильовий) — треба вчитися в Європі, і другий (якого він ще не робить) — від Росії нам нема чого вчитися. . .»

Оскільки інтелігенти в Києві зорієнтовані на Росію сильно обурилися на Хвильового за його запальний поклик до орієнтації на Європу, то Донцов висловлює побоювання: «Не знати, чи не доведеться українському наслідувачеві Чаадаєва писати незабаром свою *Apologie d'un fou* (Покаяння безумного) — але питання поставлено і його вже не задумати»³¹. Звичайно, натяк тут на те, що з подібним закликком до російських інтелектуалів орієнтуватися на Європу виступив ще в ХІХ столітті вільнодумець Чаадаєв, якого царський режим примусив негайно покаятися та визнав його божевільним.

Щодо натяків Хвильового на український месіанізм, т. зв.

азіятський ренесанс, то Донцов без обиняків спростовує його ілюзію:

Хвильовий говорить про 'азіятський ренесанс', зачислюючи і Україну до Азії, — та про поміч Європи, потрібну для цього ренесансу. Хімера! Для ренесансу треба вільної конкуренції талантів, а де ж на се дозволить офіційна ідеологія?!

Донцов нагадує Хвильовому й читачам, що в цьому питанні «не Хвильовий має рацію, але Достоевський», що свого часу виразно писав: «У нас (в Росії — РР) все так неподібне до Європи у всіх відношеннях, що європейських наслідків не можна досягнути на нашій ґрунті. Тим менше можна досягнути їх на Україні під Росією».

Отже знову, схвалюючи вибух свіжої енергії в колі українських інтелектуалів Харкова і Києва, Донцов безкомпромісово нагадує, що шлях до Європи може відкритися лише після зірвання мостів між Україною та Росією:

Ми співчуваємо з тою жменькою, що старається розірвати зачароване коло російщини і хоч трохи зачерпнути свіжого повітря з Європи. Але тяжко, щоб з цього щось вийшло. Росії засадничо ворожі свободні засади окцидентальної цивілізації: Леніну так само, як Победоносцеву, 'євразійцеві' кн. Трубецькому так само, як 'западнікові' А. Герцену. . . В Росії неможливий свободний розвиток думки, ані вільний розвій національності. . .

. . . в сім ціла суть, що не лише наша література, але й ціла наша національна ідеологія ніколи не вийде з-за дужок 'хуторянства', себто провінціалізму, поки ми не почнемо її будувати на європейських засадах, а се доти буде неможливе, доки ми спершу ідейно, а потім і політично не відірвемося раз на все від спілки з Росією³².

Далі Донцов пояснює, чому теперішня Росія небезпечніша для України: бо вона вже перестала бути ізольованою від Азії, а навпаки — стала вже авангардом Азії, «тепер вона ближче до рідного міста Леніна, бувшого ханства Казанського, ніж до Києва. . . Україну силоміць втягається в «азіятський ренесанс», в новий культурний інтернаціонал. . .», а не до Європи³³.

У жовтневому випуску ЛНВ з 1926 року Донцов із вдовolenням віднотував факт зростання кількості «ззбручанських письменників, що підняли активну боротьбу проти старого і нового (комуністичного) 'москвобесія' на Україні»³⁴. Про потребу «збудження в собі цього, колись нам рідного духа окцидентальної цивілізації. . . тої 'психологічної Європи', про яку (з приємністю стверджую се)», — каже Донцов, — «зачинають говорити не тільки серед наддніпрянської еміграції, але й в краю». І він цитує уривок з памфлету М. Хвильового «Думки проти течії», в якому подано дефініцію тієї Європи саме в донцовсько-шпенглерівському розумінні, включно з його ідеальним типом «європейської громадської людини» в її «перманентній інтелектуальній, вольовій» і т.д. динаміці³⁵.

В той час (вересень-жовтень 1926) Донцов не мав на руках чер-

гової серії памфлетів Хвильового п.з. «Апологети писаризму», що саме тоді появилася в Харкові, але ще не дійшла до Львова. Донцов мав, одначе, критичну статтю М. Скрипника «До теорії боротьби двох культур», надруковану в «Нашій Правді» ч. 6-7 того ж 1926 року. Там цитовано черговий крок Хвильового у визначуванні позиції України не лише щодо Європи, але й також щодо Росії. Йдеться про те місце з «Апологетів писаризму», в якому Хвильовий сперечається з Костем Буревієм, називає його донцовським терміном «москвофіл» — себто прихильником орієнтації літературної України на Москву — і пояснює йому свою позицію:

Словом, Союз все таки залишиться Союзом, і Україна є самостійна одиниця. . . оскільки наша література стає нарешті на свій власний шлях розвитку, оскільки перед нами стоїть таке питання: на яку із світових літератур вона мусить взяти курс?

І Хвильовий сам відповідає на своє запитання:

У всякому разі не на російську. Це рішуче і без всяких застережень. Не треба плутати нашого політичного союзу з літературою. Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати. Поляки ніколи б не дали Міцкевича, коли б вони не покинули орієнтуватися на московське мистецтво. Справа в тому, що російська література тяжить над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування. Отже вигодовувати на ній наше молоде мистецтво — це значить затримати його розвиток³⁶.

Немає сумніву, що в цих словах Хвильового — як і в усьому 13-ому розділі памфлетів «Апологети писаризму» — дзвенять не лише тони, але й терміни з раніше цитованої праці Д. Донцова п.з. «Модерне москвофілство» з 1913 року. Хвильовий заперечує потребу українців користуватися російськими перекладами творів світової літератури: «Не туди б'єте, тов. Буревію! Перекладами не заманите. Не заманите навіть оригінальною літературою, бо сьогодні, коли українська поезія сходить цілком на самостійний шлях, її в Москву ви не заманите ніяким «калачиком»³⁷.

Нагадаймо, що Д. Донцов перший у нас порушив цю проблему 1913 року:

Ціла західня культура йде до нас via Петербург і Москва. В нашій популярній літературі, наприклад, багато перекладається або переробляється з російського і майже нічого з польського або німецького. . . Перекладна наукова література рівнож береться з російського, а коли й з чужоземного, то знов остільки, оскільки вже є російський переклад. . .³⁸

Приклад з польської дійсності під чужою займанщиною, взятий Хвильовим у своїй дискусії з «москвофілом-європенком» К. Буревієм, також має свого попередника у цій самій праці Донцова з 1913 року: «Поляки вже додумалися до кінечности боротьби з непожаданими впливами. У нас їх навіть не помічають. . .» Оскільки Хвильовий дуже сміливо таврує нарікання К. Буревія і подібних йому «москвофілів» на те, що, мовляв, хтось посмів від-

сахнутися від російської культури і радить засвоювати західно-європейську, то варто ще раз нагадати: про цю «недугу» українського суспільства про яку Донцов писав ще 1913 року ось що:

Надзвичайно характеристичне, що в нашій суспільності не лиш не помітно охоти скинути сю залежність (від Росії — РР), але навідворот. Лунають навіть голоси задоволення з існуючого статус кво! Стрічаємо навіть жалі, що західня культура таки, мимо всього, проникає до нас, 'а одночасно, к сожаленію (!), ослабляється великорусское вплив'є»³⁹.

В такій атмосфері українства 1913 року, Донцов зробив помічення, що згодом відтворюватиме підсоння, в якому перебував, відчував і творив М. Хвильовий в Україні під советоросійським режимом. Дмитро Донцов писав:

Майже ціле життя українське до тої степені пересякнуте російськістю, що кожному, хто має свій одмінний погляд на російську культуру, доводиться дуситися в нім, як в густім, важкім тумані»⁴⁰

Через десять років опісля у новелях М. Хвильового знаходимо те саме. Для Хвильового-новеліста — це був той «дим», що прикривав йому вид на краще майбутнє України. А Хвильовий-публіцист, у тому самому стилі, що й Д. Донцов тринадцять років перед тим, оформив свою тезу боротьби з тим підозрілим статусом українських інтелектуалів супроти Росії:

Досить 'фільствовати' — 'дайош' свій власний розум! Коли ми беремо курс на західноєвропейське письменство, то не з метою припрягати своє мистецтво до якогось нового заднього воза, а з метою освіжити його від задушливої атмосфери позадняцтва»⁴¹.

Таким чином Донцов у жовтні 1926 року мав багато підстав для задоволення. Але він нічим не натякнув на якусь свою заслугу в зрушенні української культурно-політичної думки обабіч річки Збруч, хоча він добре знав, що — як стверджує проф. Ю. Шевельов — «Дмитра Донцова Хвильовий читав радо і пильно»⁴². І, звичайно, він був ознайомлений з творчістю Є. Маланюка, який конструктивно доповняв «вісниківство», витворюване навколо особи Д. Донцова та його журналу.

Все ж таки Донцов не зупинився перед тим, щоб критично не приглянутися концепції Хвильового. До самооборонного твердження чи застереження Хвильового про сутолітературний характер усієї його дискусії Донцов робить заваження, яке він обґрунтовує нарисом про антиєвропейськість Росії:

Але тут хочу лиш ствердити, що постулят (Хвильового — РР): 'не треба плутати нашого політичного союзу (з Росією) з літературою' — дуже відважний... (себто: ризикований — РР). Та ж всі ті 'ідеї', які нас так разять в російському письменстві — є еманациєю російського життя, або життя — їх еманация. В 'Чека' ми бачимо 'бесів' Достоевського... Як можна відрізняти теорію від практики, Коран від Магомета? — Хто відкидає одне, відкине й друге»⁴³.

Нагадавши Хвильовому і своїм західньо-українським читачам залізну логіку всеросійської дійсности, Донцов дозволив собі на нотку оптимізму:

Події змінюють вдачу тих, хто робить їх. Хто знає, чи бурливі роки від 1914 не перетворюють психіки нашого народу — з психіки народа-плебей в психіку народа-володаря? Чи не є ми свідками авангардних боїв, які виведуть Україну з провінціального закутка на арену, де змагаються світово історичні народи?

*Чи піде сей бій під червоним чи під синьо-жовтим прапором? Щодо сього маю переконання не таке, як офіційальні зазвучанці. Але як би там не було, — ми вже трохи наближаємося до того часу, коли спір між обома прапорами стане виключно нашим внутрішньо-національним*⁴⁴.

Значить, Донцов знову пробує унапрямити своїх читачів в окупованій Україні: треба насамперед витворити в собі почуття національної спільности — єдності навколо єдиної мети, що дозволяє на суперечки і навіть на боротьбу за шляхи до тієї української мети, але *внутрі* своєї національности, без втягування до своїх суперечок чужої сили, себто Москви. Таким чином Донцов своєю залізною логікою заганяв і «москвофілів», і «патріотів» на дедалі чіткіші позиції, на протиставлення України Росії. І, як це стверджує проф. Ю. Шевельов, «у недозволеному памфлеті п.з. 'Україна чи Малоросія', скільки можемо судити зі збережених уривків, Хвильовий ішов ще далі. Він говорив уже просто про боротьбу двох культур і про Москву, як центр міщанства. Єдиний висновок, що міг впливати з цього, був би висновок про потребу відокремлення й кінця союзу»⁴⁵. Але, як відомо, Хвильовий такого словесного «висновку» ніколи не зробив.

Надії Донцова (якщо він мав такі надії) на цей висновок і зокрема на те, що дискусія чи суперечка за шляхи розвитку української культури й самотутности може залишитися внутрішньо-українською справою без притягання до неї чужої сили, не здійснилися. Противники Хвильового так негідно дискутували з ним, що їхні полемічні писання перетворювалися в доноси до партійних наглядачів у Харкові та в Москві. Зацькований звідусіль і роздертий власними сумнівами, Хвильовий також знизив політ своєї дебати до рівня і стилу прихильників московської орієнтації⁴⁶. Тому з обох сторін часто лунали негідні звинувачення в «порушеннях» партійної лінії та комуністичної ідеології під впливом Д. Донцова і інших «вістниківців». Нікому з них це не допомогло, коли окупант узявся ґрунтовно нищити українські культурні кадри. Не допомогло і Хвильовому навіть те, що він смертю погрожував Д. Донцову у своїй статті, надрукованій в офіційозі «Вісті», ч. 35 за 1926 рік. Там сказано:

*Коли треба буде і будуть на те можливості — будьте спокійні — ми найдемо місце не одному пану Донцову у 'штабі Духоніна'...*⁴⁷

Це був натяк на те, що Донцова можуть большевики так убити,

як юрба збольшевичених солдат у 1917 році вбила без суду шефа штабу західного російського фронту ген. Духоніна. Та вже незабаром, бо заявою з 4 грудня 1926 р. — під тиском керівників компартії України з безпосереднього Сталінового веління — М. Хвильовий покався. Своїм листом до ЦК КПбУ Хвильовий, разом з Досвітнім і Яловим, вирікся орієнтації на Європу, заперечив теорію про боротьбу двох культур в Україні та відмовився від зв'язків з українськими письменниками-неоклясиками.

Через рік опісля, Хвильовий мав практичну можливість «вирати волю». Тоді окупаційний режим дозволив йому виїхати з України на т. зв. лікування до Відня на три місяці. Він побував також у Берліні та в Парижі. Саме з Відня 22 лютого 1928 р. Хвильовий написав покайного листа до редакції журналу «Комуніст» і незабаром, вже в середині березня, повернувся до Харкова. Там він продовжує редакторську працю і свої суперечки з давніми й новими противниками чи суперниками за правильність *комуністичного підходу* до розвитку української літератури та культури. Ані Хвильовий, ані його співучасники цих лайливих дебатів чомусь не усвідомили цінної поради Д. Донцова про konieczність не виводити внутрішньо-українських конфліктів перед очі чужої влади. Тим часом усі вони добровільно заганяли одні одних у московські сіті, постачаючи окупантові словесні та друковані «докази» т. зв. ухильництва й співзвучності з «донцовським націоналізмом». Врешті, після третього покайання 1930 року М. Хвильовий на ділі перестав бути справжнім письменником і літератором. Як це підкреслює проф. Ю. Шевельов, у тогочасних писаннях Хвильового «вже стерті межі між критичною статтею і доносом»⁴⁸. Тепер він славить Москву й російську культуру, покликаючися на приклад М. Драгоманова, а поета Влизька застерігає за його пошану для І. Мазепи і за приниження царя Петра І. Через нецілих два роки опісля, О. Влизька розстріляно разом з 27 іншими українськими поетами в 1934 році. Юрій Шевельов проникливо характеризує Хвильового в період колективізації й підкорення українського села русифікованому містові:

У писаннях новогенераційців і їхніх попутників Влизька, Шкурупія, Полторацького, Хвильовий знаходить антиросійство, самостійництво, троцькізм, націоналізм, проамериканізм, український фашизм, 'краватно-франче європейське хатянство', хуторизм, себто куркульство, ідеалізм, 'куркулячу пропаганду', буржуазний ідеалізм Шпенглера, Донцова 'та інших ідеологів фашизму', ходіння слідами Донцова, Петлюри і Єфремова та ідеологію 'захеканої українізації'⁴⁹.

Але Донцов ще 1928 року заново уточнив свою оцінку Хвильового, як одного із советоукраїнських письменників з роздвоєними душами. Їхнє шамотання і вся «советська література на Україні — найкращий тому доказ, що творча література може зростати лише на власних чуттєвих і духових підвалинах; що роздвоєні душі літератури не створюють»⁵⁰.

Остаточний перегляд поривів і зламів М. Хвильового Донцов

дав у довгій статті п.з. «Микола Хвильовий», в липні 1933 року. Здається, що Донцов спершу не вірив офіційному повідомленню про «самогубство»:

Як би не розв'язувати 'загадки Хвильового' і його наглої смерти, розв'язка буде проста. Загадка смерти в цьому випадку буде й загадкою життя. Хоч би він навіть сам натиснув курок револьвера, зброю вложила йому до рук та сама 'велетенська сила' — як він її знав — яка знищила його за життя. . . Москва⁵¹.

Звичайно, Донцов згадав нерозсудливу погрозу Хвильового з-перед семи років та свою відповідь, яку він дав йому в ЛНВ 1928 року:

Колись в полеміці зі мною писав Хвильовий, що 'коли треба буде', 'ми знайдемо місце' таким добродіям 'в штабі Духоніна'. Я відповів, що не сі 'перспективи', що отвиряються в Совдепії для різномудців, найстрашніші. Найстрашніша та моральна смерть, яка жде там кожного, кому переконання або почуття самоповаги не дозволяє присягати на кожну букву лєнінського Корану'. Не думав я тоді, що хутко матиму таку трагічну ілюстрацію мого твердження; що між фізичною і моральною смертю — Хвильовий вибере першу, як менш страшну⁵².

Загибель Хвильового Донцов потрактував, як злочин Москви і тільки Москви; злочин, який «переростає рамки трагедії одиниці. . . переростає рамки літературних суперечок, чи українсько-більшовицьких позовів». Це — трагедія багатьох українців, що не спромоглися у своїх душах розв'язати проблеми соціального й національного визволення, бо їм здавалося, що це дві суперечні проблеми тоді, коли такої суперечності на ділі не було.

Хвильовий також захопився фанатизмом російської Півночі, яка, здавалось йому, несла соціальне визволення для всіх. Він надіявся на самовизначення української нації шляхом тієї спільної революції. Але Москва, як наслідниця Чингізхана, «цю формулу відкинула, бо осілість — це 'ідеал буржуазії'. І так в ній зродився сумнів. Ця 'московська сила, фатальна, жорстока', як висловився Хвильовий, ставила свої домагання. Бути вічно на коні, дивитися на сльози своїх близьких, задушити в собі все те, що допомагало його землі ставити опір номадам», — каже Донцов. Він розуміє, що йдеться про родинні й національні зв'язки, витворені на давніх традиціях українського народу. Московська влада не допустила до витворення жодної української синтези під її владою, бо для Москви єдина синтеза це — «послух, послух доктрині, яка — ще не знати — чи була доктриною 'загірної комуни', чи Івана Калити», збирача руських земель в московську імперію.

Коли сумнів у правильність свого шляху поглибився, Хвильовий побачив і червоний побут, і компартію зовсім в іншому світлі: «І раптом з нею не можна — але й не рвати з нею не можна». Щоб якось вирватись зі здоровими змислами із того «діютського роздоріжжя», Хвильовий — як колись М. Гоголь — хватається за «сатиру на новий побут, сатиру на партійних Держиморд, сати-

ру... на всіх тих 'сукиних синів, які з'їли революцію', які — як каже Донцов — «видерли йому його ідеал з рук...»

В ім'я повноти людського «я», Хвильовий — на думку Донцова — «почав офензиву проти капралізації літератури». Але на тому шляху він знову зустрів ту саму ворожу силу: «Москву з її 'більшістю', всенівелюючи отару, як засаду не лиш політичного, але й духового життя...» Цьому всеросійському масовізму, нехай і зодягненому в українські слова, Хвильовий протиставив тезу шукання зразків у великих літературах Заходу. Йому здавалося, що йому пощастить внести до нової віри в інтернаціоналістському одязі деякі свої, українські звичаї; але — каже Донцов — «Москва жартів не знала...» і негайно вдарила його. Тоді збентежений Хвильовий запитував сам себе: «Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безмежно Україну?»

Свою зайвість Хвильовий відчув ще глибше, коли він спробував висунути позитивну програму діяльності партійної інтелігенції, а саме: закликав відрусифікувати Україну, бо, мовляв, «лише пролетаріат утворить відповідні умови до відродження молодих націй». В тому намірі «брєніли нотки не інтернаціональної, лише — національної революції... Це був бунт», — каже Донцов і робить остаточні висновки.

«Дивно було б, коли б ота спритна й звинна публіцистична й літературна діяльність його (Хвильового) не змобілізувала проти нього тих, які згуртувались коло 'центра федеративного міщанства' — партію, Москву». В бою з мобілізованою всеросійською більшістю Хвильовий заламався. Спершу він покаявся, потім частинно відкликав своє каяття, потім знову підкорився вимогам офіційної лінії та почав цікавитися «соціалістичним будівництвом», стає сількором, «керує працею в заводських літгуртках» і, наприклад, пише т. зв. оповідання про те, як «Петро... примусив свою корову працювати на користь колективу». Це маячіння появилось друком у тих же «Вістях» виконавчого комітету ЦК КПБУ 5 квітня 1933 року, коли з голоду по всій Україні гинули мільйони українських селян.

Врешті усвідомивши, що всі ті, які «б'ються не за свою справу, а за справу нової імперії, нової Москви», є тільки найманці-глядіятори, Хвильовий вирішив покінчити з життям. «Його останній жест — зостанеться страшним моральним ударом для облудної політики Росії на Україні», — писав у своїй статті з приводу смерті Хвильового Дмитро Донцов у травні-червні 1933 року в м. Львові⁵³.

Але «загадкою М. Хвильового» Донцов не перестав цікавитися і в наступні роки. Коли з Советського Союзу вирвався Ю. Клен, кол. член групи неоклясиків з Києва, Донцов писав до нього в листі 28 липня 1933 року: «Мав би до Вас масу питань про літературне життя на Україні і про різні персоналія, в першій лінії очевидно про Хвильового»⁵⁴. Які це були запитання, не відомо, але зовсім певно можна б здогадатися, що Д. Донцов мав на ми-

слі, мабуть те, *чого він не сказав у своєму есеї-некролозі на смерть Хвильового, а саме: — Чи, а якщо ні, то чому Хвильовий не лишив по собі протестного заповіту-звинувачення Москві за її геноцидну політику супроти всього українського народу?*

Висновки

Зробімо головні висновки із досі сказаного:

1) Як у кожному дослідженні думок і діяння своїх національних предків, так і в цьому нарисі головна мета автора — не судити, але зрозуміти їхні міркування й почини, спонуки й мотиви їхніх вчинків та конкретні результати їхнього життєвого пориву і їхньої творчості. Якщо ми зрозуміємо і вчуємося у все це, ми можемо придбати певні користі також для себе — для поглиблення власного розуміння української національної ідеї та для зміцнення власної позиції в українській державотворчій вірі.

2) З двох головних оформлювачів української громадської думки, як на ділянці літератури, так і на ділянці ідеології, протягом десятиріччя 1923-1933 Дмитро Донцов був високоосвіченою і більш завершеною постаттю. Як пише проф. Ю. Шевельов, в ті роки «Хвильовий шукає істини, а Донцов установив її для себе раз назавжди і тільки прикладає її в кожному окремому випадку...»⁵⁵ Але Донцов знайшов українську істину раніше, ніж будь-хто інший з його сучасників; він оформив українське самостійництво супроти Росії всіх кольорів у психологічному, культурному, літературно-мистецькому й ідеологічно-політичному аспектах. Хвильовий, інстинктивно й на основі спостереження свого довкілля, тільки помалу і немов сліпець намацував той комплекс питань: на жаль, навіть до своєї смерті він не вирвався із того борсання у «квадратному колі», яке він — разом з іншими українськими націонал-комуністами — створив собі.

3) Вплив Донцова на покоління М. Хвильового і його однолітків поза кордонами советизованої України був ширший, глибший і триваліший у своїх наслідках, як вплив пориву й писань Хвильового. Свої українські тези Донцов формулював ясно, логічно і передавав їх читачам своїм своєрідним «барабаним» стилем та аргументами, які ґрунтувалися в його доброму знанні західноєвропейської культури й суспільствознавства. Хвильовий писав імпресіоністським стилем, не дав ні однієї суцільної, політично завершеної статті, яка б унапрямувала його читачів, *що жили після Актів 22 січня 1918 і 1919 років*. Його характер і темперамент сатирика-полеміста, що любив шпигати будь-кого прямо й навідмаш, не дозволяли йому зосередити свою увагу на суттєвому, і присвятити свої вміння непроминальному замість займатися особистими суперечками місцевого характеру саме в час українсько-російської конфронтації.

4) Вплив Донцова на мислення і поступове формування української думки Хвильового був незаперечний. Статті Донцова і писання Євгена Маланюка були добре відомі київській та харківсь-

кій групам активних українських інтелігентів та інтелектуалів. «Дмитра Донцова Хвильовий читав радо і пильно...» — уточнює проф. Шевельов те, на що тільки натякали інші автори раніше, і що багато-хто промовчує й досі⁵⁶. Три етапи творчості Хвильового (з помітними переходами від ставлення високо-мистецьких вимог до української «пролетарської літератури», через психологічне відокремлення від Москви до обмірковування політичної незалежності України від Росії) розвивалися під тиском писань Донцова на все ліве крило українських активістів обабіч Збруча. Хто з них був щирим патріотом, той ставав дедалі більше вільнодумцем у своєму середовищі та активно або пасивно відщеплювався від того, що Донцов звав «модерним москвофільством».

5) Самостійницька відмінність тривких поглядів Донцова від шукань Хвильового за шляхами до джерел культури Заходу унаочнюється яскраво в підході обох авторів до Шпенглерового твору «Занепад Заходу». Донцов читав його в німецькому оригіналі, Хвильовий — у російському перекладі з 1923 року⁵⁷. Донцов читав Шпенглера критично, Хвильовий прийняв його всеціло й безкритично так, як він приймав твори чи певні місця з творів інших прийнятих йому авторів і користувався їхнім матеріалом у своїх новелях і памфлетах безрозбірливо. Тому Хвильовий повірив Шпенглерові, що, мовляв, (як це вірили і вірять люди російської орбіти мислення), «Європа загниває». Може саме тому Хвильовий не «вибрав волю» в Європі, коли міг, бо повірив у твердження психологічного русофіла Шпенглера, що Європі надходить кінець і що, мовляв, тепер «світло» йде зі Сходу. Тим часом Донцов застерігався, як це він з'ясував Кленові в листопаді 1933 року: «Щодо Шпенглера... я не цілого Шпенглера приймаю. Шпенглера — автора 'хижаків і траводів', Шпенглера — погромцю 'фелагства' і т. зв. 'пролетарської революції' — приймаю без застережень. Але іншого — не зовсім. По-перше, ніяк не можу писатися на його зневажливу критику Англії, яку (Англію) я уважаю за найкращий витвір теперішньої цивілізації»⁵⁸.

6) Донцов виразно писав і закликав українських патріотів ліво-го напрямку — психологічно і фізично — «дезертирувати» із всеросійського політичного фронту, що звався «жовтневою революцією», а опісля «советським народом». Поклик Донцова знайшов своє відлуння в Україні 1970-их років, коли українські вільнодумці почали зрікатися советського громадянства замість робити компроміс з Москвою — гнобителькою України. Хвильовий — мабуть перебуваючи під враженням уявної сили німецьких комуністів, які підкопували демократію в міжвоєнній Німеччині за вказівками Комінтерну — не досяг того порогу правди, що був йому ближчий, ніж українцям і українцям, які виростили під тиском уже могутньої советської імперії і все ж таки досягли його.

7) Внесок обох авторів — Донцова і Хвильового — у роз'яснення суті історичних і сучасних стосунків між Україною та Росією, між українською та російською націями — безперечно великий та історичний. Все ж таки Донцову належить першість у прокладан-

ні українського шляху крізь чагарники російської імперії та все-російської політичної думки. Донцов перший оформив у політичну концепцію народне українське переконавання, що «від москаля полу вріж, а утікай». Донцов закликав українців психологічно, культурно і політично сепаруватися від Москви-Росії та відновити давній зв'язок України з Європою. Хвильовий щойно через 12 років опісля побачив це світло і спробував пропагувати його серед своїх сучасників. На жаль, його підкорення компартії, потім його самогубна смерть, а далі московська цензура майже цілковито виключила його вплив на молодше покоління українців та українку у роки 1930-1980, якщо йдеться про Україну. У передмові від Видавництва «Творів» М. Хвильового в США, на мою думку, сказано згідно з правдою таке: «Добрих два покоління молодих українських людей. . . не тільки не читали нічого з творів Хвильового, а часто й імени його не чули»⁵⁹. Тому й твердити про якийсь вплив Хвильового на національне відродження в Україні ніяк не можна.

Вплив Донцова, додатково до згаданих аспектів, позначився зокрема на західноукраїнській молоді 1920-30 років, яка від нього навчилася активізму в індивідуальних та організаційних формах при наявності сильної віри у свою справу. Український всенародний націоналістичний рух завдячує Донцову свою психологічну організованість, що вможливила політично-збройним формациям у роки 1939-1959, у всяких виявах своєї діяльності, витримати удари Сов. Росії та її сателітних союзників. За поривання М. Хвильового не пішов на смерть свідомо ніхто з його прихильників, яких — як кажуть його еміграційні величальники — були «тисячі». Він не став прапорним іменем ані для своїх сучасників, ані для покоління після смерті Сталіна 1953 року. Тим часом за ідеї Д. Донцова на всі небезпеки революційно-визвольного життя — на в'язнення, тортури і на смерть свідомо ішли численні українці та українки, для яких ім'я Донцова було прапороносним іменем. Та й нічого дивного, що його ідеї не втратили свіжості й актуальності сьогодні, бо взаємовідносини між Україною і Росією та між українською нацією і російською імперіялістичною нацією не змінилися від того часу. Крім того, ідеї й концепції Донцова виправдали себе на практиці та є освячені кров'ю борців за самостійну Україну. Не втратила значення і його пересторога про рабську підкореність української інтелігенції російській культурі.

8) Помилку роблять ті автори, які розглядають останній період псевдо-творчості Хвильового (від 1930 до 1933) і користуються тільки тими заламанськими еляборатами, як доказом його національної зради, а нехтують перший період його творчості, в якому він справді шукав за українською національною правдою і подекуди знаходив її, частинно під впливом Д. Донцова. Та ще більшу помилку роблять ті, що творчий порив і негідний злам М. Хвильового пробують висувати перед очі сьогоднішніх українців, як національно-український прапор. На ділі, Хвильовий — це культурно-літературна категорія української людини російської сфери володіння, людини, що зламалася в зіткненні з незмінною російською дійсністю, в якій культура, література й імперіяльна

політика становлять одне органічне ціле. В політичному аспекті, Хвильовий щойно 1925 року наблизився до позицій 3-го Універсалу УЦРади але він ніколи не дозрів до змісту принципів 4-го Універсалу з 22 січня 1918 року — він не став самостійником навіть у націонал-комуністичному розумінні того слова. Від кожного інтелектуала вимагається, якщо вже не йти попереду свого народу, то принаймні в крок з його прагненнями і досягами, а не повертати колесо історії свого народу назад. В національно-політичному аспекті, Хвильовий далі залишився позаду свого народу.

Тому нерозсудливо чинять ті, які силкуються замінити Д. Донцова з 1913-1933 років М. Хвильовим із його короткотривалого періоду шукань, поривів і зламу. Донцов мав гуманніший підхід до Хвильового, ніж це готові визнати противники Донцова — самозванні «хвильовісти» в еміграції. Донцов трактував Хвильового, як талановитого письменника, що відзначався енергією й динамізмом, прикметами, яких він не помітив у багатьох інших авторів советизованої України. Спостерігаючи шукання Хвильового з часу його переходу на прозу і згодом на памфлети, Донцов розсудливо допомагав йому знаходити український шлях і остерігав Хвильового перед небезпеками від будь-якого компромісу з Москвою. Коли ж Хвильовий заламався, Донцов не накинувся на нього з такою лайкою, яку можна було прочитати на Донцова з боку советоукраїнських авторів і самого Хвильового. Донцов трактував Хвильового, як молодшого блудного українського брата — жертву російської імперіяльної сили, що взяла в свій полон буквально тисячі «Хвильових». Стаття-некролог на смерть Хвильового у «Віснику» за липень-серпень 1933 була саме оглядом найновішої жертви Москви так, як її бачив Донцов. Ледве чи можна вимагати об'єктивнішого підходу одного українця до іншого — до блудного українського сина, розп'ятого на всеросійському хресті ганьби.

9) Мабуть, щоб не послабити свого обвинувачення Москві, як убивниці Хвильового, Донцов не висунув запитання чому Хвильовий вибрав самогубство, а не удар по ворогові, який саме штучним голодом знищував мільйони українців? Чому Хвильовий (а втім М. Скрипник і П. Любченко), маючи зброю в руках, якої не мали українські селяни, не зробив протестного удару по ворогові тією зброєю і не залишив протестного листа-маніфесту з поясненням свого удару? . .

Можливо, Донцов вважав, що «лежачого», а тут ще й мертвого, українця не годиться бити, коли винуватцем була і є Москва. Це корисно свідчить про Донцова, як націоналіста з людськими почуваннями. Одначе ми, українці вільного світу і вільного мислення, у 1983 році мусимо висовувати ці запитання; а висунувши їх, мусимо дати власні відповіді й пояснення цієї складної проблеми, щоб можна було зробити власні висновки.

Наступні рядки — спроба дати таку відповідь.

Донцов розкрив таємницю М. Хвильового та інших недозрілих українських націонал-комуністів, коли він назвав їх роздвоєними душами, які не всіли впоратися з проблемою: якою мірою вони

українці, а якою мірою вони всеросійські піддані. Термін «російський» чи всеросійський у Москві замінено терміном «советський», але від того ця «тюрма народів» не змінилася, бо далі вважали себе інтегральною, щирою частиною тієї великодержави та братами росіян. Це — пересічний загаль; але в українських комуністів (хоч і які вони нечисленні) була додаткова проблема: усупереч логіці, вони пробували перескочити понад національність у т. зв. інтернаціоналізм — у єдність інтересів класи російських пролетарів і класи українських пролетарів, що їх вони (зокрема Хвильовий) ототожнили з людством. Повіривши в цю ілюзію, вони не могли вирватися з тієї психологічної матні, бо вони були — як писав і Донцов, і Хвильовий — «провінціями», неспроможні на софістиковану гру росіян, нації зі старими державницькими традиціями і дипломатичними практиками. Українці оцінювали монету з лицьової сторони, не підозріваючи в ній фальшивки.

Подібно, як російські більшовики — родовиті москалі й русифіковані етніки, під тиском Сталіна каюлися навіть за ті злочини, яких вони не вчинили, бо хотіли навіть умерти з іменем «добрих, стійких комуністів», так і українські націонал-комуністи не могли зірвати з партією в ім'я інтересів українського народу, бо вони хотіли зійти з цього світу, як «ідейні комуністи». Звичайно, це означає, що українські націонал-комуністи, відкинувши всякі моральні й етичні цінності українського народу (зокрема українського християнського світогляду), не мали моральної бази, на яку вони в скрутній ситуації могли б принаймні у своїх думках відступити і з тієї бази повести протинаступ на ворога, який загрожував і їм самим, і всій українській нації смертю. Слова Хвильового: «Немає виходу. Зі своєю партією рвати не можна, бо це, мовляв, зрада не тільки партії, але й тим соціальним ідеалам, що за них вони так романтично йшли на смерть, це буде, нарешті, зрада самим собі. Але й не рвати не можна», — таки найвлучніше розкривають цю страшну ідейну порожнечу українських націонал-комуністів, які — свідомо чи «романтично» — загубили всякий зв'язок з морально-етичними цінностями українського народу.

Ось чому Хвильовий, а за ним М. Скрипник і П. Любченко не мали моральної сили записати клаптика паперу декількома реченнями звинувачення Москві навіть за той геноцид, який Москва застосовувала перед їхніми очима і з їхньою безпосередньою чи посередньою допомогою саме супроти мільйонів мас мешканців України. А такий протестний маніфест — і зокрема такий заповіт Хвильового — залишився б нестертим свідченням про той геноцид і перед українським народом, і перед громадськістю світу. Якщо сьогодні відчуваємо брак таких безпосередніх свідчень про зловмисність штучного голоду в Україні 1932-33, то відповідальність за цей брак несуть українські націонал-комуністи, а зокрема М. Хвильовий, М. Скрипник і П. Любченко, які мовчки власною рукою перервали нитку свого життя і навіть власною смертю не сказали свого останнього слова на оборону свого народу.

Переховати і вислати закордон такі протестні письма можна

було і тоді; а принаймні вони могли б вийти наверх у 1941 році, коли Україна була відкрита для такого вияву. Вірші російського О. Мандельштама, за які грозило в сталінські роки кільканадцятирічне заслання, переходили з небезпекою для себе його дружини Надєжда і їхні приятелі⁶⁰. Це один приклад. Писання українських патріотів-вільнодумців у не менш тяжких умовах повоєнного Сов. Союзу — другий доказ того, що коли є національна одностайність, а не гоголівське «дводушшя», тоді правду про Україну можна довести до відома світу навіть через найстрашніші перешкоди. Адже «Лист українських політ'язнів» з Мордовських концтаборів доведено до відома Об'єднаних Націй 1956 року.

Хвильовий того не зробив і своєю самогубною смертю він не завадав Москві ані компартії того удару, про який пишуть його прихильники в еміграції. Навпаки — такою смертю він, хоч-не-хоч, приховав правду і кривду України. Виправдовування того вчинку, що суперечить навіть відомому принципові марксизму, створюванням легенди — начебто Хвильовий написав протестного листа до ЦК КПБУ, чи прославлювання його самогубства, як героїзм т. зв. мучеництва — тільки далі приховує ту правду і кривду України. На ділі, Хвильовий з винятковою проникливістю вмів проаналізувати свій характер і навіть, як не дивно, передбачити свій кінець. Новеля «Редактор Карк» — неймовірно переконливий доказ на обидва твердження. В цьому та в інших його писаннях відчутна його самотність і усвідомлення тієї своєї самотності — того браку ширшої бази, яку повинні б були дати йому принаймні українські націонал-комуністи і вся ліва інтелігенція. Хвильовий знав, що там тієї підтримки немає, а наш народ «плює» на своїх комуністів так чи інакше. Він добре знав, що в критичній ситуації він буде один віч-на-віч тієї «великої, фатальної сили», як він звав Москву в усіх її різновидах. Тому майже пророчим було мотто до дев'ятого памфлету з його циклу «Апологети писаризму», мотто, взяте з В. Гюґо: «Справа не в тому, з чого він почав, — справа в тому, чим він кінчить»⁶¹.

За кінець пориву і життя М. Хвильового частинну моральну відповідальність несуть також його сучасники — українські націонал-комуністи і прихильники інших лівих переконань. Знаючи це, може Донцов саме тому й не висунув запитання про неіснуючий передсмертний писаний протест М. Хвильового; бо поставивши рубя таке запитання, він зменшив би відповідальність Москви і мусів би звинуватити всю українську інтелігенцію за це недостойне занедбання. А тим часом ця інтелігенція так чи інакше знаходилася під жорстокими ударами московського керівництва.

Значить, у підході Д. Донцова до трагедії українського інтелігентського прошарку в двадцятих і тридцятих роках було більше гуманності й загально-українського розуміння інтересів рідної нації під обухом окупанта, ніж противники Донцова готові будь-коли визнати це в його заслугу. Цей аспект тільки підвищує моральну цінність трагічного десятиріччя 1923-1933 в історії формування української націоналістичної думки.

Примітки

30. *там же*, стор. 107.
31. Д. Донцов, «До старого спору», *ЛНВ*, 4 (1926), стор. 355-56.
32. *там же*, стор. 365-66.
33. *там же*, стор. 367.
34. Д. Донцов, «Крок вперед», *ЛНВ*, 10 (1926), стор. 167.
35. *там же*, стор. 174.
36. *Хвильовий: Твори*, т. IV, стор. 315-6.
37. *там же*, стор. 314.
38. Донцов, *Модерне москвофільство*, стор. 12.
39. *там же*, стор. 14.
40. *там же*, стор. 5.
41. *Хвильовий: Твори*, т. IV, стор. 317.
42. *там же*, стор. 55.
43. Донцов, «Крок вперед», *там же*, стор. 180-81.
44. *там же*, стор. 182.
45. *Хвильовий: Твори*, стор. 37.
46. Донцов, «Українсько-советські псевдоморфози», *там же*, стор. 104, зокрема про «бляшаних революціонерів». Також Ю. Шевельов, «Про памфлети Миколи Хвильового», *Микола Хвильовий: Твори*, т. IV, стор. 42-44.
47. Донцов, «До старого спору», *там же*, стор. 370.
48. *Хвильовий: Твори*, т. IV, стор. 40.
49. *там же*.
50. Донцов, «Невільники доктрини», *ЛНВ*, 9 (1926). Див. Донцов, *Дві літератури нашої доби*, стор. 92.
51. Д. Донцов, «Микола Хвильовий», *Вістник*, кн. 7-8 (1933). Тут цитовано з передруку: *Сучасність*, ч. 5 (Травень, 1973), стор. 75.
51. *там же*, стор. 76.
52. *там же*, стор. 76.
53. *там же*, стор. 93-94.
54. Роман Рахманний-Олійник, «Дмитро Донцов і Юрій Клен 1933-1939», *Ювілейний збірник УВАН в Канаді*. Вінніпег, 1975, стор. 120.
55. *Хвильовий: Твори*, т. IV, стор. 55.
56. *там же*.
57. Шевельов, див. примітку: *Хвильовий: Твори*, т. IV, стор. 29.
58. Рахманний-Олійник, *там же*, стор. 125.
59. *Хвильовий: Твори*, т. I, стор. 8.
60. Надежда Мандельштам, *Вторая книга*, Париж, 1972.
61. *Хвильовий: Твори*, т. IV, стор. 291.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ ВІДНОВИТИ ПЕРЕДПЛАТУ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ». НЕГАЙНО СПЛАТІТЬ ВАШУ ЗАБОРГОВАНІСТЬ! ПРИЄДНУЙТЕ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ І ЧИТАЧІВ!

Проф. д-р Олег С. ПІДГАЙНИЙ

ДО ВЕЛИКОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ!

*Чотириріччя наукових і культурницьких святкувань
1000-ліття хрищення Руси-України, 1985-1988 роки*

Ми є напередодні найбільшого свята України не лише нашого покоління, а багатьох — це *Тисячоліття Хрищення Руси-України*. З яким пієтетом прот. Петро Білан — пізніше провідний достойник Української Православної Церкви в Канаді — описує у своїх «Спогадах» відзначення у Києві в 1888 р., і яке пишне це восьмиденне свято було, а це ж було лише 900-річчя! Уроджений у Василькові, в місті основанім св. Володимиром Великим і названим за його ім'ям у хрищенні, він упросив свого батька, який їхав до Києва як представник міста (а таких представників було безліч) взяти його на ті святкування в Києві. Сотні тисяч були на відзначеннях.

Цікаво зазначити, що з цілого англomовного світу та з Європи мав прибути до Києва примас Англіканської Церкви з Лондону, але мабуть російський уряд поставився і до цього неприхильно, не бажаючи, щоб нав'язались стосунки поміж Лондоном і Києвом, і архієпископ мусів обмежитись писаним привітом.

Саме через велич Тисячоліття діячі Ділового Наукового Комітету Канади у співпраці з Інститутом ім. Симона Петлюри рішили, що для гідного відзначення тієї такої рідкісної нагоди наші наукові й культурницькі імпрези на цьому святкуванні відбуватимуться на протязі *чотирьох років*, від березня 1985 року до кінця 1988 року.

Ці відзначення плянуються вже від 1982 року, коли-то взято за ціль підготувати відзначення до 50-річчя Великого Штучного Голоду, в чому маємо глибини трагедії України і 1000-ліття Хрищення Руси-України, що досягає вершини радості України й нашої.

Як відомо з преси, відзначення 50-ліття Голоду перейшло дуже успішно і було завершене прийняттям в пошану Жертв Великого Штучного Голоду в січні цього року. Зокрема повний опис цього відзначення появився в березневих числах «Українського Голосу», але були теж описи в «Свободі», «Америці», «Гомоні України», «Українських Вістях» (Дітройт) і деінде. Успіх відзначень переконав Комітет і Інститут, що їхній підхід, а це *діяти насамперед між неукраїнцями та спільно з ними, але на твердій науковій*

базі вільної української науки при українській ініціативі був і буде успішним. Так ми діяли зокрема у випадку прийняття в пошану Жертв Голоду, де численні чужинці з дипломатичного, академічного, релігійного, пресового, державницького, освітнього й мистецького світу, а теж і українські достойники мали нагоду подати важливі звернення щодо Штучного Голоду.

Хрищення Руси-України є теж справою насамперед українською, але теж має всесвітній, вселюдський характер — отже, є важливе місце для відзначення Тисячоліття цілою спільною громадою, включаючи зокрема представництво релігійних, дипломатичних, академічних та інших кіл з Канади, США та (через дипломатів) з усього вільного світу.

Тоді наша правда щодо хрищення Руси-України пролунає від нас до неукраїнців, а теж наша правда пролунає від нас і від тих чужинців, які бажають спільно з нами відзначити вершини нашої великої радості Хрищення, щоб вся Канада, США, а через дипломатичних представників і вільний світ милувався Святим Києвом, в якому для України і для великої частини світу засяяла Благодать Божа.

Зрозуміло, Комітет і Інститут вітають всеціло готування до внутрішньо-українських відзначень, але вважають, що ми маємо достатньо установ, які покликані до цього та які виконують з честю ті важливі завдання. Ми теж уважаємо, що ми не є покликані обговорювати саме релігійне значення тієї великої події Тисячоліття. На це є ієрархії та організації мирян наших Церков, які зі славою виконають те завдання, на яке вони зрештою покликані. Натомість нам ідеться про обговорення історичних та інших наукових питань, переведення культурницьких імпрез, висловлення власної подяки за Хрищення Руси-України, отже імпрези та справи пов'язані з величною ролею християнства, а зокрема Хрищення 988 року в історії України та світу, в їх розвитку в усіх ділянках під тим благотворним впливом, включно з наукою, культурою, мистецтвом тощо.

Була вже переведена велика кількість незобов'язуючих дискусій з неукраїнськими достойниками і з українськими. Відгук від одних і других був дуже позитивний. Відгук від чужинців навіть здивував нас своєю теплотою, а в деяких випадках навіть ентузіазмом. Це переконає, що чужинецькі діячі розуміють, що справа відзначення Хрищення Руси-України кладе головний тягар ініціювання і переведення ювілею саме на українців, як заявив один із провідних англіканських достойників Канади, представник примаса: «Так, відзначати Тисячоліття Хрищення України будемо ми всі разом, але ініціатива таки лежить на Вас, українцях, у цій справі».

Державницькі діячі теж відгукуються позитивно, бо розуміють,

що Хрищення Руси-України, крім свого великого значення як релігійної події, має ще велике державницьке значення. Християнство в більшій чи меншій мірі існувало в Україні ще з апостольських часів, до речі, св. княгиня Ольга була християнкою у поганській Руси-Україні. В 988 р. сталося *удержавлення* християнства, а через це християнство могло владно розвинутися в Руси-Україні, але теж і характер цієї української держави змінився докорінно. Русь-Україна ввійшла як незалежна держава в коло сестер-держав глибоко культурного християнського світу, а існування тієї держави в повному розумінні цього слова через тисячоліття, як частини модерного світу, підкреслює, що Україна, як держава, хоч і сьогодні уярмлена, є важливим фактом і фактором у світі й не може бути ігнорована іншими вільними державами-сестрами, а до того ж і кошти спроби такої ігнорації у XIX та раннім XX стол. вийшли для вільних націй таки вже дуже за великі.

Теж інші вільні держави та їхні представники розуміють важливість християнства (а якщо нехристиянські, то релігії взагалі) у розвитку власної держави. Вони також раді прилучитися до святкування такої великої події, як Хрищення Руси-України.

Цілість відзначень за чотири роки, що окреслено «Чотириріччям» (Quadrennium), та окремі імпрези на перший 1985 рік обговорювалися докладно різними членами довший час і були нарешті затверджені на 10-му засіданні Комітету в співпраці з Інститутом 27-го березня ц.р. в Торонті. Тут треба підкреслити, що членство Комітету й Інституту є цілковито соборницьке як з релігійного так і з регіонального боку.

Святкування окреслено загальною назвою «Чотириріччя наукових і культурницьких відзначень Тисячоліття Хрищення Руси-України 988 р. — 1985-1988». Як підназву-мotto, прийнято слова св. Апостола Андрія Первозванного під час його благословення Києва:

«Чи бачите ці гори? На цих горах засяє благодать Божа: має місто велике бути і церков багато Бог поставити має».

Учасники Комітету та представники Інституту погодились, що ціль Чотириріччя Відзначень Тисячоліття має бути висловом подяки за розвиток християнства в Україні від апостольських часів та за світле Хрищення Руси-України. Імпрези засвідчать високу культуру України з трипільських часів, відзначають переломову роль у розповсюдженні християнського світла по Східній Європі. Ми маємо показати, що Хрищення 988 р. належить таки Україні, а вже з того пішла християнізація Білорусії, Суздалії (пізнішої Московщини-Росії), Литви, Балтики та західніх просторів Азії.

Має бути засвідчено, що саме Київ та Україна посідає цю почесну роллю, що є науковою правдою, а не ще неіснуюча в цих часах Росія. Тут ми маємо пояснити наскільки можливо, що саме Росія намагається посісти ту почесну роллю, яка так глибоко вкорінена в душі кожного громадянина України, у видатних науковців і в багатьох достойниках неукраїнських Церков.

Ми всі признаємо, що Київ є святим містом, а Москва є лише пізніший претендент і узурпатор прав Києва у церковній структурі Сходу Європи та ближчих країн Азії. Але ця для нас так самозрозуміла істина звучить несприємливо для багатьох неукраїнців, особливо для тих, які зв'язані з неукраїнськими церквами. Як можна інакше пояснити цей надзвичайно малий вплив, що його ми маємо у потужних всеканадських та світових церковних рядах? Говоренням тільки про комуністичні настрої чи вроджене русофільство доброго пояснення не можна дати.

А ці ж ради й організації є такі впливові не лише по церквах, але в академічному, пресовім та культурницькому світі. Хто з цих діячів таки справді розуміє, що спершу місто Владимир, а потім Москва вели століттями боротьбу проти прав Києва та України, що претенсії Москви (навіть за большевицького атеїстичного режиму) до впливу, а то і спроб домінації у світовому християнстві, має базу в узурпації прав митрополита Київського, прав Києва. Саме на такій узурпаторській базі лежать права Москви, але ледве чи хто з провідних достойників хоч би в Канаді розуміє це. Це теж правда і про частину науковців.

Не розуміють вони також і те, що саме базуючись на тих загарбаних правах Києва московською патріархією (це загарбання є в імперіяльних інтересах Росії), Москва з фарисейським потуранням російської Церкви, ба навіть з її допомогою, століттями нищила українську Церкву. У цьому ділі підкуп був звичайною справою. До того ж, використання державного терору теж був і є нормальним.

Невідомий їм теж мученицький шлях Української Автокефальної Православної Церкви в той час, як російська т. зв. тихоновська православна церква сяк-так пережила лихоліття, а пізніше, вже по Другій світовій війні, мовчазно спостерігала поновне знищення українських церков органами НКВД. Вона побудувала свою церкву на кістках сл. п. Митрополита Липківського, багатьох єпископів, священників та мирян нашої української Церкви. А це їм — чужинцям — треба не лише принагідно знати, а й усвідомити глибоко.

Маємо пояснити теж безпощадне переслідування Помісної Української Католицької Церкви в нашій добі, зокрема т. зв. Львівський собор 1946 р., яким ніби досягнуто нового поширення

російської церкви через кістки майже всіх єпископів в західній Україні, а з ними тисячі священників та мирян. Добрий це собор, коли ті, що заявили «проти», стали «закатовані» НКВД! Та й це переслідування почалося далеко раніше. Катерина II, Микола II та інші царі Росії займалися переслідуванням. Те саме можна сказати і про долю протестантських церков на Україні.

І нарешті був би можливим вислів у певність воскресіння України, як країни, де засяяла благодать Божа для неї та для світу, і для Києва, який таки відновить свої права, а пророчі слова св. апостола Андрея Первозванного окреслюватимуть не лише наше минуле перед зазіханням Москви, а й наше світле майбутнє.

Усі імпрези, що плануються чи готуються нами від 1982 року, є глибоко соборницького характеру та всеукраїнського характеру. Тут дуже допоміжною нам була і є *Заява Українських Церков* з 1981 року, у зв'язку з СКВУ. Як відомо, Церкви видали заяву про «Спільне відзначення 1000-ліття хрищення Руси-України». Заява стверджує «необхідність спільно відзначити цей небувалий і історичний ювілей нашого українського народу». Саме на такій базі діють Комітет і Інститут, головню в науковій та культурницькій площинах. Подаємо текст згаданої Заяви, як додаток до цієї статті.

Тепер є найвищий час до дії по всіх цих напрямках. Погляньмо, що нещодавно сказав Фонд Гарвардської Катедри Українознавства:

«Вже тепер не трудно спостерегти, що багато західних коментаторів і журналістів розглядають надходяче тисячоліття християнства в Київській Русі, як святкування ювілею російського християнства. Советський Союз дав швидку й повну підтримку Російській Православній Церкві в Советському Союзі для пропагування такої інтерпретації. Знову ж українці в діаспорі не виявили ще й досі значніших старань... які б вказували на історичну тяглість між Київською Руссю і Україною аж до теперішніх днів, які б навітмили слухни права Української Православної та Української Католицької Церков та їхні багатовікові традиції...»

Крім цього, поруч Москви, існують російські православні церкви в Канаді, США та деінде, які зроблять все можливе, щоб притягнути чужинців у вільному світі до узурпаторського «ювілею російського християнства», пробуючи ґрунтуватись на старих симпатіях в чужинецьких колах, використовуючи при тому, в більшій чи меншій мірі, наслідків величезного пропагандивного апарату Советського Союзу у поширенні московського відзначення. А Пімен Московський вже запросив Папу і Патріярха до Києва на 1988 рік. А це значить, що скоро буде таке і в Канаді. Саме тому мусимо дуже активно діяти вже тепер і завчасу притягнути

до відзначень *на українській базі* достойників з академічного, дипломатичного, журналістичного та мистецького світів, а рівночасно і провідних достойників з релігійного світу та світу мирян. Тут теж ідеться про те, щоб заздалегідь подати їм правдиву картину Хрищення України і всіх подій, що з цим пов'язані, бо в такому разі, коли до них наспіють увертюри з російського боку до спільного відзначення *нашого*, але росіянами *узурпованого*, ювілею, вони будуть свідомі справжнього стану речей і не спішитимуться ловитись на московський гачок і відзначатимуть тисячолітній ювілей з нами, *на українській базі*.

Якщо ми цього не зробимо, а далі полемізуватимемо та чекатимемо, що хтось, дець, колись, щось, чимсь і чомусь нам зробить, то прогайнуємо ті великі можливості, що нам відкрились завдяки незвичайно успішного відзначення 50-ліття Великого Штучного Голоду, привертаючи увагу і симпатії багатьох чужинців до нас. У такому випадку той самий англіканський достойник чи його відповідник в інших церковних установах, в університетах, пресі чи деінде, не почувши більше від українців, вже не скаже, що ініціатива у відзначенні Тисячоліття лежить на українцях. При вияві інтересу росіян почерез російську церкву в Канаді, яка підлягає прямо Москві, цей достойник з певністю візьме участь таки тут в Канаді у відзначенні «ювілею російського християнства». У слід за тим це саме повториться в США та деінде. Про узурпаторський характер того відзначення вони таки не знатимуть. Наколи б до того дійшло, то це було б трагедією як для України, так і для наших Церков, для нас самих, а теж і для світової науки, культури та справедливості.

Отож, берімося до праці вже тепер! Діловий Науковий Комітет в Канаді й Інститут ім. Симона Петлюри провадять свою працю в Торонті у співпраці з головними всеканадськими установами. Ця праця ведеться на базі вже існуючої структури співпраці, що створена нами у зв'язку з відзначенням 50-річчя Голоду. Отже, ми ведемо працю спільно з найвищими всеканадськими ієрархами п'яти найбільших церков в Канаді, Англіканської, Римо-католицької, Лютеранської, Об'єднаної і Пресвітеріянської Церков; з амбасадами в Оттаві та генеральними консулатами в Торонті держав вільного світу; з федеральними чинниками Канади — уряд, опозиція тощо; з провінційними чинниками Онтаріо та Квебеку; з телевізійними мережами обидвох тих провінцій; з всеканадськими науковими, культурними та мистецькими товариствами й об'єднаннями та всеканадською пресою та її об'єднаннями.

Співпраця теж ведеться з важливими установами Торонта — університетами, радами освіти, бібліотеками та адміністрацією міста Торонта. Подібна співпраця зав'язується з деякими іншими установами південного Онтаріо. Отже, наша праця має насампе-

ред всеканадський характер, а теж торонтський; через співпрацю з дипломатичними установами вільного світу в Канаді наша праця виходить дещо поза канадські межі.

Дуже побажано, щоб при місцевій ініціативі подібна праця була попроваджена в усіх більших українських центрах в Канаді, де існує поважна кількість чужинецьких установ раніше названих, консуляти, єпархіяльні осідки тощо. Крім Торонта до такої ж праці могли б приступити і Вінніпег, Едмонтон, Монтреал, Ванкувер, Оттава, Ріджайна, отже сузір'я семи міст в Канаді.

Зрозуміло, що подібні можливості існують у деяких великих українських центрах у містах Сполучених Штатів (Нью-Йорк, Чикаго, Вашингтон, Лос Анджелес, Філядельфія, Денвер і Атланта), а відтак в Англії, Австралії, в країнах Європи та Південної Америки. Присвятити увагу слід, щоб бодай в одному місті (не обов'язково столиця, а місто), де саме найкращі можливості існують, підготувати вседержавне відзначення Тисячоліття.

Такі центри, створені на базі місцевої української ініціативи через місцеві філії українських наукових, культурних та громадських організацій, могли б співпрацювати, обмінюючись інформацією, доповідачами, експонатами тощо, зокрема в Північній Америці. Наприклад, Комітет і Інститут можуть випозичити свою виставку, яка показуватиме розвиток культури (описана нижче) чи християнства в Україні в світлі історичних джерел, на 1986 чи 1987 рік при оплаті пакування та пересилки, а зі своєї сторони радо прийме якусь іншу виставку на ті роки.

Комітет і Інститут радо стануть центром обміну та скупчення інформацій про працю, що ведеться всіма установами у відзначенні Тисячоліття Хрищення Руси-України в Канаді, США та, взагалі, у вільному світі. Ми починаємо видавати періодичний бюлетень, що повідомлятиме про розвиток праці, під назвою «Тисячоліття Хрищення Руси-України». Він посилатиметься до преси (для передруку повідомлень), різних організацій та зацікавлених осіб, що значно облегшить обмін інформацій.

Погляньмо тепер на імпрези, що готуються нами в Торонті на весну 1985 року. Ми звернулися до Центральної Бібліотеки Метрополітального Торонта і запропонували їм виставку в честь Тисячоліття під назвою «Культура і мистецтво Руси-України від найдавніших часів через тріумф християнства (988 рік) до сучасності». Ціль виставки окреслена в аплікації у дусі тенет вільної української науки, на базі аргументів поданих у цій статті, що зовсім протилежна концепції імперської російської школи, яка, на жаль, переважає майже повністю у теперішньому академічному світі Північної Америки:

«Ціллю виставки буде презентувати розвиток української куль-

тури, починаючи з трипільської культури, фотографії її мальованої кераміки, моделі будівель тих земель, фігурок того часу, дитячих забавок, приладдя, реконструкції одягу тощо, вводячи у більш модерну добу часів Христа.

Особлива увага буде присвячена добі християнізації України 988 року, що дало як наслідок християнізацію Білорусії, Суздальї (раніше ім'я Московщини-Росії), Литви, Балтики та Західньої Азії. . .

Тут зокрема будуть представлені мистецтво і архітектура, (історична) ноша у картинах та реконструкції. Великодні писанки будуть представлені. . . бо найстаріша існуюча писанка походить з XI століття. . . а так само широка збірка сучасних писанок, вишивки та мистецтво».

Теж плянується виставка картин сучасних мистців, виставка сучасної кераміки тощо. Теж плянується виставка історичних мап України зі збірки Андрія Григоровича, що включає понад 150 мап. Саме тут плянується виставка присвячена св. Апостолу Андрієві Первозванному, окрема виставка Києву та інше.

Метрополітальна бібліотека затвердила нашій пляні і дала Комітетові та Інституту свою головну галерію на 5 тижнів — від 25-го березня до 29-го квітня 1985 р. Ця галерія дуже велика — 1,500 кв. стіп. Стіна галерії простягається на 100 стіп (30 метрів) на першому поверсі вздовж найважливішої вулиці Торонта. Сотні тисяч перехожих бачитимуть частину виставки через скляну стіну. Тисячі більш зацікавлених матимуть легкий доступ з самої бібліотеки.

Комітет і Інститут звертаються до мистців у Канаді і США подавати картини до великої мистецької виставки у відзначенні Тисячоліття Хрищення Руси-України, яка буде автономною частиною виставки у галерії. Площа для стінної виставки картин велика: маємо 100 стіп (30 метрів) довжини стіни і частково великий внутрішній простір, що можна використовувати. Бажані теми — це сцени розвитку християнства в Україні, починаючи від благословення Київських гір, сама подія Хрищення, св. Володимир Великий та княгиня Ольга, описи з дальшої історії, включно з її сумними аспектами. Зрозуміло, картини не мусять бути обов'язково описові. Мистець може триматись свого жанру. Ікони оригінального напрямку теж бажані. Ціни на картини будуть включені в окрему брошурку, яку плянуємо розповсюджувати під час виставки.

Мистців прохаємо звертатись до пані Софії Горлач, референтки Мистецької Виставки, на адресу подану при кінці цієї статті.

Треба також згадати, що цілість цих відзначень Комітету та Інституту координує проф. д-р Олег С. Підгайний, президент тих інституцій, при співпраці ексекютиви Ділового Наукового Комітету

(Микола Костюк — скарбник, Федір Артеменко — секретар, пані Софія Горлач — референт для мистецьких виставок, пані Марта Хомин — співреферент відзначення Тисячоліття, пані Линн Грегам — референт по організуванню прийнять, пані Наталя Камарницька — референт для концертів, д-р Олександр С. Підгайний — референт наукових конференцій та члени екзекутиви — Павло Остапович, Василь Брух, Марко Царинник, Іван Кубрак, Іван Бойко, пані Ольга Приходько та інші. Ми багато користуємо з порад о. Петра Бублика та проф. д-ра о. Петра Біланюка.

Виставка в галерії розрахована на масового і на освіченого глядача, і вона напевно зробить велике враження та підійме розуміння значення Тисячоліття Хрищення, але Комітет і Інститут поставив собі за завдання виконати тривале досягнення, розраховане насамперед для науковців, дослідників і церковних достойників.

Як вже згадано, роля Києва не як міста Росії, а як частини України у Хрищенні 988 року, що поширило світло християнства у великій частині світу, є в загальному невідома навіть високоосвіченим неукраїнцям. Теж невідома є висока культура України, на тлі якої християнство осіло в Україні ще за апостольських часів, а у IX стол. так закоренилося у провіднім стані Русі-України, що арабські письменники стверджують, що купці Русі-України — це християни. Християнські церкви південно-східньої України існують вже у I та II-му стол. по Христі, — як стверджує проф. д-р о. Петро Біланюк.

Отже, щоб дати тверду наукову основу для вивчення усього комплексу питань щодо християнства в Русі-Україні, завершеного хрищенням 988 року на тлі розвитку державности, Інститут ім. Симона Петлюри видасть історичні джерела по цих питаннях в одному великому томі.

Провізорична назва цього тому можливо трохи задовга, але вона подає характер праці: «Історичні джерела щодо християнства в Русі-Україні з вибраними історичними джерелами про культуру, суспільство, націю та розвиток державности Русі-України. Від апостольських часів до хрищення Русі-України, I-X стол. по Хр.»

Цей монументальний твір подаватиме насамперед джерела в мові оригіналу — грецькі, латинські, арабські, персидські, староукраїнські тощо. Після того слідуватиме переклад на українську мову, а згодом на англійську. До праці буде доданий повний науковий апарат, бібліографія, ілюстрації тощо.

Мало це відоме, але наші землі згадані навіть у Новому Заповіті. Отже, одним із першоджерел у книзі, чи навіть перше, буде текст з Діянъ Святих Апостолів, глава 2, що відноситься до 33

року по Христі, та сходження Духа Святого на Апостолів, який подаємо в скороченні:

*«Коли ж сповнився день П'ятидесятниці, всі вони (Апостоли) од-нодушно знаходилися вкупі. . . Всі ж вони переповнилися Духа Свя-того і почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти да-вав. Пробували ж в Єрусалимі юдеї, люди побожні від усяких народів під небом. . . Чудувалися ж всі їй дивувалися, та їй казали один до одного: «Хіба ж не галеліяни ці ось усі, що говорять? Якже кожен із нас чує власне наріччя, що ми в ній народилися? Парф'яни та мідяни та елєміти, також мешканці Месопотамії, Юдеї та Каппадокії, **Понту** та Азії. . . (підкреслення автора) — усі чуємо ми, що говорять вони про великі діла Божі мовами нашими. . .»*

Отже, подано територію Понту. Алеж у ширшому значенню Понт включав землі навколо цілого Понтійського моря, себто Чорного моря, і таким чином *територію південної України*.

Подаємо ще одне раннє джерело приблизно з 324 року, яке на-водить ще раніше джерело з першої половини III століття в пи-саннях Оригена Адамантия. Це раннє джерело з «Церковної Істо-рії» Євсевія Памфілія є серйозним доказом того, що св. Апостол Андрій Первозванний таки проповідував християнську віру в Україні і таки не лише у Понті (південна Україна), що і підносить історичність його благословення Києва десь з-перед 60-го року по Христі. Подивімся на цей текст Євсевія Памфілія у скороченні:

«Частини світу, де Христос був прославлений Апостолами. Отже, такий був стан юдеїв на той час. Але святі Апостоли та Учні нашого Спасителя будучи розкидані по цілім світі, Тома за традицією отримав Парфенію, на призначений простір; Андрій отримав Скітію, а Іоан Азію. . . Петро, виглядає, проповідував по Понті. . .»

Отже, св. Апостол Андрій Первозванний проповідував насампе-ред у Скітії, що за часів Христа та навіть Євсевія і пізніше була назвою території України, хоч самі скити були витиснені з конти-нентальної України ще декілька століть раніше і там уже не існу-вали. Треба теж згадати, що південне узбережжя (Понт) подане як територія св. Апостола Петра, отже територія св. Апостола Андрія була на північ та була заселена у його часи у степах кочовими сарматами, а в лісостепі людьми зарубинецької культури та по-чатків черняхівської культури, яких більшість археологів ви-знають за слов'ян, отже ранніх українців.

Зрозуміло і благословення Києва св. Апостолом Андреем перед 60 роком по Христі, що є моттом для цілого Чотириріччя відзна-чень буде одним із текстів. Одним із останніх текстів буде слово митрополита Іларіона «Про закон і благодать» з 1050-их рр. з по-хвалою св. Володимирові:

«Похвалім же і ми, по силі нашої, малими похвалами, великі і

дивні діла доконавшого нашого учителя й наставника, великого кагана (володаря) нашої землі Володимира, внука старого Ігоря, а сина славного Святослава, що в свій час, володіючи мужністю і хоробрістю прославилися в багатьох країнах, а перемогами і силою пригадуються ще й нині і славляться. Не в убогій (чи) невідомій землі вони володіли, а в руській, про яку знають і чувують всі чотири кінці землі. . .

І так, коли (Володимир) жив у дні свої й землею своєю управляв правдою, мужністю і розумом — на нього зійшло навіщення Всевишнього. . . і просвітився розум у серці його, щоб зрозуміти суету ідолівської омани та шукати єдиного Бога, що сотворив усе творіння видиме й невидиме. . .

І так в один час уся наша земля прославила Христа з Отцем і Святим Духом. Тоді почав туман ідолівський від нас відходити, а появилася зоря благовір'я; тоді тьма бісослуження згинула і євангельське слово нашу землю освітило; капища — розвалялися, а ставилися церкви; ідоли порозпадалися, а появилися ікони святих; біси повтікали, хрест міста освічує. . .» (Переклад прот. Степана Ярмуса).

Незвичайно важливі також вибрані історичні джерела про культуру, суспільство, націю та розвиток державності Русі-України. Вони важливі не тільки через власну вартість та світло, яке вони кидають на історію України. Вони просто необхідні для глибшого розуміння розвитку перше духовості, а тоді вже християнства, бо християнство в Русі-Україні не розвивалося у порожнечі, але в рамках традиції української нації, в суспільстві і, нарешті, в державності Русі-України.

Як вже було згадано, за апостольських часів людність Подніпров'я від Десни до Порогів була слов'янська, ранньо-українська (вважаємо принаймні від III стол. до Христа). Дуже невиразні відомості маємо у Тацита про слов'ян взагалі з I стол. по Хр. Але джерело, що мало б бути широко подане — це розповіді Йордана про боротьбу готів з раннім населенням України з кінця II стол., а далі опис держави антів та її провідника Божа (Богдана?), що була першою українською державою, яка існувала до VII стол. по Хр. Демократична конституція держави буде підкреслена.

Далі буде поданий текст Прокопія (VI стол.) та дальші тексти, що відносяться до антів. Побіч грецьких і латинських джерел є велика кількість арабських джерел і далі персидські, починаючи від цього часу. Починає знову признаватися текст Бал'амі (персидський), де описується Русь вже зі VII стол. — з цієї та інших причин маєм пов'язання між державою антів і Руссю-Україною, а проф. д-р Олександр Домбровський вказує, що столицею одної і другої був саме Київ.

Буде поданий текст з 849 року араба Ібн Хурдадбега, який вка-

зує на християнство в Русі-Україні півтора століття перед Хрищенням Руси-України:

«Маршрут руських купців. Що ж відноситься до купців-руських — вони ж зі слов'ян — то від найдальших місцевостей своєї країни Саклаба (країни слов'ян) вони привозять хутра бобрів та чорних лисів, і приїзять до моря римлян (Середземного моря). . . Інколи вони транспортують свої продукти на верблюдах до Багдаду. Там слов'янські слуги служать їм за перекладачів. Вони себе називають християнами і (тому) платять подушне. . .»

Є дуже велика кількість арабських джерел. З IX стол. маємо знову візантійські джерела, зокрема Патріярха Фотія, який говорить про перше хрищення якоїсь частини Русів 860 р. — звідси мабуть і християнство Аскольда. Особливо важливе буде джерело Константина Багрянородного, де описується Русь-Україну з часів князя Ігоря та підкреслюється велике значення християнства в Русі — в Києві була вже одна чи більше церков.

Зокрема важливе джерело це Початковий Літопис Київський, з якого багато піде до цієї збірки, зокрема про св. Апостола Андрея Первозванного, Аскольда і Дира, Олега, Ігоря, св. Ольгу. Теж довший текст відносно самого Хрищення Руси-України 988 року св. Володимиром Великим буде поданий тут. Теж маємо більшу кількість (близько двадцяти) арабських і персидських джерел відносно Хрищення, а теж дуже важливі джерела в грецькій та латинській мовах. Тут будуть надруковані деякі староукраїнські джерела крім Літопису.

Як не дивно, але дотепер ані українська вільна наука, ані стара російська (вже не згадуючи про большевиків), ані західня наука не спромоглася видати такої збірки джерел щодо розвитку християнства та державности. Отже, ця праця напевно займе почесне і визнане місце у світовій науці та стане базою для багатьох дальших наукових вивчень світовою і українською наукою, але при використанні досягнень вільної української науки.

Видання такого фоліо, опертого на твердій науковій основі, технічно досконало, з добрим папером, ілюстраціями, мапами тощо, в добрій оправі, щоб окремий том міг існувати століття, стане насправді тривалим досягненням праці Інституту ім. Симона Петлюри та Ділового Наукового Комітету в Канаді.

Засідання Комітету 27-го березня затвердило, крім двох проєктів описаних вище, так само і деякі інші проєкти. Концерт Української Релігійної Музики для професури і студентів університету Торонта планується у залі зібрань («Конвокейшен гол») Торонтського університету на п'ятницю 19-го квітня 1985 року, відразу по нашій Великодні. Заля простора (1,800 місць) і буде нагода українському громадянству взяти участь у концерті.

Інститут ім. Симона Петлюри матиме у травні 1985 спільну на-

укову конференцію відносно Хрищення Руси-України, напевно спільну з іншими українськими науковими товариствами в Канаді і США, при співпраці всеканадських (неукраїнських) товариств і окремих науковців. Конференція плянується на три дні. Конференція відбуватиметься в трьох мовах — українській, англійській і французькій, а доповіді будуть видані друком.

Окрема виставка Стародавніх першоджерел про розвій християнства та державности Руси-України на базі матеріалів, які вже готуються для книги «Історичні джерела» буде впорядкована в Торонтському Університеті — у Сейнт Майкелс Колледж.

Комітет і Інститут погодилися започаткувати конкурс малюнків через англомовні ради освіти — загальні та католицькі — Торонта та ближчих центрів, про Хрищення Руси-України, в яким могли б взяти участь неукраїнські діти, але також і українські. Подібний конкурс есеїв пропонуємо на тему «Що Хрищення Руси-України 988 року означало і означає для світу?» Попередні контакти з керівництвом деяких рад освіти виявили прихильну настанову до таких проектів.

Деякі інші імпрези є ще в дуже ранній стадії, а тому не на часі їх обговорювати тут.

Але Комітет і Інститут вже взяли рішення розпочати усі імпрези відзначень весни 1985 року на базі практики з відзначенням 50-річчя голоду, справді величавим прийняттям у святкуванні Тисячоліття Хрищення Руси-України з нагоди інавгурації чотириріччя наукових і культурницьких відзначень в Торонті, Канада. За прийняття відповідальна пані Лінн Грегам, яка вже влаштовувала прийняття з нагоди відзначення 50-річчя голоду, про що широко писалось в нашій пресі.

Прийняття відбудеться в суботу 20-го квітня, 1985 року (перша субота по нашім Великодні) знов у величавих залах, високо понад містом, у Джон Робартс бібліотеці, в Торонтському університеті. Із 180 гостей, близько половини будуть достойники з чужинецького світу: насамперед гості з релігійного світу — цього вимагає природа свята. Далі, сподіваємося, як і попередньо, що прибудуть представники держав вільного світу в особах консулів чи амбасадорів, достойників академічного, освітнього, державного, пресового й мистецького світів та інших. Зрозуміло, широко буде зарепрезентований і український світ Канади та США через достойників з тих же країн та українці з цілого світу, як і попередньо, через достойників з СКВУ, КУК та інших організацій.

Тоді буде найкраща нагода говорити та почути віч-на-віч, з неукраїнцями про наші справи та про справи Тисячоліття, та почути від них особисті і формальні вислови, від держав, Церков та університетів тощо, відносно значення України та Тисячоліття її Хрищення.

Повищі проекти виконуються в Торонті, Канада. Але вони, чи подібні проекти, можливі до виконання в більших центрах США, Великої Британії чи деінде.

Адреса Комітету є подана тут. Ми радо допоможемо порадою, а теж приймемо пожертви на нашу працю. Адреса:

Ukrainian Canadian Humanities Council,
620 Spadina Avenue,
Toronto, Ontario, M5S 2H4, Canada

З А Я В А

Беручи до уваги важливість неповторної історичної події, що її віруючі українці скрізь у світі відзначатимуть в 1988 р., — Тисячоліття Хрищення Руси-України за Св. Рівноапостольського Князя Володимира Великого, та вповні розуміючи невідрадний стан наших Братів і Сестер на Рідних Землях, ми, представники Української Православної і Української Католицької церков поза межами України, свідомі нашої превеликої відповідальності перед Богом, Христовою Церквою і Українським Божим Народом, який зазнав на протязі своєї історії і досі зазнає стільки лиха та роз'єднуючих впливів із сторони йому ворожих чинників, стверджуємо необхідність спільно відзначити цей небуденний і історичний ювілей нашого Українського Народу. Форму і спосіб цього спільного відзначення Ювілею — Тисячоліття ще розглянемо та в слушний час повідомимо наших улюблених у Христі Вірних.

В міжчасі прохаємо наших Вірних про Св. Молитви за кращу долю наших Братів і Сестер на Рідних Землях та за покращання християнських взаємин між нами самими поза межами України. Нехай щезає дух, який збудував Вавилонську Вежу, а нехай Дух Святий, що зійшов на Христових учеників і Апостолів, нас наново з'єднає у любові Того, в Якого ми всі хрестилися, і в Якого ми зодягнулися.

Благословення Господне на вас усіх!

† Мстислав

† Максим

† Стефан

о. Архипресвітер Семен Савчук

Торонто, дня 27 червня 1981 року Божого.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕННИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

В 40-ліття Брідського бою

Степан ЛЮБОМИРСЬКИЙ

Б Р О Д И

Мовчать поля під хмарним небом,
Навколо тиша — тишина,
Старі траншеї, ржава сталь —
Розбитий танк. . . А в сіру даль
Кладеться зелень без життя,
Знедолена, сумна.

Гармата з вирваним замком,
Загрузла в землю звийж коліс,
Зламаний дуб, шматки гранат,
Від диму чорні рештки хат,
Туманом вкритий темний ліс.

І тут же таки, серед трав
Горбок малий, ледве помітний,
Шолом прострелений наскрізь.
Це знак —

що тут загинув непохитний
на провесні свого життя юнак.

Це поле битви. Брідське поле,
Закляте в мертвій тишині,
Сумне, мовчить.

А дні були — далекі, злі,
Коли залізна пісня зброї,
Вогненний рев гарматних дул,
Виття розриваних набоїв,
Машин звірячий, дикий згул
Створили пекло на землі.

У ранішній росистій млі,
Прийшли полки, здорові, свіжі,
З собою юність принесли.
До бою в землю залягли,
Зустріть огнем навали хижі. . .

Стискає кожний кріс в руках,
І думка, як тривожний птах:
Чи стримаєм? Чи переможемо?
О Боже. . .

Стримали. Перемогли. І юним квітом полягли
На Брідським полі, полі бою —
Ось тут, де я, тепер, самотній стою
Й дивлюсь. Із б'ючим серцем та без сліз
На ці могилки, на поля, на ліс. . .

Мовчать лани, вітри уцухли —
Навколо тиша — давня мла.
Дивлюсь — і я вже знов з Тобою,
Мій Брате з Брідського кітла.

Ніхто не зна і я не знаю,
Де Ти заляг в останній раз —
Я думав: хоч запам'ятаю,
Та стрільна зрив розкинув нас
І коли дим розтав між гонів
Тебе не стало. Лиш в руці
Тепло з Твоїї ще долоні
Й довкола скошені бійці. . .

Побратими, спокійно спіть,
Про долю-волю тихо сніть,
Вас не забули.
Софії перший вільний дзвін
Приречений Вам у поклін,
Вам вічне полум'я у славі
В окупленій Вашим життям Державі.

Поезії*Марко БОЄСЛАВ*

П І С Н Я

В гаї могила сумує,
Хрест на могилі схиливсь.
Там твій миленький ночує,
З ним ти кохалась колись.

У вечори тихі, мрійливі
В очі дивилась йому.
І так присягалася щиро —
Ляжу з тобою в труну.

Години ті щастя минули. . .
Дні налетіли грізні.
Плачуть в діброві зозулі —
Ох, Україна в вогні!

Ворог люте скажений,
Батько в кайданах кона.
Мати в крові наряджена —
Вчора убита вона.

Б'ються із катом повстанці —
Впав твій миленький в бою.
І поховали уранці
Друзі його у гаю.

Мріє про тебе, дівчино,
Милий в могилі сумній.
В мрії гарячій загинув —
Вірний тобі лиш одній!

Алла КОССОВСЬКА

ПІСНЯ ПРО ГЕРОЇВ

Заспів

Про героїзм так тяжко щось сказати,
Щоб в сказанім дзвеніли чисті тони,
Можливо краще просто у поклоні
Схилити голову перед лицем посвяти.

Але коли самі із серця линуть
Слова, як перли чисті і правдиві,
Співай, поете! Прихили коліна
І стань бояном чесним, незрадливим!

* * *

У Карпатах шумлять ліси,
У Карпатах мовчать могили.
Було в матері трое синів
І всі три їй однаково милі.
Всіх носила під серцем своїм,
Всіх однаково ніжно любила.
Коли ж вдарив на обрії грім,
Зберегти не змогла, не посміла.
Розійшлись по карпатських стежках,
По незнаних, тернистих дорогах,
Воювали у рідних лісах,
За святу, за свою перемогу.
В руки ката попався один,
Наймолодший, гарячий, завзятий,
Його звали, як батька, Мартин,
Мартусем його кликала мати.
Неймовірно, страшне це було!
Ще в дорозі його катували,
Привезли Мартуса у село,
На очах материнських карали.

Вимагали, щоб видав усіх,
Кого рідні ліси заховали,
Кров спливала на втоптаний сніг,
Як троянди на нім розцвітали.
«Говори!» — били знову і знов,
«Говори! пожалій свою матір!»
Та мовчав він, ковтаючи кров,
Хоч і знав, хоч і мав що сказати.
На смертельно-блідому лиці
Материнські, замучені очі:
«Сину мій, мій Мартусю, мовчи!» —
Сині губи беззвучно шепочуть.
Він мовчав. Затягали петлю
На зворушливо-юній шії,
І в очах погасили зорю
Закривавлені, довгі вії. . .
У Карпатах шумлять ліси,
У Карпатах мовчать могили.
Скільки згинуло тут краси,
Скільки молодости відшуміло!
Край села є могила сумна,
Знають всі її люди в окрузі,
Височіє під лісом вона,
Поховали Мартина в ній друзі.
Поховали разом і стару,
Шану їм віддали, як героям,
І рушничная сальва в бору
Відгукнулась потужно луною.
І як символ безсмертя стоїть
Одинока Мартина могила,
Наче хоче запевнити світ
В невмирущості нашої сили,
Сили духа, що рве до змагань,
Що на волю народу обпертий,
Що не знає ніяких вагань,
Віч-на-віч зустрічаючись з смертю.

Америка, Нью-Йорк,

1967

Михайло ЛАВРЕНКО

ОЛІ Н Й

Ти любила смереки у полі,
Я ж — тополі у ріднім саду.
І тому ми, шукаючи долі,
І здибали у бою біду.

Бій наш був — загарячий, гарячий:
Як трава під косою ляга;
Ляляли сльози ми кров'ю, не плачем —
Що хвилини зникала снага.

Десь полями шуміли смереки,
Навівали тобі дивні сни.
А довкіл — кулемети-лелеки
І гармати, як громи весни.

В бій ішла ти — зухвало і сміло;
Безвідмовно клював твій «Дьогтьяр».
Твоє серце у гарті горіло,
Край горитвою линув до хмар.

Хто б сказать міг, і люба й далека,
Що горіли ми серцем дарма? . .
Ти у бою лягла. . . Я ж — лелека
Тут літаю. . . А в Краю — тюрма. . .

Не знайшли ми в краю своїм долі:
У стражданнях і згарах, в диму. . .
Під смереками впала ти в полі. . .
Я ж — ношу по Європі стуму. . .

Париж. 18.12.1947.

Примітка: «Дьогтьяр», це — скорочена назва кулемету, якими була озброєна червона армія.
Назва кулемету походить від прізвища конструктора Дегтярьова — москвина.

Наука, дослід

Євген КРАМАР

А Н Т И
(Продовження, 5)IV. ДАТУВАННЯ Й ЛЬОКАЛІЗАЦІЯ АНТІВ ТА ПОВ'ЯЗАНІ
З ЦИМ ОБСТАВИНИ

Як впливає з попереднього розділу, на просторі між Дунаєм і Кавказом жили дві територіяльно відокремлені й етнічно різні групи антів. Відомості про азовсько-кавказьких антів більш давніші, ніж слов'янських. Відповідно до цього поділу антів, розділено й писемні згадки про них. В заголовку цього розділу вже не уточнено, про яких саме антів піде мова, оскільки тут і далі маються на увазі анти-слов'яни. Може здатися зайвим займатися їх датуванням і льокалізацією, оскільки ці обставини ніби ясні. Досить звернутися до будь-якого з зазначених енциклопедичних чи інших видань, щоб дістати відповідну інформацію про те. Та й першоджерела також містять інформацію з цього питання.

Але насправді все не так просто й однозначно. Скажімо, на підставі залишених після вищезазначеного розділу (відсіювання) матеріалу годі відразу сказати, коли саме вперше засвідчили про себе анти. Покладатися в цьому на антознавчу дослідницьку літературу ризиковано хоч би тому, що вона ґрунтується й на тих повідомленнях, які не мають відношення до антів-слов'ян. І ще, там, де стародавні автори безперечно говорили про слов'янських антів, вони не завжди датували свої повідомлення, а якщо й датували, то відносно або і взагалі невизначено: «тоді», «після того», «в цей час» і под. Така ж ситуація і з точнішою льокалізацією антів: в дослідницькій літературі об'єднують Прокопіїві повідомлення про антів над Дунаєм і біля Азовського моря і виходить, що майже все Північне Причорномор'я — це «Антія». А між тим уточнення, датування й льокалізація антів не зводиться до вгамування простої цікавості. Йдеться про низку інших пов'язаних з цим питань: ситуація виникнення етноніма «анти», його етимологічний зміст і функціональне призначення, місце антів у тодішньому слов'янському середовищі, визначення залишеного ними етнічного спадку тощо. Отже — датування й льокалізація антів і принагідно — відповідна аналіза наявної інформації про них.

Верхня межа, тобто остання згадка про антив, цілком з'ясовані і безспірні — 602 р. (повідомлення Феофілакта Сімокатти про планований похід Апсиха на антив). В «Історії» Феофілакта Сімокатти цей епізод відноситься до останнього року правління імператора Маврикія (602-ий), а Феофан Сповідник, накладаючи на описувані події хронологічну сітку, прямо вказує цей рік. Але з приводу цієї, останньої згадки про антив у стародавніх джерелах, потрібне ось яке уточнення. В літературі з цього приводу можна натрапити на твердження, подібне до такого: в джерелах анти востаннє згадані в 602 р. (на початку VII стол.)¹. Це не цілком ясно і можна зрозуміти, ніби писемні джерела 602 р. (написані цього року) востаннє зафіксували антив. Насправді 602-ий рік — це дата, стосовно якої востаннє згадані анти; щодо пізніших подій, вони вже ніде більше не зафіксовані. А джерела, в яких говориться про планований рейд Апсиха проти антив (602-ий рік), звичайно, написані після цього: Феофілакт Сімокатта, як зазначено, завершив свою працю між 628-638 рр. Феофан Сповідник — на початку IX стол. О. Стрижак зазначає, що вже в VIII стол. антив «майже» не згадували і що востаннє антив згадав в IX стол., «мабуть пережиточно», візантійський історик Феодосій². Було б точніше, якби сказати, що за винятком поняття Anthaib Павла Діякона (кін. VIII стол.) у VIII стол. про антив взагалі ніхто не писав, а щодо другої частини Стрижаківського твердження, то взагалі неясно, як і чому воно появилось.

Звичайно, й після 602-го р. назва «анти» ще побутувала в антському й сусідніх середовищах, а її носії ще брали якусь участь в історії. Це більш, ніж вірогідно, однак писемні джерела вже не засвідчили цього. В житті етнонім «анти» і пам'ять про антив відмирили поступово, але писемний слід про них обірвався раптово на 602-му р., та ще й у зв'язку з намірами аварів взагалі викоринити антив — це породило багато різних здогадів і припущень, про що вже частково говорилося. Про це ще буде сказано й далі, а зараз пошук найранішої писемної згадки про антив.

УРЕ з цього приводу вказує на 551 р. і відсилає до Йорданової Гетики³. Однак з цим важко погодитися. Адже, як вже зазначено, Прокопій свою «Історію війн Юстиніяна» розпочав писати раніше — отже і дещо раніше згадав антив. Далі, Йордан згадував про антив як про своїх сучасників, вживаючи слово “nunc” (тепер), що відповідає часові написання його праць (550-551 рр.). Щодо Прокопія, то його згадки відносяться й до часу, що передував написанню його праць. Як вважають, Прокопій дістав основні відомості про слов'ян, зокрема антив безпосередньо від слов'янських найманців у візантійському війську в Італії і ці відомості віддзеркалили стан справ на першу третину VI стол.⁴. Отже, в згадці про антив Прокопій має часовий пріоритет перед Йорданом. Правда,

можна припустити, що і в Кассіодоровій «Історії Готів» звідки Йордан почерпнув інформацію, також згадувалися анти і в такий спосіб можна було б далі відсунути згадку про антів, однак, це лише припущення, на якому годі базувати якийсь відповідальний висновок.

Йорданові не можна приписувати першу згадку про антів ще й тому, що вже в 533 р., тобто на 18 років раніше, візантійський імператор Юстиніан мав титул «Антський», що, звичайно, є не що інше, як згадка про антів. Щодо згаданих Йорданом Божевих антів (кін. IV стол.), то вони, як неслов'яни, не мають відношення до датування антів-слов'ян. Перед тим, як перейти до датування окремих Прокопіївих повідомлень про антів, потрібно в цьому пляні зупинитися на зазначеному титулі імператора Юстиніана I. Годі судити, в наслідок якої конкретної події пов'язаної з антами, візантійський імператор дістав до свого титулу додаток «Антський». Однак цілком слушно вдатися до відповідних аналогій. Як відомо, монархи й полководці на знак підкорення нових народів, завоювання нових територій чи перемоги над якимсь ворогом діставали відповідні титули. Антів візантіяці ніколи військовою силою не підкорювали. Єдине, що давало Юстиніанові підставу називатися «Антським» — це розгром антів (на візантійській чи антській же території).

Два епізоди з Прокопіївою «Історії війн Юстиніана» дають підставу пов'язувати з ними зазначений імператорський титул. Перший — коли на початку Юстиніанового правління, тобто десь приблизно в 527 р. стратег Фракії Герман завдав антським загонам, які напали на Фракію, нищівної поразки. Отже, засвідчений з 533 р. імператорський титул «Антський» мав би містити інформацію про антів декількарічної давности. Другий епізод пов'язаний з уже знаним стратегом Фракії Хільбудієм, який був призначений на цей пост десь в 530/53 р. (четвертий рік правління Юстиніана I) і вельми ефективно, протягом 3-ох років діяв проти задунайських гунів, склавинів і антів. Приборкання Хільбудієм антів також могло стати приводом, щоб імператор Юстиніан титулувався «Антським». В цьому разі і з хронологією ніби гладше, бо десь по 533 р. діяв Хільбудій і якраз того року стає відомим зазначений титул.

Так чи ні, але компонент «Антський» в титулі візантійського імператора свідчить про якісь реалії антсько-візантійських відносин і допомагає з'ясувати деякі обставини військово-політичної історії антів. Вірогідно, анти на відміну від склавинів були трохи прив'язані до візантійської політики. Наявна про антів інформація не тільки не суперечить цьому, а навпаки, підтримує таку думку. Однак на цьому пошук найдавнішої події, пов'язаної з антами, звичайно, закінчувати не слід.

Щодо згадки про антів разом з склавинами й болгарами в Йордановій праці «Романа», то вона хронологічно загальна і відноситься до часу правління Юстиніяна I, і отже взагалі не виходить вглиб поза 527 р., але точніше датувати її годі. З Прокопівими повідомленнями справа мається інакше: вони вплетені у відповідні події, наближено датовані самим Прокопієм і датування яких можна уточнити. Нижче зроблено хронологічну прив'язку, принагідно відповідне тлумачення кожного Прокопівого повідомлення про антів. Коли Прокопій говорив про етнічний склад найманців у візантійському війську — гуни, склавини й анти, то це відносилося до 537-539 рр., коли візантіїці вели в Італії війну з готами. Оскільки у згаданому Прокопієм загоні найманців були й склавини, то годі судити про якісь специфічні, скажімо, союзницькі відносини Візантії з антами. У всякому разі участь антів, як і склавинів та гунів у візантійському війську була, безперечно добровільна, але точнішої інформації про умови цієї участі немає.

Датування наступного епізоду, де говориться про полководця Хільбудія, ясне, оскільки він був призначений стратегом на 4-му році правління імператора Юстиніяна — це 530-531 р. Безперечно самі анти були відомі до цього, бо Хільбудій мав наказ пильнувати, щоб вони та інші «варвари» не переходили Дунай і не нападали на візантійську територію, як раніше. В. Петров наполегливо переконує, що ніби до Хільбудія слов'яни не переходили Дунай, а преспокійно жили собі на лівому березі, а конфліктну ситуацію створив Хільбудій, який переходив на слов'янський берег, наводячи жах на тамтешніх жителів⁵. Насправді слов'яни, в тому й анти нападали на імперію й до Хільбудія. Про це засвідчили і Прокопій і Йордан, зазначивши часті напади склавинів і антів з самого початку правління Юстиніяна I. Правда, Прокопій відзначив, що раніше ці «варвари» не проходили територією імперії — це інша справа. Далеких, наскрізьних походів, можливо, й не було, але наскоки на візантійські землі були.

В пляні датування пов'язаної з Хільбудієм згадки про антів заслуговує на увагу така мартирологічна обставина. В Стамбулі (колишній Константинополь — столиця Візантії) знайдено мармуровий хрест з написом: «Тут спочиває Хілібудіс, син Санбатіоса помер 28 листопада, 7-го індікта. Дружина Хілібудіса»⁶. Спокусливо пов'язати цього Хілібудіса зі згаданим стратегом Фракії, який загинув у бою з склавинами. Але на перешкоді ототожненню стоїть хронологічна неув'язка. 7-й індікт відповідає 529-му р., а стратег Хільбуд(ій) загинув десь у 533 р. Якщо ж це одна особа, то або Прокопій з Кесарії допустився помилки в часі смерті стратега Хільбудія^{6а}, або неточно прочитано числа чи розраховано дату з напису на хресті^{6б}. В зв'язку з гіпотетичністю цієї мартирологічної обставини немає твердої підстави переносити призначення

Хільбудія на пост стратега і пов'язану з цим згадку про антів на декілька років наперед.

І ще дещо стосовно полководця Хільбудія. Хоч таке ж ім'я мав один ант, що згодом його видавали і він сам видавав себе за полководця Хільбудія, це ще не доказ антського чи й склавинського походження цього візантійського полководця. Проте дослідники без достатніх на це підстав воліють бачити в ньому якщо не анта, то склавина, та все ж слов'янина. Б. Рибаків, прямо не утотожуючи його з засновником м. Києва, Києм, проводив між ними відповідні паралелі⁷, які, однак, штучні, непереконливі. Якись неясні натяки в цьому ж напрямку роблять також інші дослідники⁸. Е. Михайлов робить спробу пов'язати ім'я Хілібудісового батька (Санватіос, Санбатіос) з однією з стародавніх назв м. Києва — Самватас⁹. Таку назву Києва, як відомо, знав Константин Багрянородний¹⁰. Звідси також мало б випливати антське, точніше — київське походження Хілібудіса — Хільбудія (Е. Михайлов ототожнює з антами усіх т. зв. східних слов'ян). При всій привабливості цієї версії через недостатню її аргументованість, перейматися нею не вартує, хоч би тому, що ім'я Хілібудісового батька не повністю співпадає з зазначеною назвою Києва [Санв(б)атіос і Самв(б)атас], воно напевно, не слов'янське.

Описуючи пов'язані з антами події вбивства склавинами полководця Хільбудія, Прокопій дає надто загальну хронологічну прив'язку. Дослідники відносять події цього місця Прокопієвої праці приблизно до 540 р.¹¹ На жаль, Прокопій не подав причини анто-склавинської війни, в якій анти зазнали поразки. Тут могли бути і якісь дрібні сусідські непорозуміння, а також спір з приводу розподілу візантійської здобичі, розподілу сфер впливу в нападах на Візантію тощо. Не можна виключати й візантійських інтриг, направлених на взаємне нацьковування антів і склавинів з тим, щоб пересварити, ослабити їх і відвернути увагу від Візантії¹². У всякому разі, війна тривала недовго і хоч анти, за словами Йордана, були найхоробріші з слов'ян, вони зазнали поразки від склавинів. Зазначена обставина, здається, свідчить про співвідношення сил між антами й склавинами на Дунаї, про їх роль у тамтешньому житті — перехід ініціатив на бік склавинів. Не виглядає, щоб анто-склавинська війна була широкомаштабною, загальною, в якій брали б участь усі склавини й анти. Можливо, це був льокальний конфлікт. Про це посередньо свідчить той факт, що ще до укладення миру (так випливає з Прокопієвого тексту) анти вчинили значний напад на візантійську територію. Будь це глибша й завзятіша ворожнеча й війна, то анти не ризикували б оголосити перед склавинами свою територію й податися походом на Візантію. Мабуть це був не такий вже значний конфлікт, після якого невдовзі настав мир і анти й склавини знов вільно спілку-

валися між собою. Хтозна, може й розподілена здобич від антського походу на Візантію прискорила мир. Р. Наследова відносить напад антів на Фракію до часу між 540 і 545 рр.¹³. Але якщо антсько-склавинську війну датувати 540-им роком, то й тим же часом належало б датувати й похід антів на Візантію, бо, виглядає, все відбувалося невдовзі одне після одного: війна, похід, мир. У всякому разі, це останній зафіксований в джерелах похід антів на Візантію.

Е. Михайлов, вбачає зв'язок між припиненням антських нападів на Візантію і післявоєнним миром між антами й склавинами¹⁴. Можливо й справді склавини, перемігши антів, змусили їх визнати за склавинами монопольне право на походи на імперію, візантійську здобич. Але тут не можна знімати з рахунку візантійську дипломатію, яка не могла не скористатися анто-склавинським роздором в своїх інтересах. За повідомленням Прокопія, «Тоді, коли все це відбувалося», імператор відрядив до антів посольство. «Тоді, коли все це відбувалося» — дата аж ніяк не точна, бо «все це» включає й війну, антський напад на Фракію, полонення анта Хільбуда, анто-склавинський мир тощо. Р. Наследова датує візантійське посольство до антів приблизно 545-им роком¹⁵, В. Топкова-Заїмова — 540-им роком¹⁶. Звичайно посольство було відправлене незабаром після антсько-склавинської війни. І. Дуйчев мету цього посольства вбачає в намірі Візантії внести розкол між слов'янами, перетягнути антів на свій бік, неутралізувати їх у боротьбі склавинів проти імперії¹⁷. Безперечно, візантійська дипломатія подібно діяла щодо всіх варварів, однак у цьому разі не слід забувати пряму антигунську (антикотригурські) націленість візантійських пропозицій: анти мали перешкоджувати котригурам нападати на Візантію. Все ж цікаво, чому Юстиніян I відрядив посольство не до переможців склавинів, а до переможених антів. З цього приводу існує така думка. Анти нібито не зазіхали на візантійську територію, не мали наміру селитися на ній, тому їх легше було задобрити подарунками, деякими уступками, обіцянками — з ними й вели переговори. А оті склавини намагалися будь-що завоювати для себе візантійську територію, в зв'язку з чим, з ними даремно було говорити¹⁸. Мабуть і склавинів, і антів однаково приваблювали візантійські землі й добро, бо якщо не так, то важко пояснити, чому анти залишили свої попередні землі і прийшли до Дунаю.

Писемні джерела не дають підстави так диференціювати наміри склавинів і антів щодо Візантії. Якщо антська агресивність щодо Візантії й уступила склавинській, то це можна пояснити об'єктивними чинниками, зокрема невизначальною ролею антів у тодішніх дунайсько-балканських подіях. Не можна нехтувати й тією обставиною, що в першій половині VI стол. Візантія на Дунаї

стояла досить міцно і ця ріка була тоді ще чітким кордоном імперії. І ще одне: зазначений компонент «Антський» у титулі Юстиніана I свідчить про давніші стосунки імперії з антами. А в антикотригурському пляні Візантія мала звернутися саме до антів, оскільки вони були безпосередніми сусідами котригурів і мали заступати їм шлях до імперії, тоді як склавини жили далі на захід. За словами Прокопія, анти погодилися на пропозиції Юстиніана I, але просили «поновити» Псевдо-Хільбудія в попередньому званні стратега. Будь воно так, то це, звичайно, давало б переможеним у війні з склавинами антам певну морально-політичну й військову підтримку з боку Візантії. Якими примітивними й некмітливими не виглядали б анти у справі з самозванцем Хільбудієм, але, напевно, мали й такий намір. З другого боку, Юстиніан, відправляючи посольство до переможених антів, по-перше налагоджував (чи поновлював) зв'язки з ворогами своїх ворогів (склавинів), і, по-друге, — за допомогою антів хотів забезпечити імперію від настирливого ворога — котригурів.

Щодо того Псевдо-Хільбудія, якого домагалися анти, то про нього дальших відомостей немає. Оскільки викрилося його самозванство, то візантіїці, напевно, переконали в цьому й антів, які й відмовилися від цієї своєї умови. За послуги імперії анти, крім іншого, мали б дістати й обіцяне їм м. Туріс з околицями. Для Візантії ця територіяльна уступка особливого значення не мала, бо це лівобережне місто вже до того було спустошене й пограбоване варварами. В означеному часі влада Візантії над цим містом була, мабуть, лише номінальна. Все ж уступка антам зазначеної території свідчить, з одного боку, про те, що візантіїці віддавали антам, як сусідам, перевагу перед іншими варварами, а з другого — спростовує думку про незацікавленість антів новими територіяльними придбаннями. Всупереч ясним Прокопівим словам про згоду антів на візантійські пропозиції, І. Хинку та І. Рафалович запевняють, ніби анти відкинули їх і після зазначеного посольства нападали на Візантію, мовляв, анти і склавини робили напади в 545, 548, 550, 551 рр., а анти, склавини й котригури — в 542, 559 рр.¹⁹. Однак сучасні антам писемні джерела не уповноважують на таке твердження. Після зазначеного Прокопівого повідомлення м. Туріс вже ніде й ніколи не згадується як візантійське, як і немає доказів дальших антських нападів на Візантію. Тодішні візантійські та інші автори добре вирізняли в загальній варварській масі антів, склавинів, гунів та ін. Говорячи про загальне лихо імперії від нападів різних варварів, вони перераховують поруч склавинів, гунів, антів, але описуючи конкретний напад, вони називають конкретних винуватців, не плутаючи різних варварів і не називаючи усіх підряд.

Щодо склавинів, то взагалі невідомо, щоб вони нападали на Ві-

зантию разом з іншими, а котригури, можливо й брали з собою антів в похід за Дунай, але після анто-візантійського договору це було неможливе, бо договір був спрямований якраз проти котригурів. Джерела мовчать, як справлялися анти зі своїм договірним обов'язком, не допускати котригурських нападів на Візантію, але можна припускати, що в міру своїх сил і можливостей вони дотримувалися угоди.

На черзі інший епізод — про участь у візантійському війську в Італії 300 антів. Він відноситься до другого етапу візантійсько-готської війни і датується 546 р.²⁰ Це чисто антський загін, без склавинів і гунів, як у попередньому разі. І ніби цілком слушно. Адже ж перед цим анти зазнали поразки від склавинів, ще були злі на них, то ж не могли служити разом з ними. До речі, склавинських найманців, мабуть, взагалі не було цього разу, бо візантійці ще не забули склавинського нападу на Фракію в 545 р. Не видно в числі найманців вже й гунів (котригурів), оскільки проти них був направлений анто-візантійський договір.

В плані пошуку найранішої вістки про антів вельми важливе значення має Прокопівське повідомлення, де говориться про напад антів на візантійську територію та їх розгром стратегом Фракії Германом. В цитованому тексті зазначено, що це сталося на самому початку правління Юстиніана I, тобто десь в 527-528 р. До речі, це перше зафіксоване повідомлення про напад слов'ян на імперію. Звичайно, вони нападали й раніше, проте попередні напади не зафіксовані авторами-сучасниками. Будь антський напад 527-528 р. перший, то Прокопій, вірогідно, відзначив би ту появу на кордоні імперії нового, досі незнаного ворога. В «Таємній історії» напади антів на імперію і, отже, початок писемних відомостей про них також відноситься до початку правління Юстиніана I. І все ж є можливість при цілковитій пошані до Прокопія відсунути перше повідомлення про антів, тобто, зазначений їх напад на Візантію датувати приблизно десятима роками раніше. В одному з видань перший наступ слов'ян (антів) на Візантію віднесено до часу після вступу на престіл Юстиніанового попередника Юстина I (518-527)²¹. Мається на увазі той же епізод, коли стратег Фракії Герман розгромив антів. Без окремого роз'яснення це може призвести до непорозуміння. Справа ось в чому. В усіх рукописах Прокопівської «Історії війн Юстиніана» в тому місці, де йдеться про розгром антів Германом, фігурує не Юстиніан, а Юстин (I). Однак видавець творів Прокопія ім'я Юстина замінив ім'ям Юстиніана і в такому вигляді це місце надруковане і цитоване в цьому дослідженні. А належало зберегти ім'я імператора Юстина і в разі потреби дати потрібний коментар. У зв'язку з цим чимало істориків цілком підставно перший писемно зафіксований наступ антів (і слов'ян взагалі) на Візантію відносять до початку правління імпе-

ратора Юстина, тобто десь так до 518 р.²². Правда, К. Г. Менгес запевняє, ніби Прокопій вперше зафіксував антів під 512 р. (має на увазі тих приазовських антів, яких вважає слов'янами)²³. Однак цілком неясно, звідки взято цю дату, якщо Прокопій цього свого повідомлення не датував і його взагалі важко датувати — хіба що часом написання Прокопієвої праці. Таким чином, з творів Прокопія без насильства над ними першу згадку про антів можна датувати приблизно 518 р.

Цілком зрозуміло, що перша писемна згадка про наступ антів — це ще не перший їх наступ взагалі. З другого боку, анти не могли тривалий час дошкуляти Візантії без того, щоб не потрапити на сторінки писемних джерел. Далі, анти більш ніж вірогідно, дістали від когось таку назву вже на новому місці, поблизу від кордонів Візантії. Прищеплення цієї назви до частини слов'ян, перші наступи антів на Візантію і фіксація цього в візантійських та інших джерелах хоч і відбулися синхронно, але, здається, не були значно роз'єднані в часі. Одне слово, початок антської активності щодо Візантії, як і поява самого етноніма «анти» може відноситися до самого кінця V — перших років VI стол. Що цей етнонім не такий вже давній по відношенню до середини VI стол., попередньо підтверджують і Йордан, і Прокопій. За Йорданом, в його час («nunc» — тепер) частина слов'ян називалася антами. Отже, можна вважати, що значно раніше такої назви між слов'янами не було. Прокопій також свідчить на користь відносної молодости етноніма «анти» (як і назви «склавини»), бо, твердить він, «в давнину» предки антів і склавинів мали назву «спори». Важко сказати, як Прокопій розумів і до якого точнішого часу відносив ту «давнину», але ясне одне: в давнину слов'яни назви «анти» не мали, це надбання значно пізнішого часу.

Принагідно про тих спорів, які мали б бути предками антів і склавинів. Спорів згадував також Псевдо-Клісфен (VIII-IX стол.), однак без уточнень²⁴. Мабуть, Прокопій помилково пов'язував слов'ян з спорами, оскільки слов'янська етнонімічна традиція не знає подібної назви. Йордан у своїй «Гетиці» занотував, що коли готи перейшли ріку (Дніпро), то перемогли там спалів. Що це за спали, — Йордан не уточнив. На думку Г. Вернадського, це були аланські (іраномовні) племена. В давньоіранських мовах «р» вимовляється як «л», отже спали — це спари, звідки вже дуже близько до спорів. На цій підставі названий історик ототожнював Йорданових спалів-аланів з Прокопієвими спорами²⁵. Однак все це більше відносилось б до Божевих антів, яких він також вважав аланами. Можливо, і Прокопій чув щось з цього приводу стосовно приазовських антів і автоматично переніс на придунайських антів-слов'ян. Невідомо, який етимологічний зміст мала назва «спори» в мові її носіїв, але наскільки вона звучала подібно до

грецького «спорас», то Прокопій дав їй таке ж тлумачення, як цьому грецькому слову — «розкидані, розсіяні».

Відомості інших авторів про антів для пошуку найранішої згадки про них, значення не мають, оскільки всі вони пізніші від Прокопівих і Йорданових повідомлень. Візантійський таксіарх Дабрачев служив у війську в 50-их рр. VI стол., бо саме цьому історичному періодові присвятив свою працю Агафій з Мириней.

Про датування Менандрового повідомлення про аварський гніт над антами вже говорилося. Зараз ще декілька слів про це повідомлення. Цей гніт, звичайно, був вельми тяжкий, але, напевно не так тривалий. Адже ж, доставши відмову Візантії в дозволі поселитися на території імперії, авари вирушили в Паннонію — туди й перебазувалися їх головні сили. В Паннонії аварам довелося мати справу з гепідами, а потім з лангобардами, і, звичайно, з тамтешніми склавинами. Аварське панування над антами могло тривати лише доти, доки авари до перебазування в Паннонію перебували в антських краях. Авари відійшли звідти самі, а не в наслідок боротьби антів. Здається, можна пояснити й ту лютю на антів, яку мав і висловив на них котригур (Заберган) під час Мезамирового посольства. Адже ж, за угодою з Візантією анти мали недопускати гунів (котригурів) на землі імперії і, напевно, намагалися недопускати, чинячи котригурам прикрощі. І раптом ситуація змінилася на користь котригурів: антів підкорили тюркомовні родичі котригурів авари — для котригурського вождя, який був у приязних стосунках з аварами, настав час відомстити антам.

Передає Михайлом Сирійським повідомлення Йоана з Ефеса відноситься до 584 р. Воно, по-перше, свідчить, що між антами й склавинами тоді не було приятельських відносин і по-друге, що анти перебували в добрих стосунках з візантійцями, бо за їх підмогою напали на склавинський край. Звичайно, йдеться не про всі склавинські землі, а про якусь їх суміжну з антами частину. Отже, це другий зафіксований джерелами випадок ворожнечі й збройного поражування між склавинами й антами, а також другий такий випадок дії антів на користь Візантії.

Щодо Маврикія Стратега, то його відомості про склавинів та антів відносяться до VI стол., однак інформація про їх побут і звичаї стосується до ранішого часу. Оскільки інформація Маврикія Стратега має військово-політичний та етнографічний характер, то їх взагалі неможливо датувати точніше. На окрему увагу заслуговує той повідомлений Феоділаком Сімокаттою епізод (602 р.), в якому йдеться про згадуваний намір аварів винищити антів за їх союз з Візантією. Насамперед потрібно відзначити, що це третій і останній зафіксований у писемних джерелах випадок війни антів з склавинами й союзу з Візантією. Останній, оскільки, як вже відомо, дальших відомостей про антів взагалі немає. Цього разу

анти вели війну не тільки проти склавинів, як проти аварського війська, в складі якого було багато склавинів.

За переконанням багатьох дослідників, припинення дальшої інформації пов'язане саме з трагічним для антив походом Апсиха в 602 р. Звідси й різні версії: анти були остаточно розгромлені, тобто справді викорінені, як наказував каган; вони відійшли в північно-східньому напрямку й опинилися на р. Оці, яка впадає до Волги, де згодом стали відомі як літописне плем'я в'ятичів^а; анти пішли на Балкани; вони були надто численні, щоб авари могли винищити їх повністю, тобто — мали б бодай частково залишитися на попередніх місцях²⁶. Є. Скржинська, заперечуючи версію про цілковите винищення антив у 602 р., все ж вважає, що була винищена антська племінна верхівка, зруйнована значна територія²⁷. Е. Михайлов пов'язує з Апсиховим походом 602 р. остаточний відхід антив від Дунаю на північний схід, в басейн Середнього й Верхнього Дніпра і аж на озеро Ільмень²⁸, тобто в тих літописних племенах які, за Початковим літописом, розселилися з Дунаю, бачить антив. М. Брайтчевський на відміну від інших дослідників, які похоронили антив в 602-му році, знищення аварами антського племінного союзу відносить до середини VII стол.²⁹. З його погляду, це навіть логічно адже він ототожнював антив з дулібами, а цих дулібів, за Початковим літописом, авари поневолили декількома десятиріччями після 602 р. Однак, для такого хронологічного натягування (розтягування) немає підстав, оскільки ясно йдеться про 602-ий рік, до того ж, на середину VII стол. могутність аварів була істотно надломлена: повстання проти них паннонських слов'ян 622 р. й наступна поразка їх від Держави Само в 623 р.; їх розгром під Константинополем в 626 р. тощо. І ще, як вже говорилося, дуліби не анти і з їх поневоленням не можна пов'язувати припинення антського племінного союзу.

Зараз питання про долю антив можна вирішити цілком інакше: оскільки, як вже сказано, Апсихів похід або взагалі не відбувся або зійшов нанівець, то, отже, нічого з антами не сталося. Інші дослідники, не наголошуючи саме на 602 р., твердили, що анти відійшли з Дунаю в наслідок аварського тиску взагалі, започаткованого ще в час Мезамира. Безперечно, аварська навала відчутно позначилася на долі дунайських слов'ян (склавинів та антив), але не настільки, як це здається дослідникам. Досить нагадати, що в самому центрі аварського панування, в Паннонії, слов'яни залишалися жити далі, а нижньодунайські склавини в 70-их рр. VI стол. не визнавали аварської влади (епізод з убивством склавинами аварських послів). Правда, аварський каган в кінці VI стол. вважав склавинські землі своїми, однак візантійці не визнавали такого права за ним, в усякому разі — щодо усіх склавинських земель. Що через аварів анти не відійшли з Дунаю, свідчать такі

приклади з цитованих вже джерел. Оскільки в 584 р. візантійці зверталися до дунайських антів з проханням напасти на склавинів, що вони й зробили то, отже, після аварського поневолення кінця 50-их — початку 60-их рр. В VI стол. анти залишалися на попередньому місці. Вони були ще настільки сильні, що спустошили частину склавинської землі. В самому кінці VI стол. анти жили там же, бо були союзниками Візантії в її війні з аварами й склавинами. Звичайно, в слов'янському міграційному процесі, крім головного напрямку з півночі на південь, були часткові рухи в інших напрямках, можливо, і в зворотному. Не виключено, що й якась частина антів в силу різних причин відійшла з Дунаю в інші місця.

В цьому пляні заслуговує на увагу той факт, що в українському й російському фольклорі нерідко згадується назва «Дунай», а на території Північно-Східної України та суміжній російській території (колишня Сіверська земля) трапляються географічні назви дунайсько-балканського походження³⁰. Проте в основному анти залишилися на півдні, в районі Дунаю. Те, що після 602 р. анти вже не фігурують у політичних подіях, частково можна пояснити відверненням візантійської військово-політичної й історіографічної уваги в інший бік (війна з Персією тощо). Далі, якраз сьоме сторіччя йшло під знаком дедалі зростаючої склавинської експансії на візантійські землі, на тлі якої льояльні щодо Візантії анти залишилися поза увагою. Зникнення з 602-го р. згадок про антів пов'язане також з характером і змістом самого етноніма «анти». Будь він слов'янського, та ще й етнічного походження, то безумовно, ще дав би про себе знати і залишив би по собі довшу пам'ять принаймні в свідомості його носіїв. Але ця назва чужа, до того ж, кон'юнктурна з якимсь військово-політичним, державно-територіальним змістом. Відпали ті умови, які породили її — відпала, відмерла й сама назва. Ці умови виникли десь вкінці V — на самому початку VI стол. і діяли протягом деякого часу, а згодом назва «анти» вживалася вже за традицією, як часто буває в подібних ситуаціях. Швидкому відмиранню назви «анти» сприяло й те, що вона не пустила глибшого коріння в самосвідомості антів і була, так би мовити, зовнішньою емблемою частини слов'ян, тоді як самі вони називалися «внутрішніми» племінними назвами чи, за словами Йордана, «залежно від родів і місця». Що це за умови, які породили назву «анти» і призвели до її відмирання, про це буде сказано в окремому розділі про етимологію цієї назви.

Останнє з черги джерело, яке також має якесь відношення до датування антів, це лангобардська усна традиція. “*Origo gentes langobardorum*” з назвою “*Anthaib*”, твір Павла Діякона в цьому відношенні самостійного значення не має, бо в ньому повторено відповідне місце усного переказу. В Паннонії лангобарди посели-

лися в IV-V стол., коли слов'ян, в тому й антів на Дунаї ще не було, принаймні годі говорити про наявність там тоді "Anthaib" («країни антів»). Отже, це поняття не можна віднести до IV-V стол. В Паннонії лангобарди перебували до 568 р., коли під тиском аварів переселилися до Італії. До цього часу лангобарди звичайно могли чути про антів, які вже встигли надійно зареєструватися в історії. Але прийнято зазначену лангобардську усну традицію датувати VII стол.³¹, отже й згадка про назву "Anthaib" датується тим же часом, але відноситься до ранішнього періоду лангобардської історії. До якого саме — важко вгадати.

(Далі буде)

Джерела

1. УРЕ, вид. 1, т. 1, стор. 243; В. П. Петров. Етногенез слов'ян, стор. 46; інші публікації.
2. О. С. Стрижак. Зазначена праця, стор. 38.
3. УРЕ, вид. 2, т. 1.
4. R. Benedicty. Die auf die frühslawische Gesellschaft bezügliche byzantinische Terminologie. — Actes du XIIe Congrès intern. d'études byzantines, II, Beograd, 1964 s. 53, 54.
5. В. П. Петров. Етногенез слов'ян, стор. 29-30.
6. И. Иванов. Надгробният надпис на Хилвуда — Периодическо списание на Болгарското книжовно дружество в София, LXII, I, С., 1902, стор. 64.
- 6а. Там же, стр. 65.
- 6б. Ив. Дуйчев. Балканский югоизток през първата половина на VI век. — «Беломорски преглед», I, С., 1924, стор. 249, бел. 3.
7. Б. Рыбаков. Ранняя культура восточных славян. — «Исторический журнал», М., № 11-12, стор. 79.
8. История СССР. С древнейших времен до 1861 года, ч. I, стр. 64.
9. Емил Михайлов. Складини и анти в долнодунавските земи, стор. 35.
10. В його "De administrando imperio", 9.
11. Ив. Дуйчев. Зазначена праця, стор. 256-257; В. Топкова-Заимова. Нашествия и етнически промени на Балканите през V-VII в. София, 1966, стор. 93; Р. А. Наследова. Зазначена праця, стор. 340.
12. Думка Ол. Бурмова в кн. «История на България», т. 1, изд. 2, София, 1961, стор. 49.
13. Р. А. Наследова. Зазначена праця, стор. 340.
14. Емил Михайлов. Складини и анти в долнодунавските земи, стор. 37.
15. Р. А. Наследова. зазначена праця, стор. 340.
16. В. Топкова-Заимова. Зазначена праця, стор. 93.
17. Ив. Дуйчев. Зазначена праця, стор. 257.
18. А. Дяконов. Зазначена праця, стор. 26; Емил Михайлов. Складини и анти в долнодунавските земи, стор. 38.
19. И. Г. Хынку, И. А. Рафалович. Славяни и тюрко-болгары в VI-X вв. на территории Молдавии по археологическим данным. — славяните и средиземноморският свят. VI-XI век, София, 1973, стор. 162.
20. П. Петров, В. Гюзелов. Христоматия по история на България, т. 1, София, 1978, стор. 14.
21. Історія Української РСР, т. 1, кн. 1, стор. 255.
22. Л. Недерле. Зазначена праця, стор. 58; Ив. Дуйчев. Зазначена праця, стор. 235-236; А. Бурмов — у зазначеному виданні, стор. 48; G. Ostrogorsky. Geschichte

des Byzantinischen Staates, München, MCMLXII, s. 60; P. A. Наследова. Зазначена праця, стор. 339.

23. К. Г. Менгес. Зазначена праця, стор. 31.

24. Pseudo-Callistenes nach der Leidener Handschrift, hrsg. von H. Meusel. — Jahrbücher für classische Philologie, Suppl. 6, 1864-1872, s. 792.

25. G. Vernadsky. The Spali of Iordanes and the Spori of Procopius, Byz. 13, 1938, p. 263-266.

а) За Початковим літописом, плем'я в'ятичів прийшло з заходу, з території теп. Польщі.

26. В. П. Петров. Етногенез слов'ян, стор. 47.

27. Е. Ч. Скржинская. О склавенах и антах, Муреианском озере и городе Новие-тунн, стор. 29; Йордан. О происхождении и деяниях гетов, Гетика, стор. 220.

28. Емил Михайлов. Склавины и анти в долнодунавските земи, стор. 44.

29. М. Ю. Брайчевский. Антскии период в истории восточных славян. — «Археология» т. VIII, К., 1952, стор. 21-42.

30. О. С. Стрижак. Сіверяни. — «Мовознавство», К., 1973, № 1, стр. 64-76; Євген Крамар. За врозката между източното и южното славянско плем'я «севери». — Болгария и народите на Советския Союз през вековете, стор. 590-613.

31. SSS, t. 1, s. 34.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67, Germany.

Д-р М. БОЙКО

В ПОШУКАХ ЗА СЛІДАМИ ПИСЬМА ВЗДОВЖ ДНІПРА

Поява язичного літопису — «Влес книги» — звернула нашу увагу на цю покищо контрверсійну літературу, що приваблює дослідника звернути очі «на шляхи у греки». Центром зацікавлення згаданого літопису є українські корінні землі, почавши від Чорного моря вздовж Дніпра та його верхи. Покищо в дослідях «Влес книги» взяли участь нам відомі українці, як Сергій Парамонов (псевдонім С. Лесной) та Віктор Качур, що видав під цією назвою англійською мовою розвідку на 42 аркуші друку в 1973 р. та 4 аркуші доповнення у 1983 р.¹

Відкрита азбука на стінах Київської Софії у 1969 р. С. Висоцьким свідчить, що в Русі-Україні, крім кирилиці, було ще інше письмо з 27 літер, а може і два письма, яких писання покищо до нас не дійшли. В цій розділі ми ставимо хронологічно давні історичні дати з-перед народження Христа, що собою виявляють тодішні події на землях, де наші предки зустрілися вперше з світовою культурою Греції, або тодішньої Візантії. Логіка підказує, що культурних впливів ми не мали з північної сторони, себто зі Скандинавії, з якої до нас приходив, як ми знаємо, меч підбою.

Наша головна мета знайти сліди письма, себто впливи з того боку, де воно вперше зародилося. В ці події гіпотезою вплетена згадка про рукописне Євангеліє й Псалтир знайдені в Корсуні (Херсонесі) учителем слов'янів Св. Кирилом.

1. ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

Перед Христом

- XX стол. Трипільська неолітична культура на Дніпрі,
XV стол. Перехід неоліту в бронзу; жителі Подніпров'я заселяють Кубань і Крим,
X стол. Зародження племінного ладу:
а) Неври на Дніпрі,
б) Словени на Волхові,
в) Сармати на Дону і Кубані,
г) Таври на Криму.
IX стол. Кипри на північному березі Чорного моря.

1. Повна назва в кінці статті.

- VIII стол. Нашестя на Кубань скитів-іранців.
VII стол. Грецькі колонії на південному березі Чорного моря. Скити починають завойовувати інші племена.
Рік 508 Персидський цар Дарій Гистасп підбиває Скитію, кн. неврів помагає скитам.
450 Геродот описує покорене скитське плем'я.
179 Донські сармати визволяються з-під скитів, частина жителів втікає на Крим.
I стол. Територія Олівії з Танаїсом підпали під Римську імперію. Нова назва для тодішніх південних земель (України) — *Сарматія*. На цій обширі збереглося до наших днів т. зв. Каменецьке городище. Також докладно була розкопана Олівія. В Танаїсі знайдено престіл і фосфорні штампи Апостольських часів.

По Христі:

- I стол. Андрій Первозванний вирішив йти на Скитію; прибув у Крим-Таврію, проповідував у Херсонесі, Неаполісі в Босфорському царстві. Херсонес став центром першого християнства. Тут постала перша християнська громада вірних. Згідно переказів, ап. Андрій підпливав по Дніпрі до поселень на висоті Києва. В кінці I стол. в Херсонес був посланий ученик ап. Петра — св. Климент римський. Церква в Танаїсі існувала до 250 р. Тут викопано багато богослужбових посудин. Крим був заселений кімерійцями, таврами і грецькими колоністами. На берегах Дніпра численні поселення; в I стол. на території теперішнього Києва було вже три поселення.
I-III стол. Троян переслідує християн, за його володіння еп. Климент був замучений на смерть. Рим забирає свої легіони з Криму і Приозів'я. Сармати зазнають знищення.
Рік 250 Зі заходу напали готи та зруйнували Танаїс та інші поселення.
312 Імператор Костянтин присилає в Крим єпископа Капітона.
325 На Першій Вселенській Соборі беруть участь Филип з Херсонесу, а Кадим з Босфору. Перші члени цього собору зачислили їх до святих.
360 Гуни вигонять Волзьких сарматів, які, втікаючи, зустріли на Доні готів. Почалася битва, на чолі «отців наших» були князі Мезенмир і Святояр. Побивши готів, сармати прийшли до Криму. Частина осіла також на землі Придніпровських полян. «Князь Хорват поселився з Русью». Ця спільнота створила Руськолянь, що осіли потім у Києві.

- 390 Св. Іоан Золотоуст висвячує єпископа для церкви у Босфорі.
- 430 Київ став центром об'єднання Придніпровських слов'ян та прийшовших сюди сарматів на чолі з князем Хорватом.
- 534 Імператор Юстин Великий закладає кріпость на Босфорі і будує церкву Св. Івана Хрестителя. Руїни збереглися досьогодні.
- VI стол. *У кримських сарматів, яких називають «греко-тавро-(скити)» появився алфавет під впливом грецьких літер — 24 букви. «Влесова книга», або язичний літопис записує історію «отцов наших». Літопис також записує, що багато прийняли християнство. В кінці VI стол. літопис записує про вибір князя всього Придніпров'я — Кия, який княжив 30 літ, кн. Лебедян — 20, Варен з Велеграда також 20, а Сережень 10 літ.*
- 644 Табари, арабський історик записує, що «руси — вороги всього світу і з ними ніхто не вміє воювати». Другий історик Шахр-Еддін (араб) записує, що в кінці VI стол. у «русів» були начальники Славен і Хазар.
- VII стол. Слов'яни на Волхові вибирають своїм князем Вендалома. В половині VII стол. на Крим був засланий папа Римський, св. Мартин ісповідник.
- 787 На 7-му Вселенському Соборі брав участь св. Стефан, єп. Суразький.
- 790-798 *Котрась із дат написання Корсунського Євангелія, що їх подає Новгородський літопис, що в тім часі «слова азбучні от греческого написання» передано, або складено для словено-русів.*
- 861 *До Херсонесу прибув св. Кирило, тут він знайшов Євангелію і Псалтир написаний «роускими» письменами і почав вчитися грамоти в одного руса. Св. Кирило доповнив цей алфавет ще 16-ма літерами і постала «церковнослов'янська азбука». Цей алфавет був завезений через Болгарію у Києві за володіння Володимиром Великим.*
- 862 Аскольд і Дир у Києві.
- 867 Мале хрещення, мабуть тільки княжого роду в Києві за патріярха Фотія. Імператор Василій Македонянин посилає новоохрещеним Євангелію і Псалтир. Кн. Аскольд будує церкву на Подолі у Києві св. прор. Іллі.
- 879 Смерть Рюрика, регентство брата жінки — Олега.
- 882 Мученича смерть перших князів-християн: Аскольда-Миколи і Дира. Олег об'єднує Словенію і Київську Русь.

- 955 Хрещення кн. Ольги. В середині X стол., вживання відкритого С. Висоцьким письма на стінах Київської Софії, 1969 р., що складалося з 27 літер (23 грецьких і 4 слов'янських, як: Б, Ж, Ш, Щ. (Про це письмо буде мова в окремій розділі).
- 962 Упокоєння княгині Ольги, яку Церква визнала святою.
- X стол. Договори з Візантією складаються тодішньою мовою Києва і пишуться своєрідн письмом, мабуть, не кирилицею, а давнім письмом Влес Книги (24 літери), або Київської Софії (27 літер, як пише монах Храбр «з устроєнієм», себто з додатковими літерами. Два договори занесені до літопису, коли він складався вже кирилицею. Оригінальні документи не збереглися).
- 987 Хрещення Князя Володимира Великого в Корсуні (Херсонесі).
- 988 Хрещення народу Руси-України Рівноапостольним Князем Володимиром.
- 1037 На стінах Київської Софії, якої будову закінчено в цім році, хтось надарав альфабет з 27 літерами. Припускають, що тут була школа грамоти, або «школа книжного вчення» (вища), в якій вчили цим письмом, або перекладали давніші грамоти на мову і письмо більше досконалі, вже тоді всюди знану кирилицю. (В кінцевому розділі складено порівняльну таблицю відомих нам альфабетів (азбук). Вихідним буде грецький, а всі інші похідні від нього.
- 1051 Іларіон з Тмутарханської єпархії — перший митрополит-українець престолу Києва.
- 1073 «Ізборнік Святослава», в нім «Богословца от словес» 4 аркуші, первопочаток бібліографії в Русі-Україні. Митрополит Іларіон складає в схемі Нікон перший «літописний звід» (зібрання).
- 1112 Нестор літописець пише «Повість временних літ».

Ось такі хронологічні донесення ми дістали від язичного літопису, доповнивши його даними з інших джерел².

Наведеною «хронологією подій» на південних землях України та вздовж Дніпра аж до Києва ми не хочемо порушувати номенклатури рідномовної історіографії, ми лише хочемо співставити зібрані дати та їх події, що вкладаються чимось у предмет нашого зацікавлення. Між тим усім зібраним, ми хочемо вказати на зародок азбуки, письма тощо. Наприклад, перше хрещення в

2. Вибірка з різних публікацій про «Влес книгу».

Україні, про нього тут-то-там є чутки, а з християнством тісно пов'язана грамота, бо кожен служитель мусів вміти читати молитви. Знахідка камінного престолу в храмі Танаїсу на Криму з перших віків християнства вказує на те, що мусіли бути грамотні люди, які передавали вірним Божі Пrawdи. Тодішнє богослуження не мало багатої символіки, як сьогоднішнє. Погодімся з припущенням, що тодішній служитель-проповідник не вмів читати, а вивчав молитви на пам'ять, однак знайдені штампи проскурок (просфор) в руїнах церкви Танаїсу з I-III стол., на яких є хрести та нерозгадані знаки. На нашу думку, тодішні єпископи вибиралися з грамотних людей — греків.

Джерело, з якого ми брали дати подій — російської орієнтації, з великою дозою фантазії, погляди межують із шовіністичним настановленням до землі та історії народу, де ці події відбувалися, але позитивним є огляд під кутом «язичного літопису — Влес книги». На цю тему в нашій літературі ми ще не зустріли присвяченого твору цій, покищо, контроверсійній знахідці.

В цій хронології, як зрештою в усій українській історії переконливо доказано, що самотнє християнство мало духову силу двигнути грамоту на високий рівень спершу з богослужбових потреб, а потім проповідних і навчальних. Коли вже церковне життя розвинулося, в кожній церкві конечно було мати десятки богослужбових книг, що в ті часи переписувалися ручно на шкірі. Можливо були й інші матеріали до писання, але вони до нас не дійшли. Збереглася частина «беристяних грамот», що вказує на використання і деревних матеріалів.

Коли нам відомий Григорій списував і перекладав із болгарської мови «Ізборнік Святослава», Київ, 1073 р., то він мусів поперше знати мову перекладу, а в потребі користуватися якимсь малим словником, щоб перевіряти незрозумілі слова. Подруге, він мусів знати книги, що називалися в бібліографічних статтях «Ізборнік». Все це не відбулося протягом кількох років, а в довгих декадах і століттях. Людину на висоті тодішнього «книжного вчення» треба було приготувати у тодішній вищій школі.

Маючи тоді під боком культурну Візантію, з якою пов'язувала плавба по Дніпрі, аж напрошується думка висловити твердження, що була можливість наслідувати ношу, будову житла, переймати архітектуру церковного будівництва, а читати і вміти писати мабуть приваблювало кожну людину, що плила «шляхом у греки».

Все це матеріал до аналогій і роблення висновків. Він, власне, вплетений у цю «хронологію подій», в яких одне явище пояснює друге, а при відсутності писаних доказів слід сподіватися, що в майбутнім археологія виявить ще невідомі нам сьогодні закуліси віків.

ГРАМОТА ЯЗИЧНОГО ЛІТОПISУ «ВЛЕС КНИГИ»

Іронія історії, фальсифікат, чи епохальна знахідка нашої праісторії вздовж Дніпра, від Карпат аж по Дон на терені племен на магістралі головної артерії нашої батьківщини. А може це розправа з «Норманською теорією» чи варязьким походженням князівського роду та принесеного зі Скандинавії права? Ось такі думки приходять до голови, коли переглядаєш сторінки написаного С. Парамоновим (псевдонім С. Лесной) та Віктором Качуром, як також десятками російських авторів.

З «Влес книгою» ми ще не жилися, ми ще не привикли переносити дати нашої історії на тисячоліття в глибину віків. В цій статті нас будуть цікавити чутки про постання азбуки, письма в усіх часах і закутинах нашої землі. Ми навіть будемо прислухатися до гіпотез, бо вони можуть бути помічними в аналогіях.

Оригінальна «Влес книга» — це дерев'яні дощинки 38 см. довгі, 22 см. широкі та 6-10 мм. грубі, з березового дерева, записані невідомим дотепер письмом, по рогах з малюнками собак, козів, проміння сонця тощо та в кожній дві дірки для зв'язування шнурком. До того поточені червами. Літери відмінні від тих, що нам передали слов'янські вчителі Кирило й Методій. Припускають, що це було письмо перших слов'ян, наших предків, подібне до «кирилиці» з наслідуванням грецьких та римських літер.

Цей літопис подає події не хронологічно. Вони іноді повторюються, що вказує на більше авторів-списувачів. Він згадує тодішніх поганських богів відомих у нашій історії, як Перун, Дажьбог та інших. Були також нижчого ступеня боги, як Триглави, на чолі яких стояв Великий Триглав. В наших предків було поняття Добра і Зла. Жителі молилися п'ять разів на день, перед молитвою мили руки, щоб «у чистім тілі був здоровий дух». Торгували з греками зерном, м'ясом, шкірами тощо.

Заселена територія «очагами», себто домовими вогнищами, що були основною одиницею роду, який складався з двох сотень сіл, по одній сотні «чагів» в кожному. Управлялися вічем у проводі старших віком та «воїнів». Віче вибирало зверхника-князя на один рік, а князі вибирали Великого Князя, що очолював військо усіх родів. Великий князь підлягав також рішенням віча. Його обов'язком було боронити землю, але не підбивати сусідніх територій.

Це дуже короткий огляд давніх жителів на описуваних землях, про яких нам доносить чутки «Влес книга».

Згаданий літопис, імовірно, був знайдений на «Руси» (Україні), або Литві, отже, на північно-західних українських землях у якомусь монастирі під час Великої Війни (треба думати Наполеона,

1812 р.) кн. Куракіном (Куракинъ), який включив у свою книгозбірню.

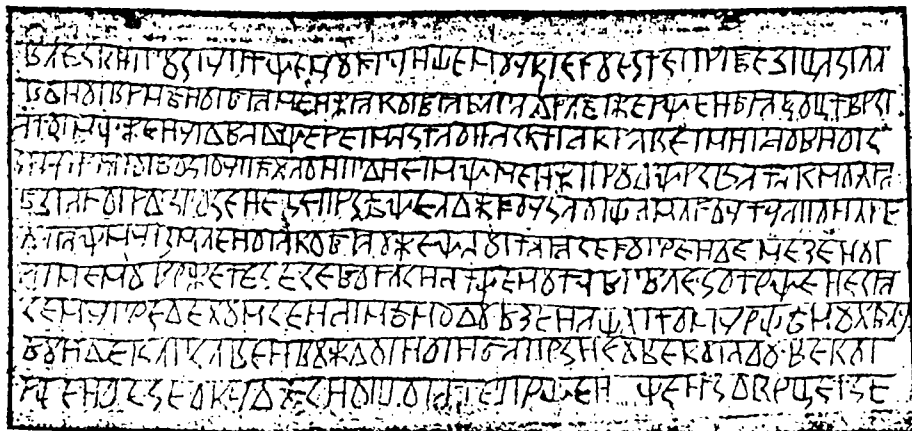
В 1919 р. полк. Ізенбек, під час наступу армії Денікіна в напрямку Курська, або Орловська, командир Марковської батареї, знайшов помордозаних кн. Куракінів у їх маєтку (також назва станції і села цієї назви), а в їх розграбленій бібліотеці валялися на підлозі частково роздушені чобітьми якісь записані дощинки. Ізенбек наказав «денщиків» зібрати оцілілі дощинки і зберегти. Втікши перед червоними на Захід, він поселився у Брюсселі, Бельгія. Біля 1925 р. з ним познайомився Юрій Миролубов. Він взявся розшифровувати невідоме письмо. Протягом 15-ти літ він переписав усі 40 дощочок, залишивши тільки непрочитані місця, які понищив час.

13-го серпня, 1941 р. Ізенбек помер (нар. 1890 р. в СПб., від батьків із Туркестану). По якимсь часі збірка дощочок «Влес книги» десь зникла. Залишилося переписане Ю. Миролубовим та фотографія двох сторінок. Одну з них містимо нижче. Під час Другої світової війни не було змоги думати над цим літописом. Щойно в 1950 р. Миролубов почав друкувати свої записки про «Влес книгу» в журналі «Жар Птица в Сан Франціско»³.

Від 1957 р. над цим літописом почав працю Сергій Парамонов (псевд С. Лесной) та Віктор Качур в Колумбус, Огайо, США.

Ми ставимо головним завданням виявити форми письма, назвати пов'язані з тим дати та вкінці скласти порівняльну таблицю з грекою та азбукою Київської Софії з 1037 р., відкриту в 1969 р.

Ось одна з двох сфотографованих сторінок:

Тоді писали під лініями, літери не стоять, а висять. Писали су-

3. А. Боброва, Влес книга. «Русская Мысль», Париж, червень, 1981.

цільно слово-в-слово, без відступів і розділових знаків. Часто виминали голосні літери без жодних позначень, як, напр., в церковнослов'янській мові «титла». Коли слово кінчалось літерою, якою починалось слово чергове, її там більше не писали. На одній дощинці було сказано, що Рюрик був кривим останньої династії. Це навело на думку, що літопис записує події IV-V стол. до Христа. Тим «Влес книга» починає історію на магістралі Дніпро до Чорного моря та Карпати і Дон, отже на 1500 літ наперед. Гіпотеза, чи дійсність? Вони змушують істориків шукати джерельної правди, бо «Влес книга» вповні не дає достовірних свідчень без оригіналу.

Під язичним літописом слід розуміти перші фрази: «Влес книга» писана 24-ма літерами, які ми наводимо нижче. Наші предки анти і роксоляни майже співжили з греками на півдні і вони від них засвоювали культурні зразки. Дійсно, грецька азбука має лише 24 літери. Ось два порівняльні зразки:

Кириличні літери:

А Б В Г Д Е Ж З І Ї Л М Н О П Р С Т У Ш Щ Ц Ъ Я

Прорис язичної азбуки:

А Б В Г Д Е Ж З І К Л М Н О П Р К Т Х Ш У Ц Ъ Я

Відсутні теперішні українські літери:

Г', Є, І', И, Й, Ф, Х, Ч, Ю, Ъ.

Нема також російських: З, Ы, И, Ф, Ч, Ю, Ъ, Ь, Ъ. Давні: Ͱ-ксі, ͱ-фіта, Ͳ-іжия.

Деякі літери мають по кілька графем (накреслень):

1. Б-Б, Г, Б, Б' - 6

4. Е-Е, Е, Е - 3

2. Г-Г, Г - 2

5. О-О, О - 2

3. Д-Д, Д - 3

6. С-С, С - 2

Голосівки, що найчастіше пропускаються в текстах «Влес книги»: А, О, И, Е, І, У. Оце характерні ознаки і відмінності альфабету наших предків — антів⁴.

Давня письменність наших предків, за твердженням болгарського монаха Храбра Чорнозизця з X стол. у «Сказаніє о письменнах», де він пише, що «Прежде убо словене не имеху книгъ, но чертами и ризами писаху... Крестивше же ся, римскими и греческими письмены нуждахуся писати словенску речъ без устроения...» Це устроєння автор «Сказанія» називає додатком до грецького альфабету літер: Б, Ж, Ш, Щ, а потім й інших, без яких слов'янські назви неможливо написати. Св. Кирило прибув до

4. Більшість матеріалу з «Истории... церкви», С. Ляшевського.

Херсонесу 861 і тут знайшов Євангелію і Псалтир написаний «роускими» письменними, а імп. Василій, згідно поданих дат хроніки, подарував Аскольдові дві книги під такими ж назвами. Питання, отже, чи тут мова про ці самі книги, а чи про різні, себто, перші книги були без «устроєнія» (Б, Ж, Ш, Щ), а другі вже з «устроєнієм».

Треба сказати, що графеми язичної азбуки дуже подібні до кирилиці, що можна пояснити впливом грецьких літер. Але в дальших статтях ми будемо читати повідомлення про азбуку Київської Софії з 1037 р., що має 27 літер, в тому 23 грецьких, а 4 слов'янських, себто «устроєніє» монаха Храбра.

Монах Храбр згадує, що слов'яни писали «чертами і ризами». Це якісь дивні умовні знаки, що їх археологія знайшла на посудинах. Деякі відчитано, інші ж ще чекають на своїх дослідників. Чутки згадують ще писання «руниця», але до цього письма у нас дуже мало матеріялу. Останніми часами дещо приносить археологія, але ці зразки ще не зведені в одне ціле.

Передше ми подали початкову сторінку «Влес книги», прорисом її альфавет, а нижче наводимо розкриття її тексту, а саме:

1. ВЛЕС КНІГУ СІУ П(О)ТЩЕМО Б(О)ГУ Н(А)ШЕМОУ, У КІЕ БО ЕСТЕ ПРІБЕЗІЦА СІЛА.
2. В ОНЫ ВР(Е)МЬНОІ БЯ МЕНЇ ЯКОІ БЯ БЛАГ А ДОБЛЕ. І ЖЕ РЩЕН БЯ (Я)К(О) ОЦТ [= ОЦ] В Р(У)СІ.
3. А ТОІ ІМЩ ЖЕНУ І ДВА ДЩЕРЕ, І МАСТА ОН А СК(О)ПІ А КРАВЕ І МН(О)ГА ОВНЫ С
4. ОНА. І БЯ ТОІ ВО С(Т)ОІУПЪХ. А ОН ІНГД(Е) НЕ ІМЩ МЕНЇ ПРО ДЩ(Е)Р(Е) СВА. ТАК МОЛЯ
5. БОЗІ АБОІ Р(О)Д ГГО СЕ НЕ СЕ ПР(Е)СЪЩЕ. А Д(А)ЖЬО(Г) УСЛОІША М(О)ЛБУ ТУ А ПО М(О)ЛБЕ
6. ДАЯЩ МУ ІЗМЛЕНОІ, АКО БЯ ОЖЕЩА(Т)ОІ ТАЯ. СЕ БО ГРЕНДЕ МЕЗЕ НОІ.
7. А ІМЕМО ВРЖЕТЕСЕ. СЕ БО ЯСНА ТЩЕМО. ТУ Б(О)Г ВЛЕС ОТР(О)ЩЕ НЕСЯ.
8. СЕМУ ГРЕДЕХОМ СЕП А ІМЬЕМО ДО Б(О)ЗЕ НАША, І ТОМУ РЩЬМО ХВ(А)ЛУ :
9. "БУНДЕ БЛАГ(О)СЛ(О)ВЕН ВОЖДОІ І НЫНЬ А ПР(І)СНЕ О ВЕКОІ А ДО ВЕКОІ."
10. РЩЕНО ЕСЕ О КУДЬСНОЦОІ, А ТЕ ПРЩЕ НЩЕ СОВРЦЕТСЕ.

З відкриттям якогось нового джерела, — як каже С. Парамонов, — вирінає питання фальсифікату, якого причини можуть бути такі: бажання наживи, здобути славу, або злий намір. В знахідника дощинок «Влес книги» цього не було, бо вони в нього пролежали

ли від 1919 до кінця його життя в 1941 р. Сам він не москаль, а таджикістанець, отже, дуже далекий на «злонамірєння».

Коли б дощечки оригіналу піддати аналізу, то можна було б устійнити довготривалість матеріялу, чорнила, чи якоїсь іншої рідини, роди черв'їв, що поточили дощинки тощо. Але, і то дуже можливе, що ті дощинки помандрували до архіву Москви, чи Ленінграду за високу заплату, бо коли б вони були на Заході, то після 40 літ, можливо, хтось про цей документ дав би знати. Поки що є легенда «виникнення трьох народностей» на зруйнованому монголами Києві 1240 р., а що саме може критися у «Влес книзі» — питання дальших студій.

Коли справді, це історична афера, щоб знайти в ній початок московського народу, то вона мусіла б бути розрахована на століття: з оригіналу скласти текст, а потім його знищити і так хитро вести справу від «Великої Війни 1812 р.», потім опублікувати в «Жар Птиці» в 1950 р. в Сан Франціско і довкола цього творити матеріяли.

Але сама ідея письма наших предків дуже приваблива.

ЄВАНГЕЛІЄ І ПСАЛТИР В КОРСУНІ 861 РОКУ (Донесення «Костянтина Житіє»)

Паннонія — південна наддунайська провінція Римської імперії, межі якої умовно можна визначити: сучасна Мадярщина, східня Австрія, північна Югославія та південна Чехо-Словаччина. Територія з природними границями, жителі — іллірійці (балканці). Потім тут засіли авари. Від VIII стол. до сили почали приходити південні слов'яни. Події мінялися кожного століття. В 862 р. володар Прибина був переможений Моравами. Відтоді прийшли значні полегші для християн.

861 р. місіонарі св. Кирило і Методій, ідучи з Моравії до папи Миколи I до Риму, мусіли переїздити державу володаря Паннонії — Коцела. Жителі дуже радо вітали братів-проповідників, що говорили до них їхньою мовою. Тут вони пробули кілька місяців. У 870 р. Методій вернувся з Риму, папа його назначив архієпископом Паннонії. Проти цього виступили німці. Десь біля 896 р. назва Паннонія зникає з ужитку⁵.

В цій статті ми будемо старатися знайти сліди солунських братів Кирила-Костянтина філософа та архієпископа Паннонського і Моравського — Методія у їх проповідницькій місії по балканських країнах та прибуття св. Кирила на українські землі до Корсуня-Херсонесу, де він знайшов Святе письмо і людину, що вміла читати, писати й вповні розуміла мову писаних книг.

Проповідницьку працю обох братів описує «Просторі Паннойсь-

5. «Энциклопедический Словарь», т. 44. СПб. 1897, стор. 700-701.

кі⁶ Житія св. Кирила й Методія». Їх діяльність припадає на середину VIII стол. Вислідом їх праці було те, що в половині IX стол., жителі слов'янських країн залишали поганство і приймали християнство. Найскоріше охристилися ті народи, що були ближче до Царгороду або Риму. Видатну роль християнізації на Заході відіграла Великоморавська держава на чолі з кн. Ростиславом.

Місія обох братів описана в т. зв. «Житія» кожного окрема; св. Кирила починається «Місяця лютого 14-го дня пам'ять і житіє блаженного навчителя нашого Костянтина філософа, першого слов'янського вчителя». Хроніка складається з розділів I-XVIII. Для нашої статті про знахідку Святих Книг у Корсуні має значення розділ VIII «Житія», що його ми наводимо в зрозумілому українському перекладі:

Хазарська місія VIII. Під той час прибули до цісаря послы від хазар, що казали: ми з предковичних часів знаємо Єдиного Бога, що над усіма, і вклоняємося Йому на схід, зберігаючи при цьому деякі ганебні звичаї свої; жида намовляють нас узяти їхню віру, а сарацини й собі, обіцяючи нам мир та багато подарунків, схиляють нас до своєї віри, кажучи: наша віра краща, ніж в інших народів. Через те ми надсилаємо до вас послів, зберігаючи старовинну приязнь та любов до вас, бо ви народ великий і од Бога володієте царством; питаючися у вас поради, прохаємо надіслати до нас людину книжну, щоб узяти вашу віру, коли вона матиме гору в суперечках з жидами та сарацинами. Цісар, одшукавши філософа, пояснив йому справу хазарську та й сказав: іди, філософе, до цих людей і кажи їм про Св. Трійцю за Її допомогою: ніхто не може цього гідно взяти на себе. — Костянтин одповів: коли наказуєш, володарю, я радісно йду на це діло пішки, босий і без усього, згідно з Христовим заповітом Його учням. — Відповів на це цар: гарні твої слова, коли-б ти сам собою схотів діяти, але, як представник царський, дбаючи за честь держави, іди з шаною й допомогою від царя. Костянтин зараз таки вирушив і спочатку спинивсь в Херсоні; тут навчивсь він жидівської мови, переклав вісім частин граматики й, завдяки цій праці, краще спізнав мову жидівську. Жив у Херсоні один самарянин, що приходив до нього сперечатися, приносив і показував йому книжки самарянські; філософ попрохав у нього ці книжки й, замкнувшись у себе вдома, присвятив себе молитві й, напучений від Бога, почав читати книжки без помилки. Бачачи це, самарянин вигукнув: справді ті, хто вірують у Христа, дістають благодать Святого Духа. Й охрестивсь сам і його син. *Тут-таки, у Херсоні, знайшов Костянтин Євангелію й Псалтир, написані руськими письментами, і людину знайшов, що розмовляла руською мовою, і розмовляв з нею; і, засвоївши цю нову мову, порівнював її письмена, голосні й приголосні, до своєї мови й незабаром почав читати новою мовою й міг пояснити прочитане. І дивувалися з його, вихваляючи Бога.*

6. В літературі зустрічаємо: «Паннойське житіє», «Паннойська хроніка», а також «Костянтин Житіє»

Моці св. Климента знайдено. Тут-таки у Херсоні, довідавшись, що св. Климент ще лежить у морі, помолившись, Костянтин сказав: вірую в Бога й сподіваюся на св. Климента, знайду його моці й винесу їх з моря. Він намовив архієпископа та духівництво й побожних мужів сісти на корабель і вирушити на те місце. Море було цілком спокійне, і приїжджі почали копати берег, співаючи молитов. І зараз-таки пішов такий дух, неначе від багатьох кадил. І слідом за тим з'явилися св. моці; узявши з великою пошаною й славою, занесли їх до міста, як він за це пише у знайденні моців святого. Під той час воевода хазарський з військом обложив одне з близьких до Херсона міст. Довідавшись про це, філософ не полінувався прийти до нього й, ставши з ним до розмови й напутивши його, так приборкав його, що воевода обіцявся йому охреститися і пішов, не зробивши жадної шкоди християнам обложеного міста, а Костянтин вирушив назад; о першій годині, під час молитви напали на нього угри; виючи, неначе вовки, вони гадали вбити його. Та Костянтин, скінчивши відправу, не злякався їх і не покинув молитися, вигукуючи: Кирелейсон, себто Господи помилуй! Побачивши, що він молиться, з Божого веління, угри полагіднішали й заходилися вклонятися йому; і, вислухавши з його вуст напучення, відпустили його разом з усією його дружиною.

Цей VIII розділ про місію св. Кирила до Хазарів через українську землю дуже змістовний. Він відразу опинився серед народу з багатовірством — християни, самаритани та жиди. Є чутки, що Кирило мав дар скорого засвоювання чужих мов. Він міг знати гебрейську зі школи, а слов'янську засвоїв від болгарського оточення. Отже, не мав труднощів порозуміватися. Могло бути й таке, що він приготувався довший час до обраної місійної праці.

Але український переклад «Паннойського Життя св. Кирила» нас не вдовольняє, тому складач хоче наблизити більше читача до оригіналу, а тому пропонує вибірку з «Древніе памятники русскаго письма и языка (X-XIV вьковъ)»; общее повременное обозрѣніе. . . СПб., Тип. имп. Академія Наукъ, 1882, ст. 1. (Вид. 2-ге), И. Срезневського». На вступі він пише, що безсумнівно, що X стол. був «русский язык». Він покликається на «Паннійське житіє Костянтина» і подає таку вибірку:

Обрѣте (Кирилъ) ту (въ Корееуи) евангеліе и псалтырь Рѣсьскыи письменыи писано, и человека обрѣте глаголюще тою бесѣдою, и бесѣдовалъ съ нимъ, и сѣя Рѣчи приимъ, свои бесѣды прикладаи, различнаи письменыи глаголаи и съгласнаи, и въсворѣ начагъ чисти и сказати.

И грамота Русскаѣ писана Богомъ дана въ Корѣи Рѣсинѣ, отъ негъ же научися философъ Костинтиѣ, отъ кѣдѣ сложивъ написавъ книги Рѣсьскимъ гласомъ, То же мѣжъ Русияѣ бысть правовѣрчѣ... и тыи идинъ отъ Рѣска языка писана преже крѣстьныи... Тыи же бысть въ

днѣ Мыхайла царя и Ирины благовѣрныи, и по-
гомъ живѣ бысть еще.

(Ирина жила до 803 р., а володіла 797-802; Михайл Рангави воло-

дів 811-813; Михаїл II — 820-829; Михаїл III — 842-869 (там же). Вищезгаданий автор твердить, що напевно ще знайдуться докази, що потвердять наведену чутку.

Величезна вартість для нашої культури вищенаведені свідчення. Митрополит Іларіон (в мирі Іван Огієнко) у статті «Руські переклади в Херсонесі в 860 році»⁷ ставить питання, що собою означає «руські» (в оригіналі «руськы») письмена? Та як розуміти національне визначення (тоді може тільки етнографічне) «руський». Тут виринають два питання — «руські письмена» і «руська мова». Згаданий заявляє, що не належить до прихильників «норманської теорії», а під словом «руський» розуміє — східнослов'янський, або полянський-київський, а на теперішню термінологію — український. Також «роський» можна розуміти слов'янський, бо «сам основник норманської теорії», автор «Київського літопису», котрий твердить: «А словѣньскъ языкъ и рускый одинъ».

Автор твердить, що християнство в Києві розвивалося значно раніше до офіційного його прийняття, яких 150 літ. За того часу християни мали богослуження в київській слов'янській мові. Ширення християнства без прилюдних виступів зовсім неможливе, до того потрібна була мова і письмо проказувати молитви, чи потрібні місця. Грецької мови населення зовсім не розуміло. Митр. Іларіон твердить, «що в Києві для потреб християнської громади якийсь священик слов'янин, або грек, що добре вмів по-слов'янському, переклав потрібні йому для проповіді уривки з Євангелії та Псалтира на місцеву київську мову».

Кијани, почувши, або навіть може наперед були повідомлені і запрошені зустріти в Корсуні (Херсонесі) грецького місіонера, що розуміє слов'янську мову, послали своїх уповноважених зустріти достойного представника й християнина. Дуже можливо, що про ці «письмена» вже була чутка здавна, яку заносили купці, як частина свідомішого прошарку населення. Хазарська місія св. Кирила, мабуть, також була слов'янська, бо не жиди, чи мусулмани просили прислати місіонарів, а тільки свідомі християни. Можна також припускати, що на той час у Корсуні вже була сильна слов'янська християнська громада, що мала в себе книги до ведення богослуження і цими громадами св. Кирило цікавився найперше. При тодішніх умовах плавання з Києва до Криму могла тривати два тижні, отже сполука була короткотривала й виміна здобутків між Києвом та Корсунем була зовсім можлива.

З повідомлення виходить, що Костянтин (Кирило) розумів співрозмовців, бо «бесѣдовалъ съ нимъ» ще перед тим, поки вивчив докладніше «руську» мову, бо ця мова була близька до йому відомої слов'янсько-македонської. Євангелія і Псалтир, як видно з

7. П. Лавров. Кирило та Методій в дав.-слов. пис. Київ, УАН, 1928, стор. 421

повідомлення, були писані «роуськими писменны», але не сказано, що «руською мовою», але слідуюче повідомлення доносить «и чловька обрьть, глаголюще тою бесьдою». Отже, письмо було русько-українське і мова його та ж сама. Тут сумніву немає.

Костянтин, зустрівшись з очитаною людиною в Корсуні, відразу відчув велику різницю у вимові «руською» мовою, що існують й досьогодні і були також у часі зустрічі обох мужів. Звідси пізніше, коли Костянтин ладнав слов'янський альфавет з «устроєніє», до нього вложено **Ѣ Ѧ Ѧ** та багато інших. Мета цього була узгіднити «міслов'янську вимову», наблизити мови до себе, вірніше — до взаємного розуміння. Це показує, що місіонар був не тільки проповідником, але також і мовознавцем. Зрозуміле, що коли Костянтин вчився наголосу і вимови, то це свідчить, що мова не була «норманська» чи «готська», але слов'янська. Коли ж він прибув до Херсонесу на проповідь і відразу порозумівався з «русином» і одночасно почав вчитися цієї мови, то ясно, що така скоро мовна мутація ніколи не сталася б в обох мовах, обох мужів не було мовної спільності. Це потім хроністи записали як чудо. Це висловлено «И мнози ся ему дивляху, Бога хваляще».

Тоді ще Іван Огієнко, покликуючись на В. Ламанського, каже, що Костянтин, йдучи на проповідь до Хазарії, мав між собою, дуже можливо, перекладача і з ним звір'юв свої слов'янські переклади приготовані ще 855 р.

Усе вищесказане можна звести до таких коротких підсумків:

1. В 860, або 861 р. знайдені зразки Євангелії і Псалтира писані «руською» мовою, наших предків антів.
2. Це були переклади з грецької мови на східньослов'янську мову.
3. Костянтин прибув до Херсонесу вивчати мову жителів вздовж Дніпра аж до Чорного моря.
4. Мова Євангелії і Псалтира та особи з якою розмовляв Костянтин, була відмінна від мови полуднево-болгарської, чи солунської, але можлива порозумітися між собою.
5. Ще перед 860 р. жителі південних українських земель мали свою азбуку.

АЗБУКА КИЇВСЬКОЇ СОФІЇ, 1037

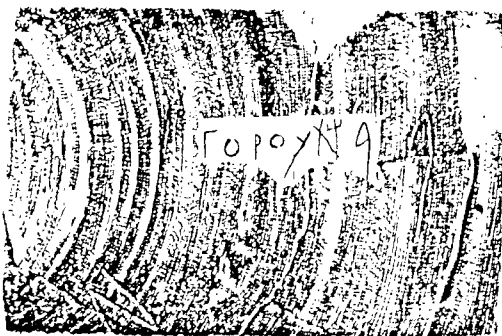
Сергій Висоцький, письменник і археолог, досліджуючи графи XI стол. на стінах Катедрального Собору Св. Софії в Києві у 1969 р., відкрив на апсиді Михайлівського нефа невідомий дотепер альфавет з 27 літер, в тому 23 грецьких і 4 слов'янських, як: Б, Ж, Ш, Щ, потрібні для написання місцевих фраз. Цей альфавет став загадковим, бо дотепер не знайдено переконливого зразка писаного цим письмом. Отже, після азбуки «Влес книги» з 24-ма літерами, це вже друга азбука, що складається з 27 літер. Це вказує на значний поступ в писменах наших предків.

нову, кириличну, особливо богослужебних книг, яких повинно бути в кожній більшій церкві коло десятка.

Треба думкою перенестися в ті часи, коли не було письмового паперу, а писали на виправлених шкірах, що популярно називається пергамен. Можливо були ще якісь матеріяли, напр., тесані дощинки, кора беріз. А до того було грамотних людей небагато. Пам'ятним і тривалим місцем були церкви, а зокрема соборна катедральна з повною пошаною всіх, отже, таке місце найкраще надавалося до упам'ятнення важніших подій, дат, здобутків тощо.

Цю азбуку датують 1037 р., часом закінчення будови Київської Софії. Але в статті «Коли збудовано Софію Київську»⁹ автор Михайло Брайчевський, покликається на свідчення Титмара Мерзебурзького; він пише про урочисту зустріч польського короля Болеслава Хороброго, яку йому влаштували кияни. Уся «учта» відбулася в монастирі Св. Софії в 1018 р. Додумуються, що могла бути побудована перед-Софія з дерева, що попередила муровану. Сергій Висоцький знайшов у центральній частині дату «1030», це напис про народження Всеволода, яким міг бути Всеволод Ярославович (син Ярослава Мудрого), що в цім самім році народився. До того часу мусіла бути збудована Софія, або, бодай її головна частина, де знайдений був напис. Після інших джерел виявляється, що згадану споруду почали будувати в 1017 р.¹⁰

Як вже було сказано в попередніх розділах, грецький алфавет без додаткових літер не міг передавати особливості слов'янської мови, про що пише монах Храбр у своїм творі кінця IX, початку X стол. За його твердженням, вже тоді кирилиця нараховувала 38 літер, в тому числі додаткових 14 слов'янських. А в XI стол. вже було 43, слов'янських 19. Це наводило на думку, що між окремими періодами були проміжні ланки.

В 1949 р. під час археологічних розкопок біля Смоленська в

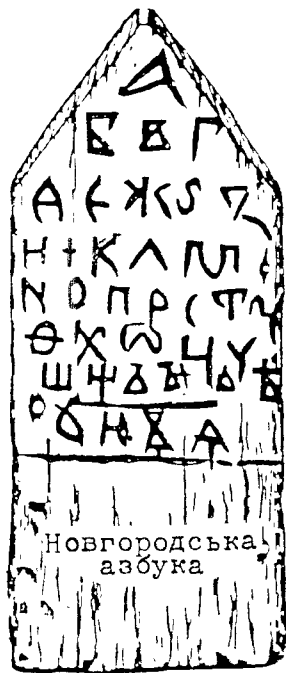
9. Наука і Суспільство, ч. 1, 1971, стор. 24-26.

10. Там же, стор. 26.

Гнездовським могильнику знайдено велику господарську посудину з написом «Гороухца», себто гірчиця, або зерно гірчичне. Цей напис, що датується з X стол., видніє на стор. 869, на посудині (його ми перенесли із статті С. Висоцького, бо «зіракс» на посудині чітко не передавав).

Щойно після відкриття азбуки на стіні Софії з'ясовано, що «гороухца» походить з одного періоду розвитку письма в Україні. Про це свідчить літера «Щ» з випущеним хвостиком, як тоді її писали.

Літерописання в усіх народів проходило історичний процес, як у самих греків із фінікійського, так і європейських народів латинки з 24-ма літерами, до яких додано дві нові букви W та J. Цей процес і захопив східніх слов'ян десь на межі анти-послов'янення. Припускають, що IV-VII стол. нашої епохи.

Серед сотні графітів, що їх С. Висоцький відкрив на стінах Соборної Софії, є чимало доказів, що дяки мали при катедрі учеників. Про це свідчить напис: «Піщан писав до дяка ходивши виучеником».

Ми стоїмо перед проблемою розв'язати питання, якою абеткою були написані договори з греками, які літописець Нестор вніс на початку XII стол. до «Повісті временних літ», беручи до уваги наявності двох альфаветів:

1. Влес з додатком слов'янських літер до грецьких та кілька латинських, як: D, Y. Можливо знайдуться ще інші графеми;
2. Азбука Київської Софії з 27-ма літерами.

Гадають, що кирилиця на наших землях поширилася щойно в XI стол.

Грамота тісно пов'язана з освітою. На базі вдосконаленого власного письма розвивалася в тодішній Україні й грамота. Журнал «Наука і Суспільство» (ч. 6, 1975) подає вістку про «Древноруські університети», що тоді називалися школами «книжного вчення», — це були свого роду вищі заклади. Нижчі називали «школою грамоти», що їх вели переважно дяки при більших церквах. Ученики вчилися писати на березовій корі, бо пергамен в ті часи був дуже коштовний. Князь Ярослав Мудрий наказав організувати школу в Новгороді, коли він ще був київською колонією.

Десь з того часу походить знайдена азбука на дерев'яній дощечці, якої відбитка є на стор. 870.

«В лѣто 6545 (1037) . . . собра Ярослав писцѣ многы книги написавъ полжи в святѣй Софѣи, юже созда самъ». Це літописне свідчення доносить нам, що в Києві були вивчені писарі та писали книги. Сам же князь, на основі порівнянь, оснував був в Софії бібліотеку з 950 книгами. Доказом розвиненої грамоти в давній Русі є Остромирове Євангеліє 1056 та Ізборнік Святослава 1073. Інші книги до нас не дійшли. Виценазану Євангелію «скрайбер» Григорій переписував 7 місяців; вона складається з 296 аркушів. Там же перекладали книги з грецької мови, як: Георгій Амартола — «Хроніка», Сінкел — «Іудейська війна» і «хроніка» та інші. В мурах Софії велось літописання, відомим автором був Нестор «Повесті временних літ», довівши до 1113 р. Літописець Нікон вписав до літописів договори русичів з греками 911, 944 і 971. Ці документи, мабуть, були писані давньою грамотою, можливо з «першим устроєнієм» «Влесової книги».

Від часу відкриття Софійської азбуки в Києві 1969 р. минула довга декада і ми не зустрічаємо ширшого опрацювання на цю тему. Знахідка не буденна давньої нашої культури, але в умовах, коли зовсім треба ділитися з ключником нашої державности, — ризиковним братися за таку тему. Лише час-до-часу зустрічаємо неспівмірні натяки, що собою нагадують «крик душі» десь у просторах поза тим світом¹¹.

(Продовження буде)

11. 2, стор. 498-505

Чи Ви вже вирівняли передплату «В.Ш.» на 1984 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 37-річчя! Допмагайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

ОГЛЯД КНИЖКИ «ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. СЕРЕДНІ ВІКИ ТА ВІДРОДЖЕННЯ».

(Автори: М. С. Шаповалова, Г. Л. Рубанова, В. А. Моторний.
2-ге вид. Львів 1982. 438 стор. з ілюстр. і картами).

Як зазначено на звороті титульної сторінки, це має бути «навчальний посібник» «для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів». Зміст цього підручника (чи «посібника») не зовсім відповідає назві, бож неосяжні літератури Сходу — арабська, іранська, індійська, китайська, японська — лишилися поза його увагою. Куди більше пасувало б назвати книжку — «Історія західноєвропейської літератури Середніх Віків та Відродження». Однак, і західноєвропейської літератури цих двох епох підручник повністю не охоплює: так само, як у російській антології «Поэзия Европы в трех томах» (Москва 1978) «забуто» новітніх поетів, що писали мовою іврит, так і в цій історії літератури немає ані згадки про великих єврейських поетів і мислителів Іспанії та Італії (Соломон Габіроль, Єгуда га Леві, Соломон Маймонід, Іммануель Романо. . .).

За основу свого підручника його автори поклали не тексти відповідних творів і не дослідження західноєвропейських вчених істориків письменства (виняток зроблено лише для Менендеса Підаля), а принагідні висловлювання Маркса й Енгельса. Висловлювання ці відбивають не сучасний стан науки про літературу, а радше ментальність типового німецького інтелігента середини минулого сторіччя. На маргінесах своєї книжки про західноєвропейську літературу Шаповалова, Рубанова й Моторний посилаються на цих «класиків марксизму». . . 48 разів! Приблизно таку ж кількість цитат та посилань на праці російських вчених знаходимо в цій книжці. Кого там тільки нема! Поруч із справжніми вченими (як Жирмунський, Веселовський, Гаспаров, Стеблін-Каменський, Голеніщев-Кутузов) поставлено ні сіло ні впало Белінського, який так само, як і Маркс і Енгельс, любив писати про все на світі. . .

Але й тут виявляється, так би мовити, «диференційований підхід» авторів підручника: не згадано праць Кореліна про італійський гуманізм, ні досліджень Бориса Ярхо про скандинавську поезію та про джерела «Пісні про Ролянда», ані цікавої розвідки Шкловського «Як зроблено Дон-Кіхота».

А які ж здобутки українського советського літературознавства в такій галузі світового письменства, як Середні Віки та Відродження? Якби ми повірили советській пропаганді, то виходило б, що

ніде вчені не мають таких умов для своєї праці, як на своїй соціалістичній батьківщині. Так чому ж тоді внесок українських учених до світового літературознавства такий мізерний?

Вивчення світового письменства на Україні розпочав був Драгоманов, продовжив Франко, а далі розвиток урвався: маємо окремі озерця чи ставки, — замість потоку.

Кілька разів співавтори підручника посилаються на Франка, у бібліографії згадано працю Дмитра Наливайка «Искусство: направления, течения, стили», але, як свідчить заголовок цього твору, український вчений написав цю річ російською мовою. (Може, тільки через це її й надрукували і згадали в показникові літератури. . .)

Якщо не рахувати перекладених українською мовою Маркса та Енгельса, то переконаємося, що в поданому наприкінці підручника «Спискові літератури» є лише десять українських позицій, а всіх позицій сто двадцять одна, так що *українцям* в *українській* книжці припадає лише 8%. Виходить, що українські вчені історики літератури мають спроможність вивчати й досліджувати лише власне письменство та ще, для різноманітності і щоб не нарікали — Вільяма Шекспіра. Вельми показове й те, що в «Спискові літератури» не подано *самої літератури* — себто тих перекладів українською мовою творів середньовічної та відродженської поезії і прози, що є об'єктом університетських студій і без ознайомлення з якими всілякі аналізи й характеристики стають порожньою балаканиною. . . Тут може бути тільки одне пояснення: перекладів так мало, що їх воліли просто не згадувати.

У «Списку літератури» серед хрестоматій та антологій названо дві українські: «Сузір'я французької поезії» Терещенка та збірку «Світанок», що її випустило видавництво «Веселка» для дітей старшого шкільного віку. . . Чи не здається вам, що випадок зі збіркою для школярів має символічне значення? Що українське літературознавство змушене сидіти за шкільною лавою десятирічки? Якби не упорядник Хрестоматії античної літератури Олександр Білецький, — росіянин, якого, за його власним висловом, «назначили українцем», — то у нас, у царині хрестоматій зі світового письменства взагалі було б порожньо.

А тепер загляньмо до самого тексту підручника. Автори одностайно стверджують, що за марксистсько-ленінською наукою «порівняно з античним рабовласницьким ладом середні віки були кроком уперед у поступальному розвитку суспільства» (стор. 12).

Як же цей «крок уперед» виглядав на практиці? А ось як: «Перехід від рабовласницької формації до феодальної супроводжувався занепадом культури. Надбання античного світу були значною мірою знищені. Особливо потерпіли міста — центри стародавньої цивілізації. (. . .) З занепадом міст занепадає й освіта, рівень знань на деякий час катастрофічно падає. . .» (стор. 12). Так виглядав «крок уперед» на думку «марксистсько-ленінської» науки. Автори підручника, звісно, не додають тут жодного протиріччя чи суперечности поміж фактами та їх оцінкою. . .

Далі йдуть Енгельсові екскурси в історію європейської культури, екскурси, які нагадують мені роман Івана Білика «Меч Арея», де з Аттли зроблено українського князя Гатилу, або ж голлівудський фільм, де татари воюють із вікінгами за польське місто Харків, а героїня зветься графиня Катюша Івановіч-Петровіч. . . Енгельс твердить, що коли християнство перебрало від античного світу «кілька напівзруйнованих міст», то «монополія на інтелектуальну освіту дісталась *попам*». Але він тут перескакує через два або й три сторіччя: попи (так зване «біле духовництво») вийшли на історичну арену як культурна сила лише за пізнього Середньовіччя, а раннє Середньовіччя — це так званий «монастирський період», коли звання й освіта зосереджувалася в колах не попів, а ченців — чорного духовництва. А психологія цих двох прошарків духовництва дуже відмінна.

За типовим для 20-х років большевицьким трактуванням історії, Середньовіччя тривало досить коротко: йому на зміну приходила доба торговельного капіталу, а цю добу заступала, в свою чергу, доба капіталу промислового. Але непогрішимий у питаннях, яких він торкався, вусатий «батько народів» продовжив Середні віки аж до Великої Французької революції, і тому народній комісаріат освіти долучив — у програмах педінститутів — увесь 18-й вік із його класицизмом до літератури Середніх віків та Відродження. Підручник Шаповалової, Рубанової та Моторного «Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження» класицизму вже не заторкує, так що хрущовське розвінчання Сталіна спричинилося до звільнення історії світового письменства від одного з найприкріших безглуздь. Якби ще звільнити цю історію від висловлювань Маркса та Енгельса, то радянське літературознавство могло б стати справжньою наукою. . .

На 18-й сторінці я прочитав, що в Ірляндії християнство мало «незначний вплив». Невже авторам підручника не відомо, що Ірляндія — за раннього Середньовіччя — була цитаделлю християнської культури? Що саме звідти їхали місіонери — насаджувати християнство й цивілізувати здичавілу Європу? Вони християнізували германське плем'я аляманів і заснували монастир Санкт-Галлен (у сучасній Швейцарії). Їхнім осідком став і Регенсбург на Дунаї, звідки християнство ширилося на землі західних та східних слов'ян.

Але назагал розділ про кельтський епос написано добре, і студент, який не читав ані російського перекладу Смирнова, ані якихось інших перекладів, може скласти про цей епос досить правильне уявлення. Можливо, крім опису Кухуліна, варто було б додати ще деякі елементи кельтської фантастики (птахів, що літають, скуті золотим ланцюжком, палади, криті пташиним пір'ям, острови на чотирьох ногах, мости — як лезо ножа. . .) Не зашкодило б згадати і про те, що слов'янська в'язь (плетінка) виникла під впливом кельтського орнаменту.

Про те, чи існують будь-які українські переклади ірландських саг, не маю ніяких відомостей. Франко переклав лише кілька баллад.

Автори підручника — цілком слушно — згадали базовану на кельтських мотивах містифікацію Макферсона. На мою думку, не зашкодило б згадати і — також побудовану на мотивах кельтського епосу — поему «Мандрівка Мальдуна», що її написав у минулому сторіччі англійський поет (як і Макферсон — шотляндець з походження) Альфред Теннісон.

Розділ про германський героїчний епос приголомшує нас несамовитою кількістю русизмів ув авторському тексті. Здається, обидві співавторки, Шаповалова й Рубанова (третьому співавторові, Володимирові Моторному, належать розділи лише про слов'янські літератури) — думають по-російському, а щойно потім, під час процесу писання, сьак-так підганяють під українську. . .

На 24-й сторінці підручника зазначено, що Аттіла в німецьких джерелах виступає як Етцель (що відповідає правді), а в скандинавських — як *Атні*. А це вже цілковитий абсурд: у скандинавських літературних пам'ятках він фігурує як *Атлі*, а не *Атні*. Переписуючи з російських книжок, не додивилися Шаповалова й Рубанова, що там «л», а не «н»¹. До речі, справжнє ім'я страшного вождя гуннів не дійшло до нас: Аттілою (з наголосом на першому складі) звали його готи, що готською мовою означає «Татусь».

25-а сторінка підручника настрашила мене відкриттям, що Зіґфрід «не має історичного прототипу». Співавторки підручника серед тих джерел, що подають історичні дані про Середньовіччя, згадують Григорія Турського. Але матеріали до своєї книжки вони беруть, як то кажуть, із другої руки (якщо не з третьої). Григорія Турського² вони не читали бож саме він розповідає про вбивство бургундського королевича Зігеріка (за намовою злої макухи) і про помсту франків бургундам. Мстилася за своїх батьків Гротгільда³, дружина засновника династії Меровінгів Хлодвіґа⁴. Першого. Вбитому королевичеві вона доводилася тіткою. Пізніше ці події контаміновано із-значно ранішою щодо часу — загибеллю бургундів на Райні під час гуннського нападу. На жаль, ця тема надто широка, щоб її вичерпати побіжною згадкою, тому переходжу до чергової неодоладности на 26-й сторінці підручника. Поперше, ім'я Гільдебранд подано за російським правописом як «Хільдебрант», подруге, зазначено, що «Пісню про Хільдебранта»⁵ записано, мовляв, «на сторінках латинського богословського рукопису». Насправді «Піснею» підклеєно палітурки. Хоч це й дрібничка, але саме вона пояснює, чому не зберігся кінець пісні.

Не зашкодило б також згадати, що «Пісню про Гільдебранда» українською мовою переклав Іван Франко. 1913 року у Львові вийшла книжка «Найстарші пам'ятки німецької поезії 9-11 віків, тексти, переклади й пояснення доктора Івана Франка». За монографією Леоніда Рудницького «Франко й німецька література» наводжу невеличкий уривок Франкового перекладу:

1. А самі вони пишуть його ім'я то як Аттіла (з двома «т»), то як Атілла (з двома «л»)

2. Georgius Florentius (538?-594)

3. Chrodichilde

4. Ghlodovech

5. Hildebrandslied

Тут зразу кіньми з'їхались
І списками зустрілися
І вістрями залізними
В щити оба ввертіли ся.
А потім враз загримали
Сокирами по шоломах,
Щити свої липовії
Порозбивали на тріски,
Порозбивали на дрібні
Мечами своїми в борні.

Франко у своєму перекладі передавав лише зміст твору, не даючи про його формальні особливості.

Про Аттілу сказано: «Певно, король гуннів не раз був союзником германців у набігах на Римську імперію. . .» (стор. 25). Це мав би бути той самий Аттіла, якого латинські хроністи звали «бичем Божим», який нібито сказав про себе: «Де ступить мій кінь, там трава не виросте», той, чия держава сягала від Кавказу і Волги до Балтики й Райну, кому Східня Римська імперія платила данину, у кого папа Лев Великий вимолвив пощаду для Риму; той самий Аттіла, що об'єднав під своєю владою низку германських, іранських, протослов'янських племен. Гепіди, готи, герули, свеви, алани були поневолені Аттілою (а не він був їхнім союзником!). Невже шкільне знання історії поставлено на Україні так низько, що упорядники високошкільного підручника не знають історії гуннів?

Виклад змісту англосаксонської поеми «Беовульф» не відбігає од подій цього твору. Я маю застереження лише до двох місць: повіривши Пурішеву, співавторки підручника пишуть, що «Беовульфу» (самій поемі, а не її героєві) властиве християнське світосприймання, хоча ні Христа, не хреста ні якихось християнських ритуалів чи символів у поемі немає. Є лише біблійний, старозавітний матеріал: Бог-Отець, нащадки Каїна. Другий мій сумнів стосується місця боротьби Беовульфа з матір'ю Гренделя. У знаних мені перекладах фігурує болотяне озеро, а не море.

Розділ «Древньоскандинавська література» написано добре (хоч, мабуть, точніше було сказати не «написано», а переказано за Стебліним-Каменським). Насторожує тільки одне речення: «. . . сучасне літературознавство вважає сагу художнім вимислом і відносить до галузі літературної творчості», (стор. 43). Але справа в тому, що існує історична сага про Рюрика — князя скандинавського племені *русь* (українською мовою її переклав Іван Франко, але ми даремно б шукали цей переклад у Франковому П'ятдесятитомнику. . .) і факти, про які там розказано, заперечують офіційну радянську версію історії східних слов'ян; тому й виникла потреба оголосити ці факти «художнім вимислом», тому й промовчано в підручнику існування такої саги.

А тепер, проминувши кілька розділів, я хочу ще зупинитися на розділі «Німецький героїчний епос».

Увесь період від Людвіга Німецького по XII вік підручник збуває одним коротеньким абзацом. Чому саме? Та дуже просто: най-

перші зразки німецького епосу мають героїчно-релігійний чи просто релігійний характер (здаймо, що найстарші художні твори німецькою мовою це Мерзебурзькі заклинання та Вессобрунська молитва, знайдена в тому самому Вессобрунському монастирі в Баварії, який уславився виготовуванням штучного мармуру й гіпсових орнаментів). Усе це переклав свого часу Іван Франко. З тодішньої епіки історія літератури звичайно розглядає чотири твори: це релігійна поема «Геліянд», невеличка есхатологічна поема «Муспіллі», Отфрідова «Книга Євангелій» та Конрадів вільний переклад «Пісні про Ролянда». Це підвалина німецької епіки, однак, про жоден із цих творів у підручнику немає ні півслова.

Леонід Рудницький, у монографії «Іван Франко і німецька література» так пише про поему «Муспіллі»: «Оригінал поеми складається із ста трьох рядків, якими невідомий поет переповідає три теми: долю душі по смерті тіла, боротьбу між Ілією й Антихристом і кінець світу».

Отже, це один із найдавніших зразків містичної й есхатологічної літератури Середньовіччя — тієї літератури, на базі якої зростає згодом велична постать *найбільш «середньовічного»* із усіх великих поетів — Данте Аліґ'єрі. . .

Чи ж варто казати, що поему «Муспіллі» переклав неодмінний Іван Франко? І що ні самого перекладу, ні згадки про нього нема в цьому підручнику? Та найприкріше, що співавторки (як я вже згадував, Володимирові Моторному належить лише матеріал про слов'янські літератури), здається, навіть ані підозрівають про існування «Книги Євангелій», яку, на замовлення короля франків, написав у 9-му віці Отфрід із Вайсенбургу⁶ (тепер Віссембург — місто в Ельзасі на північний захід від Страсбургу). Отфрід, *уперше в історії європейської поезії, впровадив у свої вірші закономірну кінцеву риму*. У германців перед тим була алітерація (або «штабрайм»), латинська поезія була неримована (якщо не рахувати спорадичної рими в ранньохристиянських гімнах), а у романських народів ще довго зберігався асонанс — співзвуччя самих голосівок.

І ось в «Історії зарубіжної літератури» я, не вірячи своїм очам, читаю таке: «Під впливом романомовних літератур алітераційний вірш, властивий ранньому германському епосові, замінюється віршем з кінцевою римою. . .» (стор. 68). А було якраз навпаки: з Німеччини кінцева рима тріумфально йшла по Європі.

У розділі про середньовічну літературу латинською мовою недоладностей і помилок я не помітив. Добре зробили співавторки, що переказали зміст поеми «Вальтарій». Не знаю, чи існує тепер бодай російський переклад цього твору. Я свого часу читав лише докладний прозовий виклад змісту.

Згадку про Ієроніма та блаженного Августина я дав би не на кінці, а на початку розділу про латинську літературу, бо ж творча діяльність обох припадає на пізньоримські часи, а не на Середні віки. Варто було б також поширити цей розділ, бо в ньому з-по-

6. Otfrid von Weissenburg (800?-870). Liber Evangeliorum

між поетів Каролінгського відродження не згадано, наприклад, таких, як Седулій Скотт, Валягфрід Страбон, Теодульф, Грабанус Маврус⁷. Поза увагою авторів залишилася така яскрава постать, як «перший драматург нової Європи» Гротсвіта з Гандерсгайму⁸, яка писала в другій половині X в. п'єси з життя святих. А в 30-х роках XI сторіччя невідомий автор написав поему «Руодліб», яка випереджає появу лицарських романів. Варто було б згадати і про такого автора, як Петрус Альфонсі, що уклав збірку латинських новель під назвою «Disciplina clericalis»; а ще була тоді анонімна збірка новель, що зветься «Gesta Romanorum».

Можливо, упорядники були обмежені кількістю сторінок, у які мали вкласти матеріал, можливо, вважали згадані тут твори не вартими уваги, — а найправдоподібніше — просто не знали про існування названих тут творів. . .

У розділі про латинську літературу пізнього Середньовіччя, де мовиться про поезію вагантів, приємно було прочитати уривок зі «Сповіді» Архипіти в перекладі Содомори. До речі, в підручнику є ще й інші віршовані переклади; тільки тут співавтори виявляють певну — я сказав би: закономірну і добре продуману — непослідовність. Коли переклад Содомори, Паламарчука, Дроб'язка, то ім'я перекладача подається або під віршами або на маргінесі — в примітці. А коли переклад Миколи Лукаша, тоді зазначено лише видання, з якого взято цитату.

Щодо вагантів, то не зашкодило б додати, що подібне явище — правда, дещо пізніше — існувало і в нас, на Україні. Це так звані «пиворізи» — категорія людей, незнана в тодішній Московії, і, мабуть, через це промовчана співавторками підручника, («дабы никакой розни не было» — як наказувала Катерина Друга. . .)

Надто категоричним здається мені твердження (на 50-й стор.), що «селяни, які до X ст. втратили всі свободи, були остаточно прикріплені до землі. . .». А чи відомо авторам цього твердження, що в Європі існують країни, де ніколи не було кріпацтва — наприклад, Кастілья, — що залежність селянина від землевласника ніколи не переходила у фактичне рабство — подібне до того, що його впровадив у Росії Петро I, та що існував прошарок *вільних* селян?

Тепер перейдімо до розділу про французький героїчний епос. Переказ «Пісні про Ролянда», як і більшість переказів у «посібнику», досить ґрунтовно знайомить студентів зі змістом цього твору та з проблемами, в ньому порушеними (промовчано лише аристократичну настанову автора). На сторінках 57–58 наведено уривок із «Пісні» в українському перекладі. Але чий це переклад — невідомо. Сказано тільки, що його взято зі шкільної хрестоматії, яку упорядкував Олександр Білецький і яка вийшла в Києві 1941 року.

Я читав «Пісню про Ролянда» в оригіналі, в чотирьох російських перекладах та в одному еспанському, а от українського пере-

7. Sedulius Scottus; Walahfridus Strabo (808?-849); Theodulf (760?-821); Hrabanus Mauro (784?-856)

8. Hrotsvita Gandersheimensis (935?-975)

кладу Василя Щурата так досі й не міг дістати. Тож я не знаю, чи то була цитата зі Щуратового перекладу, а чи з якогось іншого.

Трохи відхилившись од теми, розповім, що ставлення органів влади до українського перекладацтва пройшло три етапи. Перший етап це двадцять роки, коли переклад міг іти до друку за повним підписом перекладача — хто б він не був. Другий етап — роки тридцять, коли переклади, зроблені репресованими літераторами або емігрантами, друкувалися без імени перекладачів. Знаю три випадки: Кленів переклад «Гамлета», «Легенда про Уленшпігеля» в перекладі Оксани Драгоманової, російські переклади Зерова з «пізніх римлян». Третій етап почався після війни і триває донині. Влада пильнує, щоб жоден переклад з-за кордону не потрапив на Україну (байдуже з іменем перекладача, а чи без нього. . .) Ніби взагалі не існує Гординського й Качуровського, Славутича й Зуєвського, та навіть і такого майстра поетичного перекладу, як Михайло Орест. . .

Але повернімося до «Пісні про Ролянда».

Щоб мене не звинуватили в необ'єктивності, мушу сказати, що на Заході вийшли і «Пісня про Ролянда» і «Пісня про мого Сіда» в антихудожньому прозовому переказі. Для чого це зроблено і кому це потрібно — не відомо.

А сам я з усієї «Пісні про Ролянда» переклав лише кілька фрагментів, бож не маю жодних виглядів на публікацію своїх перекладів. . .

Як і в інших подібних випадках, зміст «Пісні про мого Сіда» переказано добре. Але якщо, переповідаючи зміст «Пісні про Ролянда», співавторки підручника наводили бодай кілька рядків перекладу, то у випадку «Сіда» вони не мали, очевидно, й такої можливості. Адже на Радянській Україні вийшли окремими книжками лише чотири вершинні твори світової епіки: Гомерові «Іліяда» та «Одіссея», «Енеїда» Вергілія та «Божественна комедія» Данте Аліґ'єрі. Досі не перекладені (а може й перекладені та не видані) Старша Едда, ірландські саги, «Беовульф», «Пісня про мого Сіда», «Нібелюнги», «Кудрун», «Парціфаль» Вольфрама фон Ешенбаха та десятки героїчних і куртуазних поем, яких я тут не назвав. Так виглядає на практиці розквіт радянського українського перекладацтва. А однак, уривки такого твору, як «Пісня про Нібелюнгів», перекладали Іван Франко, Максим Славінський, Освальд Бурггардт, Ігор Костецький. . . , а над повним перекладом «Нібелюнгів» працював, за моїми відомостями, один з тих перекладачів, чііх перекладів на Україні (за рідкими винятками) не друкують. З «Пісні про мого Сіда» я переклав два уривки, а також згадану наприкінці підручника у порівняльних таблицях «Кастілью» Мануеля Мачадо.

Занадто стисло й тому недостатньо висвітлена у підручнику середньовічна лірика. Студентові філологічного факультету, на мою думку, не зашкодить довідатися, що в Юрія Клена (Освальд Бурггардт) у збірці «Каравели» є цикл «Прованс», де вірші побудовано на мотивах провансальської лірики, та що декого з провансальців

перекладав українською мовою Ігор Костецький. Наводжу уривок із Бертранової канцони в перекладі Костецького:

Люблю, коли на лави край
Гурти виходять герцярів,
І втечу люду цілих зграй
Спричинить розголос мечів,
Коли то замок преміцний
В руїні падає страїній,
Коли навкруг ровами
Оточить військо табір свій,
Немов його обійме змій. . .

Я навмисно навів той самий уривок тієї самої канцони, що в підручнику на 90-й сторінці процитовано в перекладі Миколи Терещенка. Якщо студент-філолог міг би скласти плинність Терещенкового перекладу з точністю перекладу Костецького, то він мав би відповідне уявлення про канцону Бертрана де Борна.

Слово «міннезанг»⁹ у підручнику надруковано як «мінезанг», а на сторінці 95 від слова «майстерзінгер»¹⁰ виведено несотворенне слівце «мейстерзинг». Натрапивши на такий, вибачте, термін, жоден нормальний німець не зрозуміє, про що, власне, йде мова. . .

З Кюренберга наведено в підручнику лише прозовий переклад його славетної «Пісні про сокола». Пропоную мій власний, віршовий:

Я сокола леліяла, плекала понад рік,
Коли до всіх бажань моїх, приручений, він звик.
Я золотом оздобила кінці його пір'їн,
Та полетів під хмарами він до чужих сторін.
А я все бачу сокола, що лине в висоті.
На його крилах полиски шарлатно-золоті.
І стрічкою шовковою пов'язана нога. . .
З'єднатись тим, що любляться, хай Бог допомага.

Співавторки підручника називають повість «Окассен і Ніколет» піснею-казкою, з чим не можна погодитися, бо твір писано сумішню віршів та прози. Яка ж це пісня? Зміст повісті переказано, як майже скрізь у підручнику, докладно й точно.

Приємно було констатувати, що упорядниці не забули згадати про Франків переклад «Бідного Генріха». А от Вольффрамовому «Парціфалеві» — не пощастило: переказу самого змісту поеми вистачило б на кілька сторінок, а Шаповалова й Рубанова поспішили збути його одним абзацом.

Не зайвим буде згадати, що відгомони легенди про святий Грааль (чи Грааль, як написано в підручнику) знаходимо в таких українських поетів парнаської школи, як Юрій Клен та Михайло Орест. У Клена це чималий епізод у містичній епопеї «Попіл імпе-

9. Minnesang

10. Meistersinger

рій», в Ореста — коротка лірична поезія, що починається строфою:

Покину для саява віри
Отчизни доли і даль
І рушу в дорогу без міри
Шукати священний Іраль. . .

Приголомшило мене те, що в «Історії зарубіжної літератури» лірику італійського Середньовіччя перенесено в часи Відродження. Якщо «новий солодкий стиль» (який, до речі, є прямим продовженням традиції провансальських трубадурів) ще можна якось доточити до, мовляв, «передвідродженської доби», то вже ніяк не пасують до тієї доби постаті таких поетів-містиків, як Франціск Ассізький та Якопоне да Тоді¹¹. Перший виступив як автор еретичного поєднання християнства із пантеїзмом, другий належав до фанатичної секти (чи ордену) флягелянтів — братів-самобичувальників.

Розгляд різномовних літератур Середньовіччя Європи Шаповалова, Рубанова й Моторний починають з епіки. Та не у всіх народів існує фолклорна епічна поезія. Нема її в арабів і японців, нема фактично у західних слов'ян. Італійці перейшли до епічної поезії вже тоді, коли їхня культура стояла на високому щаблі розвитку, а народньої, фолклорної епіки у них не було. Проте існувала лірика. Так само, як у німців і французів, у італійців не обійшлося без релігійних мотивів. Маю на думці творчість згаданих вже Якопоне да Тоді і Франческа д'Ассізі.

Найбільш прочулена річ Якопоне — це «Панна з раю», написана в діалогічній формі сцена розп'яття Христа та прощання Його з матір'ю.

Із творів Франческа д'Ассізі я переклав «Піснь брата сонця», яка ближче стоїть до індуїзму, ніж до західного християнства.

Український радянський читач знає про Франческа хіба те, що він виступає як дійова особа в поезії Рубена Даріо «Вовчі мотиви», а цю річ переклав зі зміненою назвою («Ніби про вовка») Михайло Литвинець.

На 149-й сторінці підручника цілком слушно зазначено, що італійська література XIII в., яка зосереджувалася, головню, на Сіцилії та в Неаполі, була «позначена впливом візантійської, арабської, норманської та німецької культур» — «розвивалася під значним впливом творчості провансальських трубадурів». Але немає ні слова про те, що ця література розквітла під егідою Фрідріха Гогенштауфена.

Любив, ловив живої думки відрух (. . .)

Галянтний, звинний Гогенштауфен Фрідріх —

писав про нього Юрій Клен. Італійці звали його Федеріко ді Свевія. До свевського (чи «швабського») літературного гуртка нале-

11. Francesco d'Assisi: Jacopone da Todi

жав і автор перших датованих сонетів Джакомо да Лентіні¹². Висловлюю моє признання співавторкам підручника, що вони про нього згадали. І тут — нема ради! — мені знову доводиться зазначити, що один із сонетів Джакомо да Лентіні українською мовою переклав автор цієї статті; сонет датований 1241 роком, коли від старої Руси, після нападу Батия, залишилися самі пустки та згарища. . . Щойно через шість століть потрапив сонет на Україну — але це інша тема. . .

З-поміж поетів «нового солодкого стилю» та інших творців італійської поезії XIII в. підручник згадує лише двох: Гвідо Гвініцеллі та Гвідо Кавальканті. Я до того додав би такі імена: Гвітtone д'Ареццо, Брунетто Латіні, Чекко Анджольєрі, Фольгоре да Сан Джімініяно, Чіно да Пістоля, Іммануель Романо¹³. (З них я перекладав сонети Чекко Анджольєрі та Чіно да Пістоля). На окрему увагу заслуговує творчість Іммануеля Романо. Це був римський єврей, який писав двома мовами: гебрійською та італійською. У його італійських сонетах привертає увагу дух релігійної толерантності. Поет каже, що в нього

Святі Петро й Павло з одного боку,
А з другого — Мойсей та Аарон. . .

А тепер перейдімо до творчості Данте Аліґ'єрі. Для цього нам доведеться залишити на хвилину красне письменство і зайнятися питанням ідеології.

Як відомо, Оноре Бальзак побував у Києві і писав, що це, мовляв, «азіятське — чи напівазіятське — вже не пригадую — місто». Добре, що це був Бальзак, а не Маркс. Якби щось таке сказанули Маркс із Енгельсом (а вони багато чого наговорили не менш абсурдного) — що б тоді довелося робити нашим географам? Розбирати по цеглині місто Київ і перевозити його за Урал, чи, може, перекреслюючи всі дотеперішні поняття з географії, продовжити на мапах Азію від Уралу по Київ?

Щось подібне сталося і з історією Західного письменства. У 30-х роках у Радянському Союзі вийшла — російською мовою — перша поважна хрестоматія середньовічної літератури Заходу. Упорядкували її визначні російські медієвісти Розалія Шор, яка знала шістьдесят мов, і Борис Ярхо, який знав понад двадцять. Звісно, що Данте стояв у цій хрестоматії там, де йому належить — в італійському Середньовіччі. Після війни вийшло друге видання хрестоматії — з деякими змінами, що їх запровадив Пуришев (який мав відвагу поставити себе першим автором, а Шор — другою), але відваги переставити Данте із Середніх Віків до епохи Відродження в нього тоді не вистачило. Не знаю, як стоїть тепер справа з найновішими виданнями цієї хрестоматії. Але бачу, що в підручнику Шаповалової, Рубанової й Моторного «Київ перенесено в Азію» — чи пак Данте запроторено в добу Відродження. На

12. Giacomo da Lentini

13. Guittone d'Arezzo; Brunetto Latini; Cecco Angiolieri; Folgore da San Gimignano; Cino da Pistoia; Immanuel Romano

сторінці 146 студенти філологи знайдуть і підставу такого запропорення, — мовляв, за висловом клясиків марксизму, «Данте останній поет середньовіччя і разом з тим перший поет нового часу». Виходить, як у гуморесці Аркадія Аверченка: той самий актор править і за «найбільшого в світі карлика» — і за «найменшого з-поміж велетнів»...

На закінчення (епохи Відродження я вже не торкатимусь), хочу звернути увагу на таке позитивне явище, як вміщення на останніх сторінках підручника «Прикладів використання середньовічних і ренесансових сюжетів у творах мистецтва». Тим приємніше мені було читати ці таблиці, що не так давно, коли я пов'язав «Ізольду Білоруку» Лесі Українки із лицарським романом про Трістана та Ізольду «учений» Василь Микитась звинуватив мене в фальсифікації Лесиної творчості. А тут, у підручнику, на сторінці 427, спокійно стоїть: «Рицарський роман (це замість «лицарський»! — І. К.) 'Трістан та Ізольда' — Леся Українка — поема 'Ізольда Білорука'...»

Увага!

ЦІННЕ ВИДАННЯ

Увага!

Роки тотального терору в ССРСР, а зокрема в УССРСР, увійшли в історію під назвою Єжовщини.

З нагоди 30-річчя тієї кривавої доби (1937-1967) Українська Видавнича Спілка в Лондоні (УВС) вшановує пам'ять тих мільйонів українців, що загинули смертю мучеників-рабів виданням двотомової документальної повісті *О. Звичайної* та *М. Млакового* під назвою

«ВОРОГ НАРОДУ»

Це широко розгорнене полотно і щодо часу і щодо просторів (Україна, Сибір, Далека Північ ССРСР, советська «воля», в'язниці, етапи морями й суходолом і... Колима — планета див), і щодо кількості рельєфно змальованих дійових осіб, які вирвалися живими з тогочасної дійсності. Хоч зміст твору не з веселих, але «споживається» він легко, бо побудовано його за принципом кінофільму.

Повість «Ворог народу» одержала два рази Першу нагороду: в 1948 році на Великому Конкурсі Українських Політв'язнів і в 1967 році на Конкурсі Українського Літературного Фонду ім. І. Франка в Чикаго, США. Повість «Ворог народу» має 939 сторінок малої вісімки в двох томах; віньєти роботи мистця М. Дмитренка.

Ціна за 2 томи: £6.00, або 15 американських доларів.

Замовлення разом із готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd.,
London, N1 1LF, Great Britain.

Огляди, рецензії*Оксана КЕРЧ*

ЗУСТРІЧІ З ПОЕЗІЄЮ

(VIII)

Аллу Коссовську, дружину редактора Вячеслава Давиденка, пізнала я на весіллі мого сина в Нью-Йорку. Багато було тоді людей в малому мешканні. На Аллу звернула я увагу тоді, коли весільні гості затагнули пісню. Алла вирізнялася сильним сопраном в цьому імпровізованому хорі і привернула мою увагу до себе. Мене вразила її поведінка. Коли раптом заспівали «Заповіт», вона підвелася з свого крісла, за нею став на струнко її чоловік. Проспівавши, вони сказали, що «Заповіт» — для них український гімн і вони співають його завжди стоячи. Гаразд, це припало мені до душі. Вона була центром товариства. Весела, дотепна жінка, яка чудово розповідала анекдоти. Вона має дивовижну пам'ять і до кожної теми знає безліч веселих прикладів. Пізніше ми з нею заприятельнулись, бо вона щира, весела, товариська і розумна. До того вона пише. Тоді, коли ми тільки з нею познайомились, вона працювала дуже важко в якійсь нью-йоркській пральні, прасувала рушники. Ба, прасувала! Вона мусіла їх страшенно швидко попросувати і ще гарячими поскладати. Від того, як вона згадувала, боліли руки й крутилася голова. Але це не заважало їй у вільну хвилину писати. Писала повісті, оповідання і поезії. Писала й п'єси, а також зорганізувала при СУМ драматичний гурток і ставила з ним п'єси в Мангетені й Брукліні. Обое вони з чоловіком прожили молоді літа в Харкові, знали безліч українських письменників і цікаво про них розповідали.

Пригадую одну зустріч з ними та й іншими, коли ми сперечалися на тему українського театру в Америці. Тоді акторка Емілія Кулик мала свій театрик у Чикаго, у Філядельфії час-до-часу старі галицькі актори ставили якусь п'єсу, а в Нью-Йорку театру не було. Розмови були цікаві, завзято обстоювали ми існування театру для всіх, бо це на нашу думку була можливість постійності, коли догодиш усім. Давиденки поставили несподівану для нас тезу, що єдиний можливий театр — прикріплений до якогось середовища. І давали нам багато прикладів з власного досвіду. Алла поставила п'єсу мого чоловіка «Ліс шумить» силами аматорів СУМ і п'єса мала успіх. У Філядельфії ми не могли її поставити, хоч було таки багато ще акторів та й така ж талановита молодь, як і в Нью-Йорку.

Мені було дивно, як це пані з Харкова зуміла з такою любов'ю та розумінням віднести до УПА, згадкою про яку ми тільки й жили. Вона мала тверді переконання, що наше національне військо, на її думку, не

було як слід оцінене в еміграції. Вона гостро протестувала проти нашої байдужости до боротьби УПА, якою ми могли і мусіли гордитись.

Згодом вияснилась таємниця її захоплення УПА. Брат її чоловіка, лікар, боровся в рядах УПА і загинув у бою. Алла присвятила свою першу повість «Гірський вовк» саме йому. Це жваво написана повість, можливо перша і, на жаль, остання повість про бої, перемоги й поразки УПА, яку написала з такою любов'ю жінка. Після тієї повісти Алла писала й видавала друком збірки поезій. особливо перша збірка «Паморозь» така інша від поезій емігрантських поетів, та й особливо поеток. Вірші сповнені любови до наших героїв, які хоч і добре нам знайомі, не знайшли навіть серед найближчої родини того захоплення і тих виявів пошани, що від поетки-придніпрянки. «Пісня про героїв» — це чудова балада про матір, на очах якої вішають улюбленого сина, а вона очима промовляє, щоб він був твердий і не виявив товаришів ціною свого спасення! Про Юрка Шухевича в Аллі не менш зворушливий вірш «Син командира», а короткий експресійний вірш «500 героїнь» деклямують на святах пошани Героїням.

Завжди я подивляю і дивуюсь звідки в неї стільки любови й теплоти у відношенні до незнайомих їй хлопців. Яким гарячим серцем обдарована поетка, скільки тих почуттів для хлопців зеленого лісу!

Аллу зустріло велике особисте горе — смерть улюбленого чоловіка, з яким прожила багато гарних і більше страшних років під большевицькою окупацією і ще жажливіших воєнних років крізь поневірвання, війну, табори й врешті важку працю в Америці. Цей удар був тим жажливіший, що залишилась вона одна без родини. Вона живе в приємному мешканні напроти ботанічного саду, де проводили удвох з Вячеславом вільні від праці хвилини, часто творчі хвилини — він над статтями, вона пишучи поезії, повісті, оповідання. Раптом все це обірвалося. Залишилися любі серцеві предмети, книжки, палиця, до яких торкалася дорога рука, фотографія усміхненого обличчя, якби до неї, розповідаючи якусь веселу пригоду такі часті в їхньому житті дотепні анекдоти. Але від цієї усмішки не легшає гостре відчуття самоти.

Пишучи, Алла далеко відбігає від самотнього покинутого любим дружиною гніздечка. Думки линуць до дядькового маєтку, серед «безмежних полтавських піль» і в пам'яті навік свшан-зіллям лишився «чар української землі». . . До тих «красних, безтурботних весен» відноситься грайливий вірш «Сантиментальна історія», коли поетка згадує з легким гумором розчарування юности.

Я скоро стрінуся зі смертю віч-на-віч,
Давно минула юности поезія,
Та все ще згадую дуби старезні я
Над кручею Дніпра, на місці наших стріч.
Там гуляли втрьох: ми з вами, і Наталка,
Моя весела подруга шкільна,
Тоді на схилах вже цвіли фіялки,
Ішла у наступ пишна київська весна.
Тоді ми були з вами наречені
І не ховали почуттів своїх. . .
Стелились за Дніпром, як килими зелені,
Шовкові трави поміж верб гнучких.

А синьоока і струнка Наталка
 Плела вінки із запашних гілок
 І розплітала коси як русалка,
 Їй збігала вниз на теплий вже пісок.
 Там ледве чутно шелестіли хвилі,
 Ще крутячи сніжинки навісні. . .
 Здавалося, ви так мене любили
 Тієї ніжної, зрадливої весни!
 Коли останні відцвіли фіялки
 І кручі золотом кульбаби залили,
 Вже не було ні вас, ані Наталки
 Бо з нею ви від мене відійшли.
 Я все простила вам. . . Спада на очі ніч,
 Давно минула юності поезія,
 Все рідше згадую дуби старезні я
 Над кручами Дніпра, на місці наших стріч.

Народжена в Криму, Алла любить море. Після частих поїздок за океан, пише морські поезії, поезії присвячені вічній мінливості хвиль. За вірш «Побачення з океаном» поетка дістала нагороду на 9 Конкурсі СФУЖО. Вона з однаковим захопленням, що перемінюється в поетичні рядки, споглядає пахучі гіяцинти, Вільямбурзький міст на Брукліні, зимові дерева з памороззю, чисте ясне небо, літній день і чари весняної ночі. . . З спокоєм людини, що пізнала секрети життя, вона вітає смерть достойними словами:

Ти до мене прийдеш, як осінній цей день синьоокий
 Усміхнешся і скажеш: пора вже, нема вороття!

.
 Не лякай мене муками, дай мені легко умерти
 Гідно так, як належить вмирати людині.

Шостим зміслом поета Алла вчувається в думки заарештованого Юрка Шухевича і в вірші «Син командира» піднімає на п'єдестал найвищих вартостей його гордість і незламність.

В її житті було багато осіб, до яких зверталось з теплотою і любов'ю її серце. Вона очолює організацію «Діти дітям». Опікується дітьми, які позбавлені не лише батьків, а й батьківщини.

Ми зустрічаємося з Аллою частенько в Нью-Йорку. Коли ж не зустрічаємось, то пишемо собі листи. Алла пише ляконічні, але які вимовні карточки, звичайно сповнені гумору. Остання карточка від неї в цьому році була репродукцією якогось старого образу, на якому зображений Гонта біля побитих ним дітей. Алла пише: і тобі буде таке, коли не відпишеш. . . Відпишу дороженька Алло! Відпишу не тому, що боюся, а тому, що мені так приємно порозмовляти з тобою бодай «на письмі». . .

Д-р Б. КУЗЬ

ЗУСТРІЧ ЗІ СВЯТОСЛАВОМ ГОРДИНСЬКИМ

Філія Європейського Об'єднання українських письменників «Слово» в Мюнхені, якою впродовж багатьох років керує проф. д-р Юрій Бойко, відомий літературознавець, уряджує час від часу цікаві авторські вечори та зустрічі з чільними діячами — творцями нашого літературного й мистецького життя за кордоном. Таку цікаву зустріч для присутніх організував проф. д-р Ю. Бойко в суботу 28 квітня, 1984 р., з відомим малярем — знавцем церковного малярства — проф. Святославом Гординським, який довгий час перебував у Відні, де розмальовував відому церкву Св. Варвари, розпис якої закінчив він з кінцем березня ц.р., прикрасивши її п'яти-іконним настінним розписом та настельним зображенням окремих святих. Величаве посвячення оновленого храму з нагоди його 200-річчя відбулося 8 квітня з участю численних наших і місцевих владик і духовенства, провідних діячів нашого наукового і суспільного життя, та чимало прибулих вірних, в тому числі і з дальших країн Європи.

Зустріч з маестром С. Гординським відбулася у вітальній залі в Апостольській Екзархії з досить чисельною участю членів «Слова» та місцевих наших співгромадян. Авторський вечір відкрив проф. Бойко, привітавши присутніх та попросивши до президіального стола проф. Гординського, ректора УВУ — проф. В. Янова, о. пароха М. Мольчка та обох намічених рецитаторів поезії і перекладів — мгра Б. Шарка та мгра М. Антохія.

У своїй доповіді про творчість Гординського проф. д-р Юрій Бойко на світлив короткими штрихами життєпис гостя, згадав, що він походить з відомої родини (батько Ярослав був відомим науковцем, членом НТШ), що мистецтва почав він вчитися у Львові в О. Новаківського, а потім продовжував свої студії в Берліні і Парижі. Це й дало йому всестороннє європейське виховання, бо, крім малярства і графіки, він також видатний мистецтвознавець, як теж літературознавець, тонкий знавець поезії, поет і зокрема видатний перекладач з чужих літератур.

Назвавши ряд важливіших монографій проф. Гординського, зокрема «Шевченко маляр» (1942), «П. Ковжун» (1943), та спільну про трьох мистців — «Крук, Павлусь, Мухин» (1947) — доповідач наголосив їхню літературну і мистецьку вартість. Він вказав, що в цій ділянці Гординський працював наполегливо далше і що до цієї ділянки його творчості належить і новіша його мистецька монографія — «Українська ікона XII-XVIII століть», що вийшла українською і англійською мовами в 1973 році, а її дещо поширена німецько-мовна версія появилася як видання УВУ в 1981 році. В цій монографії Гординський застосовував всенародній підхід в

історії нашої іконографії і хоча в ній переважають зразки західньо-українських ікон, він зібрав матеріал з цілої України.

Проф. Гординський відомий також як літературознавець, зокрема як дослідник геніального епосу з наших княжих часів — «Слово о полку Ігоревім», переспів якого — з поясненнями про давні події — він зредагував в 1950 році. Своїми поясненнями окремих «темних місць» тієї пам'ятки він став фактично одним з чільних дослідників «Слова о полку», а зокрема дав свій історично-культурний погляд, який шанують і чужі дослідники. Таким чином своєю трудолюбивістю і мистецтвом Гординський є визначним діячем нашої культури за кордоном, побіч з відомим мовознавцем проф. Ю. Шевельовим-Шерехом, проф. В. Яновим, та іншими діячами нашої культури.

По черзі проф. Ю. Бойко насвітлив присутнім і перекладну діяльність Гординського, яка також заслуговує на особливу увагу. Проф. Гординський відомий також як перекладач творів з латинської, італійської, французької, німецької, польської, англійської і американської поезії. Зокрема заслуговують на увагу його переклади поезій славного французького поета Франсуа Війона, який — подібно як і Данте — зазнав за свої погляди і діяльність переслідувань, але якого поезія відтворює, поруч вульгарності, і нотки сатири, а також — гуманність і релігійність. Як перекладачеві творів Війона, Гординському належить перше місце серед слов'янських літератур, бо своїми перекладами він поставив нашу літературу перед літературою польською та російською, які повного перекладу творчості цього поета не мають.

С. Гординський дав в 60-тих роках численні переклади поезії Шарля Бодлера, з яких навіть користав пізніше Іван Драч у своїх перекладах, а також переклади поезії багатьох інших авторів-поетів із згаданих повище літератур.

Детальніше зупинився проф. Бойко над поетичною творчістю Гординського. Свою поетичну діяльність започаткував він у тридцятих роках збіркою поезії «Барви і лінії», що вийшла у Львові в 1933 році. В цій збірці відтворені юні настрої, патріотизм поета, широкі картини думок, що поступово кристалізуються у вдумливій поезії у формі складних метафор, що помітне хоч би в поезії «Надсенські вечори» (у Парижі).

За поглядами проф. Бойка, помітний вплив на Гординського мали поети-неокласики — Рильський, Зеров, Хвильовий, по через яких він сягнув на творчі вершини, але залишився собою. На це вказують окремі його поезії, а зокрема «Розмова», де він говорить з Україною, але також і сам зі собою, а також поезія «Бодлер», в якій показаний портрет цього великого поета.

Гординський захоплюється римськими поетичними ямбами, їх духовою глибиною, що й засвідчує окремим циклом поезій «З римських ямбів».

У збірці «Вітер над полями» (1938) відтворена непевність і боротьба за майбутнє України. Це зображене алегорично в образі росту собору і романтичних поривань, але поет передчуває бурю — війну, яка сколихнула цілим світом і принесла нам руїну.

Відомий довоєнний критик і літературознавець, згодом професор Львівського університету М. Рудницький, дав у своїй статті, поміщеній в «Ділі» в 1939 році, дуже влучну характеристику поезії Гординського, якого назвав «експериментатором в поезії», але вказав на високий рівень його поезії, зокрема наголосив її форми і тематику.

Гординський пережив глибоко апокаліптичність України в Другій світовій війні. На це вказує хоч би назва його збірки поезії «Огнем і смерчем» (1947), в якій напружено наголошує патріотичність, національний обов'язок. В цій збірці він перекликається думками зі Шевченком, Маланюком, Сосюрою, Ольжичем, але як поет Гординський залишається таки собою. В поезії цієї збірки «З книги скитальців» (1944 р.) у нього вичутна напруженість, пориви і трагічність долі, що їх нанесла війна, але тут збережена і віра в майбутнє.

За поглядами проф. Бойка, післявоєнна поезія Гординського синтезує його передвоєнні і воєнні настрої; тут і нотка самоаналізи, але і перлини гумору в стилі Г. Гайне, хоч може лагіднішим. На це вказує хоч би поезія «Подорож до Відня», де показані жорстокості війни і поступово затерті сліди заповіданих руїн, частинно в сатиричному стилі.

Окреме місце в його поезії мають мітологічні образи — як образ Одіна, а також образ Дивдерева. Хоч Гординський у своїй поезії «Ніч над Каспієм» є під впливом естетики Шевченка, проте він не підвладний, а дихає вічністю, як це видно в поезії «Сан Вітале» (Равенна).

На окрему увагу заслуговує сонет про Львів під назвою «Листопад 1943 р.», в якому відтворена і суперечність настроїв, і примхи долі. Тут також помітні його *обновлюючі і неточні рими*. Але Гординський майстер чуттєвої різнобарвності в поезії; він же боїться мілких слів, він іде поетичними вершинами. Це й характеристика його поезії.

Під час обговорення творчості Гординського, окремі уривки його поезії по-мистецьки читав мгр Б. Шарко, а потім мгр М. Антохій відчитав окремі зразки перекладів і одночасно подав їх мовами оригіналів — італійською, французькою, німецькою, що дало можливість присутнім їх належно розуміти й оцінити. При цьому, в окремих місцях, він давав пояснення про нюанси перекладу, вказував на певні відхилення у точному переданні назви твору в порівнянні з оригіналами.

Коротко про себе розповів і сам поет С. Гординський, який вказав на свої природні труднощі, що заставляли його у вільний час займатися частіше поезією, і що при цьому він і познайомився дещо глибше з розвитком нашої поезії — з епічною мовою і став сам писати вірші. Поезією він цікавиться з 30-тих років, а його товаришами були також поети — Б. Кравців і Б. Антонич.

Читаючи за кордоном різну поезію, він звертав увагу і на переклади — головню коли був у Франції, і це зблизило його з перекладною творчістю. Він звертав особливу увагу на естетику перекладу — на точність передання думок і образів, і тому переклав «Осіньну пісню» Верлена, бо хотів дати щось нове, знаючи, що її перекладали інші. Так переложив «Мінь-

йону», як «Музичний вірш» Гете, бо це диктувало його відчуття. Так поступав з іншими перекладами багатьох авторів. Щодо творів Війона, то він переложив їх у Вінніпезі, де тоді розмальовував церкву. . .

На кінець проф. д-р Юрій Бойко подякував присутнім за чисельну участь у зустрічі та привітав присутню Емму Андієвську з одержаною нагородою за останній роман. Подякував також присутнім паням — О. Пеленській, Я. Філь та обом Сестрам Служебницям за приготоване солодке і каву на столах.

Скромна перекуска була нагодою до дальших розмов і виміни думок серед учасників вечора та присутніх членів «Слова».

До уваги театрів і самодіяльних гуртків!

Цього року сповнюється 275 років від повстання гетьмана Мазепи проти Москви і збройного зриву за волю України, а також 275 років від смерті цього великого патріота і визначного державного мужа України. Для відзначення цієї історичної події в житті нашого народу, пропонуємо п'єсу

В. С. Боковського

ІВАН МАЗЕПА

(Історична драма на 5 дій, за трилогією Богдана Лепкого)

Ця п'єса найбільше патріотична із усіх існуючих досі драматичних творів на цю тему. Розрахована на обмежені можливості існуючих театрів, і має всього 17 дійових осіб, із яких 3 жінки і 10 епізодичних ролей.

У Великій Британії ця п'єса була вперше поставлена на сцені, на відзначення 250 ліття повстання Мазепи, і пройшла в усіх найбільших осередках українського поселення з величезним успіхом, викликавши велике патріотичне піднесення в житті громад.

Ціна примірника £1.00.

Замовлення разом з готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Road,
London, N1 1LF, Great Britain.

Роман КУХАР

ЗАМІТНІША ДРАМА В ЕСПАНСЬКОМУ ТЕАТРИ

Алехандро КАСОНА. ДОСВІТНЯ ГОСТЯ, вертеп у чотирьох діях. З еспанської мови переклав Микола М. ПАЛІЙ. Обкладинка в виконанні мистця Миколи Голодика. Видавництво Юліана Середяка, Буенос Айрес, 1984, стор. 99.

Алехандро (Родрігес Альварес) Касона менше відомий від свого сучасника, поета і драматурга Федеріка Гарсії Льорки, що разом з ним приймав участь у відродженні еспанського театру після Першої світової війни. Гарсія Льорка, вбитий під час громадянської війни в Іспанії в 1936 р., здобув собі зразу популярність у 1930-их рр. своїми короткими, проте напруженими драмами «Криваве весілля», «Дім Бернарди Альби», «Єрма», що своєю кольоритністю, поетичним стилем пересякнутим фолклором Андалузії й деякою містичністю знайшли собі доступ до всесвітнього репертуару. Його земляк з Астурії, Алехандро Касона, ще в 1920-их рр. даремне намагався промощувати шлях новому народному напрямкові в еспанській драматургії, що згодом придбав лаври Гарсії Льорці. Обидва виступили майже водночас проти виявленого, хоч і панівного ще тоді натуралізму.

Спершу затьмарена, зірка Алехандра Касони все ж таки зійшла вгору на еспанському драматургічному фірменні, внісши своїм оживленим реалізмом, в поєднанні з поетичним світом уяви, свіжу кров у б'ючку модерного еспанського театру. Натуралізові, що захаращував тодішню еспанську сцену, приходив кінець.

Микола М. Палій, автор перекладів з еспанської мови, розвідок на теми еспанської літератури, зокрема драми, і письменник відомий із своїх повістей, нарисів і розповідей (напр., «Дудьо і я», 1980), зробив чергову прислугу нашій літературі, переклавши й оцей більший драматичний твір Алехандра Касони, «Досвітня гостя», на українську мову. Цікаво слідкувати за новими течіями в європейському театрі на прикладі цієї зворушливої драматичної картини, що полонює читача (і куди більшою мірою глядача) своєю поетичною фантазією, переплетеною з деякою ймовірністю і складається на один міцний ефект.

Трагедійний елемент драми Касони тут зм'якшений його переконливим гуманістичним світоглядом. У Гарсії Льорки переважає сенсуалізм і він ще не зовсім визбувся агресивного натуралізму. Касона запримітний своїм філософським спокоєм і тонким естетичним смаком, що не дозволяє на зверхні ефекти. Його етичні вартості безумовно вищі від етики Гарсії Льорки. У творі Касони немає розгулу пристрастей і випадковості людської долі, що їх часто запримічаємо у драмах Гарсії Льорки. Герої Касони відповідальні за свої вчинки, вони або стоїчно ухиляються від де-

шевої особистої сатисфакції (Мартін, Нарсесів зять), або ж надолужують свою провину власним вироком над собою (Анхеліка).

Як і античний філософ і драматург Сенека, Касона розглядає поняття смерті не в розумінні покарання, а радше в сенсі визволення людини з її безвихідного положення. Смерть для Касони, за Сенекою й Ціцероном — представниками стоїчного світогляду, не трагедія, а вінець людського життя; символ смерті — не каратель, а приятель людини. Тим-то й не якась «костуха з косою», а вродлива жінка Прочанка наближається до позначених смертю людей і виводить їх із земного лабіринту на волю.

У передмові до драми авторства М. Палія — в начерку розвитку еспанської драми, попав хронологічний недогляд: коли Касона народився в 1903 р., то вже в 1913 р., він, тоді 10-літній хлопчина, не міг мати професійного успіху на міському конкурсі. Помер Касона в 1965 р., проживши багато років на еміграції, в Буенос Айрес.

Переклад Палія має чимало прикмет оригінального твору; цінний і його вступ, що вводить читача у світ еспанської драми. А все ж перекладати поетично насажений твір на іншу мову — справа не легка. Тут і там недомагає переклад Палія, якщо йдеться про передачу з еспанського на український мовостиль. Не завжди можна й треба дотримуватись дослівно духа еспанської мови оригіналу в перекладі, що вимагає свого власного мовостилу, згідно з духом даної мови; те і становить особливу вартість перекладу, творчого переосмислення оригіналу іншою мовою. Перекладач, як і не важко в такій ситуації, намагається дорівняти у творчо-мистецькому розумінні авторів оригіналу. Тут і трапляються в перекладі Палія деякі недотягнення. Напр., речення з оригіналу «Хто ти така, що мене читаєш у нутрі?» треба було б перекласти «Хто ти така, що читаєш у моїй душі?» Або ж, у випадку мовостилу 1-ого Юнака на возі: «Вже їде віз. Хочете сісти на нього», куди природніше було б перекласти: «Хочете присістись?», що було б у дусі української мови. Особливо відстають від оригіналу деякі поетичні уступи, напр.:

«Танок хай живе цей
Й хто в ньому знайшовся».

Це й не в дусі української мови й не евфонічно віддано. Краще було б пожертвувати ритмом чи й римою, та передати просто й по-народньому, в роді:

«Гей, нумо, за нами,
в танку оживемо!»

Не зважаючи на деякі недотягнення, переклад віддає чар оригіналу і становить цінний здобуток в українській перекладній літературі.

Книжка дуже чепурно видана в Видавництві Юліяна Середяка.

См. РАДІОН

ВЕЛИКОМУ НАУКОВЦЕВІ — ВЕЛИКА ПАМ'ЯТКА КНИГОЮ БІО-БІБЛІОГРАФІЇ

J. B. RUDNYCKYJ. REPERTORIUM BIBLIOGRAPHICUM, 1933-1983. Published by Ukrainian Language Association, Ottawa, 1983, 296 pp., 24 cm. Compiled by Students and Friends of the Author on occasion of the 50th anniversary of his scholarly activities. Chairman of the Editorial Committee, Ol'ha Woycenko.

Упорядкувала цю книгу біо-бібліографії Я. Б. Рудницького і доложила багато старань до видання її невтомна академічка УММАН Ольга Войценко, авторка восьми томів «Літопису Українців Канади».

Книга відкривається фотографією Ювілята при праці над «Етимологічним Словником Української Мови». А далі на 32-ох сторінках іде хронологія наукової діяльності, почавши від університетських студій у 1929-1937 роках, переплетена документацією від метрики уродження, почерез матрикуляцію і здобування наукових ступенів магістра, потім доктора філософії, там же різні відзначення і нагороди грамотами аж до довголітнього професорування на університетах Манітоби, Мюнхену, Оттави й інших, та вкінці відходом на пенсію з титулом професора-емерита.

Проте пенсійному вікові проф. Рудницький не піддався і не піддається. Він далі з невтомністю і завзяттям продовжував і продовжує науково-педагогічну працю та ще й став активним, чоловічим діячем екзильного уряду УНР. Попри те все знайшлася в Ювілята енергія і час заініціювати створення науково-педагогічного центру українознавства в Австралії, який уже працює в Макворі університеті в Сіднею.

По кінець 1983 р. у цій бібліографічній книзі є 2102 назви творів-позицій книг, брошур, рецензій, оглядів, статей і інших текстів. А облік бібліографічних позицій у цій книзі виглядає так: найменше позицій у 1933/34 роках — 11; відтак під час студій над магістеркою число позицій іде вгору, досягнувши числа 37 у 1937 р., як працював над дисертацією докторату філ.; потім спадає до 12 поз. у 1938 р., в 1939 підіймається до 16 поз. Це часи вибуху Другої світової війни.

В наступних воєнних роках спадає до 8-ми поз. у 1940 р. і аж до 1943 р. вагається між 10-11 позицій. Потім збільшується до 13 у 1944 р., щоб так само зразу знизитися до 5-ти позицій 1945 р.

То були часи суспільного безладдя по капітуляції гітлерівської Німеччини. Часи свобідної діяльності Советської Репатріяційної Комісії. Тоді кожен українець турбувався, щоб не потрапити в руки НКВД для знищення в льохах репатріяційної комісії, чи на засланнях у концтаборах ССРСР.

Проте й в той сумний час плодovitий і непосидючий науковець Я. Б. Рудницький перевидав у Ляйпцігу книжку на 204 ст. «Лербух дер Українішен шпрахе». Потім «Українська мова та її говори», Т. Шевченка «Чигиринський Кобзар і гайдамаки», «Англійська передача української абетки» та інше.

А відтак аж до кінця 1983 р. число різних публікацій вагалось між 17 до 104 позицій кожного року аж до 1975.

Видно, що 1975 р. був у Я. Б. Рудницького роком найбільшого напруження у науковій праці. Це рік випуску II-го тому ЕСУМ ч. 3 (14) і 4 (15). Це також час активної його праці в процесі формування много-культуралізму й білінгуалізму в Канаді; друку книги «З подорожі навколо світу»; видання періодика «Слово на Сторожі» та різнородна багатостороння науково-публіцистична діяльність.

Окрім 1975 року були ще такі роки його кульмінаційної праці й наукової творчості: 1952, 1961, 1967, 1971, 1972, 1977, від 1979 до 1983 рр. з річними біографічними позиціями від 64-ох до 91.

А треба знати, що такі до неймовірності великі досягнення Ювілята він здобув побіч усяких «земляцьких» наклепів і перешкод у Канаді.

Я. Б. Рудницький, це залізний, непохитний творець української науки в Канаді й ініціатор започаткування праці Українського Наукового Центру в формі Катедри Українознавчих Студій в Австралії при Макворі університеті в Сіднею.

Рівними Я. Б. Рудницькому, як видатному науковцеві, небагато є між українськими академіками в вільному світі.

В Українській Видавничій Спільці (Лондон) появилася цінна праця
ВАСИЛЯ ПЛЮЩА

«БОРотьБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ ПІД СОВЕТСЬКОЮ ВЛАДОЮ»

Автор — відомий український учений і публіцист — висвітлює найменш знану сторінку нашої історії — визвольну боротьбу українського народу проти московсько-більшовицьких окупантів України в 1922-1941 роках. Для цього він зібрав багатий джерельний матеріал і використав у своїй праці.

Книжка має 126 сторінок, добрий папір і тверду обкладинку.

Ціна: у Великій Британії — 2 ф., у США і Канаді — 5 дол., в Австралії — 4 дол., в інших країнах — рівновартість англ. фунта.

Замовлення просимо висилати на адресу:
Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Rd., London N1 1LF, Great Britain.

АКТ ЗАСНУВАННЯ КОМІТЕТУ

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВО-ДОСЛІДНІ Й НАУКОВО-НАВЧАЛЬНІ УСТА-
НОВИ:

1. Колегія св. Андрея (Вінніпег)
2. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в Європі (Сарсель)
3. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка у США (Нью-Йорк)
4. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка у Канаді (Торонто)
5. та їх Головна Рада (Нью-Йорк)
6. Свято-Софіївська Семінарія (Бавнд Брук)
7. Товариство Українських Бібліотекарів (ТУБА, Урбана)
8. Українська Асоціація Університетських Професорів Америки
9. Українська Вільна Академія Наук у Канаді (Вінніпег)
10. Українське Богословсько-Наукове Товариство (УБНТ, Рим)
11. Українське Історичне Товариство (УІТ, Кент)
12. Український Вільний Університет (УВУ, Мюнхен)
13. Український Католицький Університет (УКУ, Рим)

рішили за посередництва своїх мандатованих Делегатів на пленарному засіданні в приміщеннях Українського Вільного Університету в Мюнхені в днях 11-13 травня 1984 року покликати окремий Комітет для переведення НАУКОВОГО КОНГРЕСУ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ (988-1988).

В підготові нарад брали участь:

14. Дослідно-Науковий Центр ОО. Василіян (Рим, Анналекта) та
15. Українська Понтифікальна Колегія св. Йосафата (Рим),

надсилаючи на зібрання проекти схем.

Акт приступлення до Комітету, після схвалення правильника Комітету, засадничих постанов та намічення дальшої дії Комітету, підписали делеговані й мандатовані представники:

1. проф. д-р Аркадій Жуковський (НТШ в Європі)
2. д-р Володимир Маруняк (УІТ)
3. проф. д-р Михайло Марунчак (УВАН, Канада, Наукова Рада при СКВУ)
4. о. проф. д-р Іван Музичка (УКУ, УБНТ)
5. д-р Богдан Стебельський (НТШ, Канада, Рада Української Культури при СКВУ, особисто, а з уповноваження НТШ США, Гол. Рада НТШ)
6. о. протоерей д-р Григорій Удод (Колегія св. Андрея, Вінніпег)
7. проф. д-р Дмитро Штогрин (ТУБА, Укр. Асоц. Унів. Проф., Урбана)
8. проф. д-р Володимир Янів (УВУ, Мюнхен)

Як обсерватор брав участь від УВАН проф. д-р Ярослав Пеленський (9.) (УВАН, США).

Крім того в нарадах брали участь в характері референтів чи координаторів Комісій, співорганізаторів та секретарів:

1) проф. д-р Микола Богатюк (Сиракюзи), 2) проф. д-р Григорій Васькович (Мюнхен), 3) мгр Андрій Гайдамаха (Мюнхен), 4) о. архипресв. Палладій Дубицький (Мюнхен), 5) проф. мгр Володимир Кальваровський (Мюнхен), 6) проф. д-р Ігор Качуровський (Мюнхен), 7) дипл. інж. Юрій Ковальчук (Ганновер), 8) доц. д-р Володимир Косик (Париж), 9) проф. д-р Богдан Осадчук (Берлін), 10) Мирослава Пашник (Мюнхен), 11) д-р Богдан Кузь (Мюнхен), а Його Ексц. Преосв. Владика Платон (12) відправив соборний молебень у сослуженні Отців.

Зголошення дальших установ, що відповідають постановам правильника, є вільне.

Члени Комітету ратифікують приєднання після ознайомлення із постановами наради до шести місяців, згідно з т. 2 правильника.

Мюнхен, 13 травня 1984 р.

Черга підписів на Акті заснування Комітету

А. Делегати-основоположники:

Володимир Янів
Дмитро Штогрин
о. Григорій Удод
А. Жуковський
І. Музичка
Богдан Осадчук
Михайло Г. Марунчак
Богдан Стебельський
Володимир Маруняк

Б. Присутні в часі підписування Акту
референти, корреференти, секретарі:

Микола Богатюк
Васькович Григорій
Володимир Косик
В. Кальваровський
А. Гайдамаха
Ю. Ковальчук
Ярослав Пеленський (обсерв.)
Богдан Кузь
Ігор Качуровський

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Foksham Library & Book Supply
16a, Prospect Street,
GLENROY, Vic. 3046. Australia.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., Canada M5V 2R3.*

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES
Rep. ARGENTINA.*

СПА:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y. 10003,
U.S.A.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72, Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Bld St Germain
75006 PARIS*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.